

UNIVERSITÉ DE MONTPELLIER
FACULTÉ DES LETTRES

CÂNTAREA LUI ROLAND

(LA CHANSON DE ROLAND)

TRADUCTION CRITIQUE ROUMAINE

THÈSE COMPLÉMENTAIRE PRÉSENTÉE DEVANT LA
FACULTÉ DES LETTRES DE MONTPELLIER, POUR
L'OBTENTION DU DOCTORAT ÈS LETTRES

par

EUGEN TĂNASE

professeur

Membres du jury : MM. AUGUSTIN FLICHE — président
JEAN BOURCIEZ — assesseur
ALPHONSE DUPRONT — assesseur

1 9 4 2

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, DIN CLUJ LA SIBIU, STRADA ȘAGUNA 17

UNIVERSITÉ DE MONTPELLIER
FACULTÉ DES LETTRES

CÂNTAREA LUI ROLAND

(LA CHANSON DE ROLAND)

TRADUCTION CRITIQUE ROUMAINE

THÈSE COMPLÉMENTAIRE PRÉSENTÉE DEVANT LA
FACULTÉ DES LETTRES DE MONTPELLIER, POUR
L'OBTENTION DU DOCTORAT ÈS LETTRES

par

EUGEN TĂNASE

professeur

Membres du jury : MM. AUGUSTIN FLICHE — président
JEAN BOURCIEZ — assesseur
ALPHONSE DUPRONT — assesseur

1 9 4 2

TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, DIN CLUJ LA SIBIU, STRADA ȘAGUNA 17

UNIVERSITÉ DE MONTPELLIER

FACULTE DES LETTRES

Doyen

M. FLICHE, Augustin, Correspondant de l'Institut, Histoire et archéologie du moyen âge.

Professeurs

- MM. VILLENEUVE, François, Langue et littérature latines.
AMADE, Jean, Langue et littérature espagnoles.
ROUSSEL, Louis, Langue et littérature grecques.
DEMANGEL, Robert, Directeur de l'Ecole d'Athènes, Archéologie et histoire de l'art.
MARTIN, Denis, Langue et littérature anglaises.
BOURCIEZ, Jean, Langue et littérature romanes.
JOURDA, Pierre, Littérature française.
TESNIERE, Lucien, Grammaire comparée.
GUITTON, Jean, Philosophie.
N . . . . Géographie.

Maitres de conférences

- MM. BOUVIER, Emile, Littérature française.
PERRET, Jacques, Langue et littérature latines.
BON, Charles, Archéologie et histoire de l'art.
MARROU, Henri, Histoire ancienne.
DUPRONT, Alphonse. Histoire moderne et contemporaine.
MADINIER, Gabriel, Histoire de la philosophie et des sciences.

Chargés de cours complémentaires

- MM. METZ, Fernand, Langue et littérature allemandes.
CYPRIANI, Langue et littérature grèques.
Mlle MARTIN, Henriette, Langue et littérature italiennes.
M. AQUARONE, J. — B. Langue et littérature portugaises.
- MM. BABY, Secrétaire.
DUBOIS, L. Secrétaire honoraire.

Membres du jury : MM. FLICHE Augustin, président
BOURCIEZ Jean, assesseur
DUPRONT Alphonse, assesseur

La Faculté n'entend donner aucune approbation ni improbation aux opinions écrites dans les thèses; ces opinions doivent être considérées comme propres à leurs auteurs.

A la France

A son beau Pays d'Oc

Hommage et Gratitude.

CUVANT LAMURITOR.

Asupra felului cum trebuie făcută o traducere, părerile sunt cât se poate de variate. Pentru gramatic, respectul datorit verbului nu trebuie să fie scăpat o singură clipă din vedere: iel trebuie să treacă înaintea orăruî altuia; — scop singur de considerat, și care are drept la toate sacrificiile, începând cu cel al cuvântului chiar, ie frumosul, pentru poet. Două extreme, în interiorul căroră, cumpănirea argumentelor pentru și contra făcută, traducătorul poate alege. Nu ieste cazul nostru acesta: atitudinea noastră nu ie rezultatul unei deliberări, ci ia ie determinată, de natura mobilelor care ne-au hotărît la această traducere.

Din clipa dintâi, când a fost vorba să ne alegem subiectul tezei complimentare, gândul nostru s'a oprit ferm asupra *Cântării lui Roland*; și iată dece: deși ie timp decând epopeile vechi greacă și latină au fost traduse în românește, nimeni nu s'a gândit încă să facă acelaș lucru cu cea franceză, spaniolă, etc. Ocazia ca să umplem un gol iera nu se poate mai bine venită, necesarul fiind invitat astfel să dea mâna utilului. Dar acest fapt nu avea să fie fără consecințe; și în adevăr, iel a fòst cel care a determinat atitudinea noastră în ce privește felul cum urma să facem traducerea. Necesarul — teza — ne impunea o atitudine științifică: obiectivitate, preciziune, criticism, etc.: n'am pierdut-o un moment din vedere; folositorul însă se interesa mai mult de aspectul literar, estetic al problemei: am căutat să-i satisfacem și lui în măsura posibilului; am încercat astfel ca formei, pur gramaticală la'nceput, să-i dăm un nerv, o viață, și-aceasta prin căutarea unui ritm, prin întorsătura de frază, prin alegerea cuvântului mai frumos, ori mai de culoare arhaică. N'am mers însă așa de departe încât să ne facem o problemă din alegerea — a-

colo unde cazul se ivea — între expresia exactă, și cea, mai estetică. O repetăm: ordinea principiilor călăuzitoare a fost — după importanța lor enumerate, și recunoscând drept de excludere celui dintâi — mereu aceasta: necesar, util.

Manuscrisul dela Oxford — copia cea mai de autoritate din câte s'au păstrat — stă la baza tuturor studiilor asupra *Cântării lui Roland*. În timpul celor o sută și ceva de ani dela descoperirea lui, numeroase, și din ce în ce mai exacte, — datorită între altele ultimelor metode de investigație științifică — au fost edițiile sale. Edițiile apărute dela războiul trecut încoace indeosebi, reprezintă tot ceiace s'a putut mai desăvârșit, și între iele, de numărat întâia ie cea a lui Joseph Bédier: (*La Chanson de Roland* (vol. I. text și traducere, vol. II. comentarii), Paris, Ed. Piazza, 1921 (1931) și 1927). Pe ia am luat-o ca bază la traducerea noastră, și numai odată ori de două ni s'a părut că trebuie să ne oprim, nudetot convinși. Ne-a servit mult deasemenea traducerea în limba franceză modernă, care se află în fața textului originalului; aci, opririle noastre însă au fost mai dese: am îndrăznit chiar să înțelegem uneori altfel decât savantul editor — ceiace nu înseamnă neapărat, că am înțeles mai bine decât iel. Trebuie să spunem dealtfel numaidecât, că am avut tot timpul sub ochi versiunile franceze moderne — care ne-au fost, sub titlu comparativ, de un real folos — ale: lui F. Génin: *La Chanson de Roland, Poème de Théroutle, Texte critique accompagné d'une traduction, d'une introduction, et de notes*. Paris, Ed. Imprimerie Nationale, 1850; a lui L. Gautier: *La Chanson de Roland, Texte critique, traduction et commentaire VI-e éd.*, Tours, Ed. A. Mame et fils, 1876; L. Clédat: *La Chanson de Roland, Traduction archaïque et rythmée accompagnée de notes explicatives*, Paris, Ed. E. Leroux, 1887. Un mare serviciu ne-a adus apoi Glosarul lui L. Foulet, dela sfârșitul volumului II. al lui Bédier. În sfârșit, am recurs în câteva rare cazuri — textul stabilit de Bédier făcând-o — în general nenecesară — la reproducția fototipică a manuscrisului, (*Digby 23 dela Bodleyan Library-Oxford*), editată de Conte Al. de Laborde, și cu un studiu paleografic de M. Ch. Samaran (*Paris, Soc. des Anc. Text. Franc.*, 1933). Iată instrumentele de lucru de fiecare moment de care ne-am servit, și

pe care se cuvenea să le pomenim aici: mărturie a datoriei noastre de recunoștință.

Câteva explicații asupra traducerii însăși, sunt necesare.

Textul dela Oxford nu cunoaște o împărțire a materiei în capitole, ori cânturi. În general însă, ie obiceiul a se distinge în interiorul lui trei părți: 1. Vânzarea, 2. Moartea lui Roland, 3. Răzbunarea, sau Represaliile (Gautier). Génin însă a găsit mai nimerită împărțirea în cinci cânturi. Fabre deosebește șase cărți, împărțite la rândul lor în subunități. Reiese de aci că un criteriu unic de împărțire, nu există; ca o diviziune în cinci, ori zece părți chiar, poate fi tot așa de bine motivată ca și una în trei ori șase. Arbitrară, orice împărțire, evident, dar pentru atâtea motive necesară! Noi am stabilit douăsprezece... capitole. Douăsprezece, nu pentru că o altă epopee are tot atâtea, ci pentrucă încheind „capitolul” unsprezece, ne-a mai rămas materie de încă unul. Iele se pot compara într'un anumit fel, cu actele unei piese de teatru, care conțin fragmente complete de acțiune. Așa în *Cântarea lui Roland*: Cele două sfaturi, Ganelon la Saragosa, Plecarea împăratului spre Franța, Pregătirea oastei sarazine de luptă, etc. Uneori însă „actul” ie prea lung: suntem nevoiți atunci să-l curmăm în două sau în trei.

În afară de această împărțire mare, am adoptat-o pe cea care notează lesele (numerotate cu cifre romane); am încadrat numărul de ordine al lesei, între două cifre arabe, reprezentând versurile pe care aceasta le conține (numerotarea lor urmează ordinea versurilor stabilită de Bédier.

Spuneam mai sus, că am avut mereu în vedere versurile moderne pe care le dau editorii-traducători, dintre care citam cu numele pe cei la care ne-am oprit mai cu osebire. Nu iera această oprire pentru a face pur și simplu o comparație de texte; ci pentru că se întâmplă mai mult decât odată, ca lecția originalului să nu fie tocmai clară, ori să fie susceptibilă de două interpretări, ori fie și numai să pară a fi susceptibilă: în aceste cazuri, în adevăr, traducerile nu concordă întotdeauna. Oprirea la una sau alta din ieie — atunci când nu găseam noi înșine o a treia — nu putea fi făcută la întâmplare: ia trebuia motivată; — cauză a înțelegerii diferite au fost uneori semnele de punctuație stabi-

lite de editori în textul original: lucrul ie explicabil, căci dela sine ieste înțeles, că nu ie tot una că pui după un cuvânt virgulă, două puncte, ori simplu punct. Și aci ie de luat o poziție, și ia, deasemenea trebuie justificată; — dar nu numai ideia, ci interpretarea cuvântului însuși se poate să varieze dela un editor la altul; la aceasta se adaugă ades — la noi — greutatea traducerii lui exacte în românește. Pentru numele proprii de persoane, am rămas în general, la forma pe care o da textul original (și nu am adoptat-o pe cea franceză modernă), adaptând-o, bine'n-țeles, pronunțării limbii noastre (Turpin, de pildă, — pron. Tūr-pē în franc. — dă în rom. Turpin — pron. în franc. Tourpine — lba. rom. neavând nici ũ, nici ă). Acolo însă unde numele ie traductibil — ca fiind format dintr'un cuvânt comun — l-am tradus. Carol cel Mare = Charlemagne, ie singurul caz pentru numele de persoane; dar am tradus: strigătul de luptă francez, păgân, vreo două nume topografice, un nume de cal, de sabie . . . N'am putut-o face pur și simplu: câteva explicații ierau necesare și aci; — la fel la cuvintele comune, când ni se părea că iele au nevoie de anumite precizii; — necesar apoi am crezut că ie să fie semnalat cuvântul adăogat pentru limpezimea deplină, pentru construcția sintactică corectă, ori pentru rotunjirea frazei. Toate aceste chestiuni au fost notate, studiate, discutate, în ordinea în care obveneau în text, la *Notele de traducere* ce urmează traducerii însăși.

A mai rămas să atragem atenția asupra câtorva semne întrebuintate în traducere: iele nu îndeplinesc un rol gramatical, ci servesc la notarea unui ritm al prozei. Astfel desele virgule; astfel accentele; și tot așa două puncte . . puse, la cuvinte ca senior, sub vocalele i, o, : io, când iele fac două silabe, — și o căciulă: io, când împreună nū formează decât o silabă. Parantezele [...] închid fragmentele incomplete de vers, ori indică pur și simplu lipsă.

N. B. — Am scris pretutindeni pentru: *eu, el, ea, ei, ele, ceeace, era, etc., ieu, iel, ia, iei, iele, ceiace, iera, etc.*, pentru că formele dintâi sunt superficiale; nimeni nu va rosti: *eu eram* (pentru: *ieu ieram*), fără să nu fie numaidecât taxat de semicult. Scrierea românească ie scriere fonetică — *ceiace* ie o mare fericire: drept ieste dar să o păzim bine, și să scriem cuvintele așa cum iele se pronunță cu adevărat.

TRADUCERE

1. — ÎMPĂRATUL CAROL CEL MARE A CUCERIT SPANIA. — O SINGURĂ CETATE, SARAGOSA, I SE MAI ÎMPOTRIVEȘTE. — REGELE IEI, MARSILIE, ȚINE SFAT. — SOLI PENTRU ÎMPĂCARE TRIMITE ÎMPĂRATULUI. — CAROL SE SFĂTUIEȘTE. — ROLAND ÎI CERE SĂ CONTINUE RĂZBOIUL; — GANELON, DIMPOTRIVĂ, ÎI DĂ SFAT CURMAREA LUI. — ÎMPĂRATUL HOTĂRĂȘTE SĂ DEA RĂSPUNS DE PACE REGELUI SARAZIN. — CINE-L VA DUCE? — ROLAND PROPUNE PE GANELON. — MÂNIA ACESTUIA. — ÎN DRUM SPRE SARAGOSA.

1 — I — 9

Regele Carol, împăratul nostru mare, șapte ani împliniți a stat în Spania: până la mare a cucerit țara înaltă. Nu ie castel să îi mai stea în cale; zid nici cetate nu i-a mai rămas de frânt, afară de Saragosa, care se află pe un munte. O stăpânește regele Marsilie, care pe Dumnezeu nu iubește. Pe Mohamed servește, și lui Apolin se închină: nu poate-a se păzi să nu-l ajungă nenorocul.

10 — II — 23

Regele Marsilie iera la Saragosa. Într'o livadă iel s'a dus, la umbră, și pe un loc, cu marmură albastră pietruit, s'a'ntins; în juru-i, sunt mai mult de douăzeci de mii de oameni. Pe ducii și pe conții lui îi cheamă: „Ascultați, seniori, năpasta ce ne-ajunse. Carol al dulceli Franțe, împăratul, în țara asta a venit să ne răpună. Ieu oaste să-l înfrunte'n bătălie nu am; nici oameni care pe ai lui să-i risipească. Sfat dați-mi, ca oameni înțelepți ce-mi sunteți, și mă feriți de moarte, ca și de rușine"! Nu ie păgân să scoată un cuvânt, afară de Blancandrin, din castelul de Valfunde.

Blancandrin iera, dintre păgânii cei mai înțelepți: brav cavalier în totul și cu toate: om astfel fù, stăpânul să-și ajute. Regelui zise dar: „Nu te înspăimânta! Lui Carol celui trufaș și semeț, semn îi trimite de slujire credincioasă și de mare prietenie. Dă-i urși și lei și câni, cămile șapte sute, o mie de ultâni, năpârliți, și patru sute de catări, cu aur încărcăți și cu argint, cincizeci de cară ce cu astea iel să mâne. Iși va putea plăti soldații bine. În țara asta însă războitu-s'a prea mult: timpu-i la Ais, în Franța să se'ntoarcă. La sărbătoarea Sfântului Mihail, acolo-l vei urma: legea creștină vei primi, și te vei face omul lui, cu cinstea și averea. De vrea ostateci, îi trimite zece, ori douăzeci, spre a-l încredința. Pe ai soțiilor fii să trimitem: de-ar fi să moară, eu voi da pe-al meu. Tot ie mai bine ca să-și piardă iei, acolo, capul, decât moșiile noi să le pierdem și nobleța, și-apoi să fim siliți ca să cerșim“!

Mai zise Blancandrin: „Pe asta dreaptă a mea, pe barba ce pe piept o bate vântul, oastea Francezilor pe dată veți vedea-o desfăcându-se. În Franța se vor duce Francii, țara lor. Când fiecare-ajuns va fi, la locul lui mări mult iubit, Carol va fi la Ais. La Sfântul Mihail va da sărbare foarte mare. Ziua veni-va, trece-va sorocul, și n'o să aibă vorbă dela noi, nici veste. Regele-i crud, inima lui ie foarte rea: ostatecilor dați de noi, va pune să le taie capul. Dar ie mai bine ca să-și piardă capul iei, acolo, decât frumoasa și senina Spanie s'o pierdem noi, și să avem rele și suferinți“! Păgânii zic: „Asta, să fie, poate bine“!

Regele Marsilie sfatul și-a sfârșit. Iel cheamă pe Clarin de Balaghet, pe-Estramarin și Eudropin, tatăl lui, pe Priamon, pe Garlan cel bărbos, pe Mașiner și unchiu-său Maheu, pe Joiner și Malbien de dincolo de mare, pe Blancandrin, — ca să le spună hotărîrea lui. Din ce ie mai viclean, iel zece a ales: „Seniori baroni, la Carol cel Mare veți merge. Iel dă asediu cetății Cordres.

În mâni veți duce ramuri de maslin, în semn de pace și de umilință. Dacă puteți să-mi faceți cu știința voastră învoială, ieu vă voi da aur și-argint nespus, pământuri, feude, câte veți vrea". Răspund păgânii: „Mulțumim, prea multe-avem!"

78 — VI — 88

Regele Marsilie și-a sfârșit sfatul. Oamenilor săi le zice: „Seniori, veți pleca. Ramuri de maslin veți duce'n mâni și regelui Carol cel Mare îi veți spune, în numele Dumnezeului lui, de mine s'aibă îndurare. Nu va vedea trecând această'ntâie lună, și ieu îl voi urma c'o mie, din credincioșii mei, și voi primi legea creștină, și omul lui voi fi, cu dragoste și cu credință. De vrea ostateci, va avea, fără de amăgire". Îi zise Blancandrin: „Cu chipu-acesta, pace, bună foarte, vei avea".

89 — VII — 95

Zece catări albi poruncește, Marsilie, să se aducă: i i-a trimis lui regele din Suatilia. Au frâie de-aur, și șei încrustate cu argint. Pe iei încalecă cei care duc solia; în mâni aceștia poartă ramuri de maslin. La Carol celce ține Franța'n stăpânire, vin. Nu va putea a se păzi acesta, cumva să nu-l înșele.

96 — VIII — 121

Se bucura și-i vesel împăratul: iel Cordres a cuprins, și-ale iei ziduri, în bucăți le-a sfărâmat; cu catapulturile sale, turnurile le-a doborât. Prăzi foarte mari de aur și argint și de scumpe armuri, au cavalerii lui; iar în cetate n'a rămăs păgân să nu fie făcut creștin, ori să nu fie omorât.

Intr'o livadă mare ie'împăratul: cu iel Roland, și-Oliver, și ducele Samson, Anseis cel semeț, Jofrei de-Anju, stegarul regelui, și-au fost Jerin și Jerier; și unde au fost iei, mai fură alții mulți: din cei ai dulcei Franțe, acolo-s cinsprezece mii. Pe-albe cavoare de mătase, șed cavalerii, și joacă table ca să-și treacă timpul, ori șah, cei mai cumiți și cei bătrâni; se bat în săbii tinerii ușori. Și sub un brad, aproape de un trandafir sălbatec, un tron ie, tot făcut din aur mier; în el stă regele, ce stăpânește dulcea Franță. Albă-i ie barba, capul inflorit, frumos la trup ie,

mândru de statură: de cineva vrea ca să-l vadă, nevoie nu-i să i-l arăți. Și iată solii că descalecă și i se'nchină, în chip de dragoste și de gând bun.

122 — IX — 138

Blancandrin cel dintâi vorbește, și zice regelui: „Păzit să fii de Dumnezeu, cel Preaslăvit, la care se cuvine să ne închinăm! Acestea îți trimite regele Marsilie, viteazul: la legea cea mântuitoare iel cătat-a mult, și astfel vrea să-ți dea din bogățiile-i nespuse: urși, lei, copoi purtați în lanț, și șapte sute de cămile, o mie de ultâni, năpârliți, și patru sute de catări, cu aur încărcăți și-argint, cinzeci de cară, ce cu astea pune-vei să mâne, bezanți de aur fin vor fi nespuse, că-ți vei putea plăti soldații bine; în țara asta tu ai stat destul: la Ais, în Franța timpu-i să te'ntorci. Acolo te-a urma, — așa zise — stăpânul meu". Spre Dumnezeu ridică mânil'împăratul, capu-și apleacă, și începe să gândească.

139 — X — 156

Plecat își ține capul împăratul. Grabnic la vorbă nu a fost nîcicînd: ci obiceiul lui ie să vorbească pe'ndelete. Când se îndreaptă, mândră de nespuse i-ie fața; trimișilor le zice: „Bine ați vorbit, dar regele Marsilie mi-e dușman foarte: de vorbele pe care le-ați rostit aici, în ce fel pot să am încredințare?" Răspunse Sarazinul: „Prin ostateci, din care-avea-vei zece, ori cinsprezece, douăzeci. De-ar fi să moară, ieu trimite-voi, pe-un fiu al meu; și alții, socotesc, mai nobili vei avea. Când în palatul seniorial vei fi, la marea sărbătoare-a Sfântului Mihail al Primejdiei, stăpânul meu, — așa a zis — acolo va veni. În apele de Dumnezeu făcute pentru tine, vrea iel creștin să se boteze. Răspunde Carol: „Încă se mai poate mântui".

157 — XI — 167

Frumoasă fost-a înserarea, și soarele strălucitor. Pe cei zece catări, la staul poruncește Carol să îi ducă. În cea livadă mare pune-apoi să se întind'un cort: pe cei zece trimiși, îi găzduieș-

te'n iel; o bună grije lor le poartă doisprezece servitori. Pân' la venirea zilei limpezi solii, noaptea petrec acolo.

De dimineață împăratul s'a sculat. Utrenia și liturghia ascultat-a regele, și'n urmă sub un brad s'a dus; acolo cheamă pe baronii lui spre-a ține sfat: prin cei ai Franței vrea în toate să pășească.

168 — XII — 179

Se duce împăratul sub un brad, și cheamă pe baroni spre-a ține sfat: pe ducele-Ojier, pe-arhiepiscopul Turpîn, pe Richard cel Bătrân, și-al lui nepot Enric, pe Acelin viteazul conte de Gasconia, pe Teobald de Reims, pe vărul său Milon; și-aci veniră și Jerin și Jerier, veni cu iei și contele Roland, și-Oliver cel nobil și viteaz; mai mult de-o mie sunt de Franci din Franța; și-a fost și Ganelon, cel care'n urmă i-a vândut. De-acum începe sfatul, ce-avea să-i ducă la nenorocire.

180 — XIII — 192

„Seniori baroni” — zise împăratul Carol — „regele Marsilie, solii săi mi-a trimis. Din ale lui averi, iel vrea să-mi dea, număr nespus: urși, lei, copoi ce-s de purtat în lanț, și șapte sute de cămile, o mie de ultani de năpărlit, și patru sute de catări, cu aur de Arabia'ncărcați, și cu acestea, cară cînzeci și mai bine. Imi cere însă să mă'ntorc în Franța, zicând că și iel m'a urma la Ais, l'al meu palat, și legea noastră, ce-i mai bună, o va primi; creștin va fi, și dela mine, va ține ale lui pămînturi: ieu însă nu știu inima lui care-i”. Francezii-atuncea: „Se cuvine, să fim cu luare-aminte!”

193 — XIV — 213

Împăratul, vorba lui a isprăvit. Cu iel nu-i de-o părere contele Roland, deaceia se ridică în picioare, și vine să-i vorbească împotriva. Iel zice regelui: „Spre nenorocul nostru lui Marsilie îi crezi! Șapte ani plini sunt decînd am venit în Spania; ieu cuceritu-ți-am Noples, Comibles, și am cuprins Valterne și pămîntul Pinei, și Balaghet, Tudela și Sezilia: atuncea regele Marsilie, purtatu-s'a ca un viclean din cei de rînd. Dintre păgânii lui tri-

mis-a cinsprezece, și fiecare, de maslin o ramură purta; tot vorbele acestea ți le-au spus. Francezilor tăi le-ai cerut părerea, și iei te-au sfătuit destul de neînțelepțește. Din conții tăi doi ai trimis păgânului, unul a fost Bazan, și celălalt Bazilie; în munte sub Haltilia, iel capul le-a tăiat. Continuă războiul cum l-ai început, și du la Saragosa oastea, de tine adunată, asediu îi dă — de-ar fi să țină viața ta întreagă — și răzbună, pe cei pe care i-a ucis nelegiuitul.

214 — XV — 229

Iși ține împăratul capul aplecat; barba cu mâna-și prinde, și mustața-și netezește; nepotului său nu răspunde „bine”-ori „rău”. Francezii tac, nu însă Ganelon. Iel se ridică în picioare, vine la Carol înainte, și prinde a vorbi mândru nespus; iel zice regelui: „Spre nenorocul nostru-i de ascuți de secături, de mine, ori de altul, și nu de-al tău câștig! Când regele Marsilie îți spune că va fi, cu mâinile împreunate omul tău, că toată Spania, ca dar va ține-o dela tine, că va primi legea pe care-o păzim noi, celui ce sfat îți da s'azvârli asemenea'nvoială, nu-i pasă, sire, de ce moarte vom muri. Sfat de trufie nu ie drept să meargă mai departe; nebunii dar să îi lăsăm, la sfat noi cu'nțelepții să ședem!”

230 — XVI — 243

Păși după aceasta Naimes; nu ie la curte un mai bun vasal. Iel zice regelui: „Contele Ganelon, ai auzit ce ți-a răspuns; ie lucru'nțelepțesc, dar cu condiția să fie ascultat. În luptă'nvins ie regele Marsilie: castelele luat-u-i-le-ai toate, cu catapulturile zidurile i le-ai sfărâmat, cetățile le-ai ars și pe-ai lui oameni i-ai invins. Când dar iel cere îndurare, păcat ar face celce-ar merge mai departe. Și cum vrea prin ostateci să îți dea încredințare, războiu-acesta mare, să meargă înainte, nu-i cu cale. Francezii zic: „Bine vorbit-a ducele”.

424 — XVII — 251

„Seniori baroni, pe cine vom trimite, la regele Marsilie la Saragosa?” Ducele Naimes zice: „Cu voia ta, voi merge ieu! Imi dă acuma chiar mânușa și bastonul”. Răspunde regele: „Tu

iești om înțelept; pe barba asta, pe-astă mustaț'a mea, tu n'o să pleci acum de mine-așa departe. La locu-ți mergi și șezi, că nime nu te cheamă!"

252 — XVIII — 263

„Seniori baroni, pe cine-om ști trimite la Sarazinul care stăpânește Saragosa?" Roland răspunde: „Aș putea prea bine merge ieu"! — „Nu o vei face tu cu nici un chip" îi zice contele Olivier. „Inima ta prea-i aprigă și mândră: mă tem c'ai să te iei la harță. Dacă vrea regele, bine-aș putea acolo să merg ieu". Răspunde regele: „Ci amândoi tăceți! Nici tu, nici iel, nu-și va purta picioarele pe-acolo. Pe barba asta ce vedeți 'nălbind. cei doisprezece peri, pentru aceasta rău vor fi aleși!" Francezii tac, îi iată pe toți muți.

264 — XIX — 273

Turpin de Reims din rând se scoală, și zice regelui: „Pe Francii tăi în pace lasă! În țara asta stat-ai șapte ani: destul necaz, durere, iei avut-au. Bastonul, sire, și mânușa mi le dă dar mie: voi merge ieu la Sarazinul spaniol; mă duc să văd cum cum arată iel". Răspunde împăratul mâniat: „Pe cel covor alb de mătase te așează, și dacă nu îți poruncesc, mai mult să nu vorbești!"

274 — XX 295

„Franci cavaleri" — zice împăratul Carol — „ci îmi alegeți un baron din marca mea, care să ducă la Marsilie solia"! Zise Roland: „Atunci să meargă Ganelon, tatăl meu vitreg". Și Francezii: „Iel, da, prea bine ar putea-o face. De nu lași să o ducă iel, un altul mai cuminte nu o să trimiți". Cuprins fu foarte de mahnire, contele Ganelon. Iel își azvârle dela gât, blănille mari de jder: rămâne doar cu bluza de mătase. Ochiul îi sunt scânteietori și fața foarte mândră; bine-i făcut de trup, la coaste-i lat, și-atâta-i de frumos, că perii lui toți îl privesc. Iel zice lui Roland: „Nebune, furia-ți de unde? Toți știu că ieu ți-s tată vitreg, și tu vii, mă numești, să merg ieu la Marsilie. Dacă dă Dumnezeu să mă întorc de-acolo, am să îți fac durere-așa de

mare, că are să te ție toată viața ta "; Roland răspunde: „Vorbe de trufie, de nebunie-aud. Prea bine știe fiecare, că nu mi-e teamă de amenințări; dar trebuie, solia să o ducă un om înțelept. Regele de îngăduie, în locul tău, sunt gata ieu s'o fac!"

296 — XXI — 302

Răspunde Ganelon: „În locu-mi nu vei merge! Nu iești supusul meu, și ieu nu-ți sunt stăpân. Carol a poruncit serviciul lui să fac. La Saragosa mă voi duce, la Marsilie. O faptă nebu-nească însă o să fac, 'nainte ca mânia asta mare-a mea să-mi treacă"! Roland când îl aude, începe ca să râdă.

303 — XXII — 309

Iar Ganelon când vede, de iel Roland că-și râde, îl doare-atât de mult, că mai nu crapă de mânie; puțin lipsește să nu-și piardă mintea. Iel zice contelui: „Nu te iubesc deloc: asupra mea făcut-ai, alegere nedreaptă. Drepte'mpărat, mă iat'aci de față: porunca-ți vreau s'o împlinesc".

310 — XXIII — 318

„Știu bine că în Saragosa trebuie mă merg. Om care merge-acolo, să se întoarcă nu mai poate. Ieu, peste toate, țin pe sora ta, și am un fiu, să nu cați altul mai frumos: ie Baldovin", făcû — „iel o să fie un viteaz. Moșiile și-a' mele bunuri lui le las. Il ia sub scut, mai mult cu ochi-mi nu-l voi mai vedea". Răspunde Carol: „Prea, de inimă, iești slab. Când ieu îți poruncesc, cuvine-se să pleci".

319 — XXIV — 330

Și regele urmă: „'Nainte vină, Ganelon, și ia bastonul și mânușa. Ai auzit, Francii te-au hotărit pe tine". „Sire", îi zise Ganelon, „Roland îmi făcu asta. Nu-l voi iubi, cât o să trăiesc ieu; nici pe Olivier, deoarece îi ie tovarăș; iar pe cei doisprezece peri, pentrucă îl iubesc atât, sire, ieu îi sfidez, aici în fața ta". Regele zise: „Mânia îți ie mare foarte. Ci trebuie să pleci, dacă ți-o poruncesc". — „Ieu pot pleca, însă scăpare n'o să am: nu a avut Bazilie, nici fratele-i Bazan".

331 — XXV — 336

Mănușa dreaptă îi întinde împăratul. Contele Ganelon ar vrea să nu fie acolo: când fu s'o ia, aceasta-i căzu la pământ. Iși zic Francezii: „Doamne, ce semn să fie cesta? Pierdere mare din solia asta, ne va veni”. Iar Ganelon: „Seniori, vești o să mai aveți!”

337 — XXVI — 341

„Sire”, mai zise Ganelon — „voie imi dă să plec. Când trebuie să merg, la ce să mai întârziu”. Ii zise regele: „Pe-a lui Isus și-a mea, le aibi!” Cu mâna dreaptă-l sâneca, și de păcate deslegare-i dă, i'ntinde-apoi bastonul și scrisoarea.

342 — XXVII — 365

Contele Ganelon, se'ndreaptă spre-al lui cort; haine și arme prinde-a-și îmbrăca, din ce-i mai bun ce a putut găsi. Iși pune pinteni de-aur la picioare, la șold și'ncinge pe Murglies, spada lui, pe calu-i Tașeburun se urcă: scările-i ține unchiu-i Ghinemer. Atunci ai fi putut să vezi, atâția cavaleri plângând; cu toții-i zic: „Ce mare nenoroc, baroane, te-a ajuns! La curtea regelui tu ai stat mult, și toți te socotesc acolo, nobil vasal. Pe celce-a zis ca tû să pleci, Carol cel Mare n'o să-l poată apăra, nici mântui. La tine contele Roland nu ar fi trebuit să se gândească, căci iești născut din foarte mare neam”. Apoi îi zic: „Sire, cu tine ia-ne și pe noi!” Răspunde Ganelon: „Ferească Dumnezeu! Mai bine să mor numai ieu, decât și-atâți buni cavaleri. In dulcea Franță, seniori, vă veți întoarce: din partea mea soția-mi salutați, ca și pe Pinabel, prietenul și perul meu; pe Baldovin, pe fiul meu pe care-l știți, îl ajutați, și îl cunoașteți de stăpân”.

Cu asta întră'n calea-i, și merge drum'nainte.

366 — XXVIII — 376

Pe sub niște maslini înalți, merge călare Ganelon; pe solii sarazini, iel i-a ajuns. Or Blancandrin, rămâne'n urmă, lângă iel. Cu multă dibăcie unul altuia-și vorbesc. Și zice Blancandrin: „Om minunat ie Carol: iel a cuprins Puila, Calabria întreagă,

spre Anglia-a trecut marea sărată, și pentru Sfântul Petru, a dobândit tribut: la ce ne vine-acum în țara noastră?" Răspunde Ganelon: „Așa ie vrerea lui: nu o să fie om, ca să îi stea'mpotrivă".

377 — XXIX — 391

Și Blancandrin: „Francii sunt oameni foarte nobili! Cei duci și conți, stăpânului lor rău fac mare, sfaturi de-acestea când îi dau: la munci pe iel și alții pun, și la pierzare-i duce". Răspunde Ganelon: „La drept vorbind, ieu oameni din aceștia nu cunosc, afară de Ralond, ce până mai la urmă, rușine o să aibă. Mai ieri, de dimineață, la umbră ședea împăratul; veni nepotu-său acolo, cu tunica de zale îmbrăcat: iel a prădat chiar, Carcasonia; în mân'avea un rumen măr: „Poftim, iubite sire", — zise Roland unchiului său, — „în dar îți dau, coroanele-a toți regii". Trufia lui ar trebui să-l piardă: în fiecare zi, cu moartea iel se joacă. De-ar fi cin' să-l omoare, pace-am avea deplină.

392 — XXX — 401

Și zise iară Blancandrin: „Roland ie om nespus de rău: iel vrea pe toate neamurile să supună, pământurile toate le pretinde! Cu cine socotește iel să împlineasc'atâta?" Răspunde Ganelon: „Iel? Cu Francezii. Iei îl iubesc atât, că nu l-ar părăsi cu nici un preț; și iel, le dă aur nespus și-argint, catări și cai, mătăsuri și armuri; are tot, după voie, împăratul însuși. Lui țările de-aici și până'n Răsărit, i le va cuceri".

2. — SOSIREA LA SARAGOSA. — GANELON INFRUNTA PE MARSILIE. — FURIA ACESTUIA. — BLANCANDRIN FACE PACEA. — PUNEREA LA CALE A PIEIRII LUI ROLAND. — GANELON, INCARCAT CU DARURI, SE INTOARCE LA CAROL CEL MARE.

402 — XXXI — 413

Atât au mers călare, Ganelon, Blancandrin, că și-au legat credința lor unul față de altul, că vor căta să facă, Roland să fie ucis. Atât au mers călare, pe drumuri și cărări, că'n Saragosa, iată, sub o tisă iei descind. La umbra unui brad, se afl'un tron, ce îmbrăcat ie în mătăasă de Alexandria: în iel stă regele ce stăpânește Spania întreagă; în jurul lui sunt douăzeci de mii de Sarazini: nu-i unul ca să spună, ca să murmure-un cuvânt; asta ie pentru veștile ce vor ca să audă. Or iat'aci pe Ganelon și Blancandrin.

414 — XXXII — 424

Blancandrin înaintea lui Marsilie păși: de mână ține, pe contele Ganelon, și zice regelui: „Păzit să fii de Mohamed și Apolin, a' căror sfinte legi noi le păzim! Solia ta la Carol dus-am. Iel mânilor-amândouă, le-a ridicat în sus, și-a laudat pe Dumnezeuul lui, și al răspuns nu ne dădă. Dar îți trimite-aci, nobil baron, ce ie din Franța, și om de mare neam: dela iel o să afli, de-avea-vei pace-ori ba"; Marsilie răspunde: „Vorbească dar, că-l ascultăm!"

425 — XXXIII — 440

Contele Ganelon, gânditu-s'a adânc. Cu mare meșteșug începe să vorbească, ca unul care bine știe să o facă. Și zise rege-

lui: „Păzit să fii de Dumnezeu Cel Preaslăvit, la care trebuie să ne'nchinăm! Carol cel Mare și viteaz, acestea îți trimite: sfânta lege creștină să primești, și iel, ca feud îți va da, Spania jumătate. Dacă această învoială nu vrei s'o primești, prins cu puterea și legat, vei fi; la Ais, la scaun, vei fi dus, și-acolo vei sfârși cu judecată: muri-vei cu rușine și'n necinste. Nespus se tulbură Marsilie, regele; iel ține-o suliță'mpenată cu-aur: vrea să-l lovească, însă ie ținut.

441 — XXXIV — 450

Regele Marsilie, la față s'a schimbat; iel lemnul suliții învârte. Iar Ganelon când vede, pe spadă pune mâna, de două degete o trage, din teac'afară, și îi zice: „Frumoasă iești, și lucitoare foarte! Pe tine la regească curte ieu purtatu-te-am atâta! Nu o să zică împăratul Franței, că singur am murit, în ăst pământ străin; 'nainte, cei mai bravi, prețul ți-or fi plătit". Păgânii zic: „Să'mpiedecăm încăierarea!"

421 — XXXV — 467

Atâta îl rugară Sarazinii cei mai buni, că'n tron s'a așezat Marsilie. Ii zise-atunci califul: „Rău mare fost-ai să ne faci, când vrut-ai să lovești Francezul. Tu trebuia s'ascuți întâi și să picepi". — „Sire", — vorbit-a Ganelon — „se cade să o'ndur. Dar n'aș lăsa pentru tot aurul făcut de Dumnezeu, nici pentru toate avuțiile, câte vor fi în țara asta, să nu îi spun, de am răgazul, ce Carol, regele puternic, prin mine îi trimite lui, dușmanul său de moarte". Cu o manta de zibelină, acoperită cu mătase de Alexandria, ie'mbrăcat. O zvârle la pământ, dar Blancandrin o prinde; de spadă însă, nu vrea'n nici un chip să se despartă; cu mâna dreaptă de mânerul aurit o ține. Păgânii zic: „Nobil baron i-aci!"

468 — XXXVI — 484

Spre rege, Ganelon a'naintat, și i-a vorbit: „Te mâinii pe nedrept, când Carol, celce stăpânește Franța, legea creștină îți trimite să primești; Spania jumătate îți va da ca feud. Roland, nepotu-său, avea-va ceialaltă jumătate: în iel găsi-vei un părtaș nespus de-orgolios! Dacă această învoială nu vrei s'o primești,

la Saragosa va veni să-te asedieze; prins cu puterea și legat, vei fi, și drept la Ais, la scaun, vei fi dus. Nu vei avea cal de paradă, — ori de bătaie, catârcă, nici catâr, călare să poți merge; ci vei fi azvârlit, pe-un cal rău de povară. Cu judecată, capul îți vei pierde-acolo. Scrisoarea asta îți trimite împăratul nostru. În mâna dreaptă la păgân o pune.

485 — XXXVII — 500

Livid la față de mânie ie Marsilie; rupe pecetea, ceara o aruncă, se uită la scrisoare, și vede scris aceste vorbe: „Carol ce Franța ține în a lui putere, trimite-mi să-mi aduc aminte de durerea, și mânia lui, pentru Bazan și fratele-i Bazilie, a' căror capete tăiatu-le-am în munții din Haltilia; de vreau din trup viața să-mi răscumpăr, să îi trimit pe unchiul meu califul; altfel, iel nu mă va iubi deloc“. Atuncea lui Marsilie vorbește fiul său, iel zice regelui: „Ca un nebun grăit-a Ganelon. Mi-l lasă mie, și-am să-i fac dreptatea“. Când îi aude Ganelon, sabia-și învârtește, și merge să se razime, de trunchiul unui brad.

501 — XXXVIII — 511

Regele dusu-s'a'n livadă; pe oamenii săi cei mai buni, cu sine îi luă: se duse Blancandrin, cel cu părul cărunt, și Jurfaleu feciorul și moștenitorul regelui, califul, unchiul său și omul de credință. Și zise Blancandrin: „Cheamă-l aicea pe Francez: credința-i pentru-a noastră pricină făgăduit-o-mi-a“. Regele poruncește: „Il adă dar“. De mâna dreaptă și de degete, luat-a Blancandrin pe Ganelon: la rege în livadă-l duce. Acolo pun la cale, vânzarea fără de lege.

512 — XXXIX — 519

„Iubite sire Ganelon“ — Marsilie îi zise — „față de tine am făcut, o nebulie oarecâtva, când vrând să te lovesc îți arătai mânia mare. Dar garanție'n lege-ți dau, cu aste blăni de zibelină — al căror aur face peste cinsute de livre —, că până mâne noapte, frumoas'avea-vei plata. Răspunde Ganelon: „Nu le refuz. Și Dumnezeu, dacă-i ie voia, să ți le răsplătească“.

Vorbi Marsilie astfel: „Ganelon, cu adevărat să știi, că gândul mi-e să te iubesc nespus. De Carol cel Mare aş vrea să te aud vorbind. Bătrân ie foarte, timpul și-a trecut: pe cât știu, două sute de ani are și mai mult. Prin țări fără de număr trupul și-a purtat, atâtea lovituri luat-a, în scutul lui buclat, atâția regi boğați, silit-a să cerșească; când va fi iel sătul de a se război?” Răspunde Ganelon: „Carol nu ie cum socotești. Nu-i om să-l vadă și să știe să-l cunoască, să nu spună că împăratul i-un viteaz. Atâta nu pot ca să-l laud, și să v'arăt cât prețuiește, ca bună-tate'n iel și cinte, mai mult să nu rămâie. Valoarea lui cea mare, cine ar ști s'o spună? Domnul l-a luminat cu astfel de noblețe, că ar muri mai bine, decât să-și părăsească cinstea lui”.

Zise păgânul: „De Carol cel Mare, mult mă pot minuna, că-runt ie și bătrân! Pe cât știu două sute de ani are, și mai bine. Prin țări fără de număr trupul și-a muncit, atâtea lovituri de lănci, și țape, a primit, atâția regi puternici, să cerșească a silit: când va fi iel sătul, de a se război?” — „Nicicând” răspunde Ganelon — „nepotu-i cât trăiește; nu-i astfel de vasal sub a cerului mantie. Și nespus de viteaz i-Olivier, al lui tovarăș; cei doisprezece peri, ce-i sunt atât de scumpi lui Carol, formează avangarda, cu douăzeci de mii, de cavaleri. Cu ie, ie sigur Carol, și nu se teme de vreun om.

Zise iar Sarazinul: „De Carol cel Mare, mirare mare mă cuprinde, iel ie cărunt și alb! După cât știu, mai mult are, de două sute de ani. Prin țări nenumărate a trecut cuceritor, atâtea lovituri de țape bune a luat, străpungătoare, atâția regi puternici, a omorit și a învins în luptă: când va fi iel sătul de a se război?” — „Nicicând” — răspunse Ganelon — „Roland cât timp trăiește: nu iese-un astfel de vasal, de-aicea'n Răsărit. Viteaz nespus i-Olivier, tovarășu-i; cei doisprezece peri, pe care Carol îi iubește-atâta formează avangarda, cu douăzeci de mii de Franci. Sigur, cu ie, ie Carol: de om viu nu se teme.

„Iubite sire Ganelon” — îi zice regele Marsilie — „ieu am o astfel de oștire, că mai frumoasă n'ai să vezi: la patru sute mii de cavaleri pot strânge. Pot ieu să mă mășor, cu Carol și Francezii?” Răspunde Ganelon: „De astă dată nu, căci de păgâni tu ai avea, prea mare pierdere. Gândul nebun îl lasă, rămâi la cei cu minte. Vei da'mpăratului atâta avuție, încât să nu fie Francez să nu se minuneze. Pentru cei douăzeci de-ostateci, pe care-i vei trimite, în dulcea Franță regele se va întoarce; ariergarda va lăsa-o înapoia lui. Va fi în ia, nepotu-i, contele Roland, așa gândesc, și-Olivier viteazul, omul plăcut în toate. Morți vor fi conții amândoi, de cineva ie să mă creadă. Carol vedea-va marea lui trufie, căzând. N'o să mai aibă poftă, război să îți mai poarte”.

„Iubite sire Ganelon, (. . . . .) în ce fel voi putea, ucide pe Roland?” Răspunde Ganelon: „Asta ți-oi ști ieu spune. La porțile cele mari ale Sizei, regele va ajunge; ariergarda iel va fi lăsat-o înapoia lui; va fi în ia nepotu-i, contele Roland puternicul, și-Olivier, în care nespus se încrede. Cu ieii avea-vor douăzeci de mii, de Franci. Dintre păgânii tăi trimite, o sută mii acolo. O'n-tăie bătălie să le dea aceștia; răniți vor fi ostașii Franței, și striviți. Dar pentru asta, nu zic, măcel o să se facă între-ai tăi. O altă bătălie-i dea la fel: din una și din alta, Roland mai mult nu scapă. O faptă de ispravă, vei fi făcut acolo. N'o să mai ai apoi, război toată viața”.

Cine-ar putea să facă, Roland să moară-acolo, lui Carol brațul drept din trup i-ar zmulge. S'ar duce-atunci, oștile-i minunate. Nici-când nu ar mai strânge, putere-atât de mare. Țara mea Mare liniștită, va fi atunci”. Marsilie când îl aude, pe gât iel îl sărută; și iată că începe, să vin'a' lui comori.

Zise Marsilie: [„La ce-ar vorbi . . . Sfatul nu-i înțelept când omul . . .] Vânzarea lui Roland mi-o jură”. Răspunde Ganelon:

„Să fie cum voiești!” Pe moaștele, săbiei sale Murglies, jură vânzarea, și astfel săvârși nelegiuirea-i.

609 — XLVII — 616

Iera acolo un fotoliu de fildes. Marsilie o carte face să s'aducă: legea lui Mohamed și a lui Tergavan, ie'n ia. Și, jura Sarezinul spaniol, că de găsește în ariergardă pe Roland, cu oastea lui, iel dai-va bătalie, și dacă va putea, acolo va muri acela fără greș. Răspunde Ganelon: „Dorința ți se'ntâmplă'tocmai”.

617 — XLVIII — 626

Veni atunci un păgân, ie Valdabrun. De regele Marsilie s'apropie. Lui Ganelon, râzând voios îi zice: „Primește spada mea, mai bună n'are om; în gardă sunt mai mult de-o mie de manguni. Iubite sire, dar ți-o fac din prietenie; tu împotriva lui Roland viteazul, să ne-ajuti, ca în ariergardă să-l putem găsi. „Va fi întocmai” — îi răspunde, contele Ganelon; atunci se săruta, pe față și pe barbă.

627 — XLIX — 633

Venit-a Climorin apoi, un alt păgân. Râzând voios, lui Ganelon îi zise: „Ia coiful meu, mai bun nu am văzut nicicând l. . . .], și împotriva lui Roland viteazul ne ajută, în astfel chip, ca să îl facem de ocară”. „Intocmai se va face” — răspunde Ganelon, și se sărută-apoi, pe gură și pe față.

634 — L — 641

Și după iel, veni regina Bramimunda: „Sire, ieu te iubesc nespus” — zise ia contelui — „căci mult te prețuiește domnul meu, și oamenii lui toți. Soției tale două salbe îi trimit: au aur mult, și ametiste, și iacini. Mai mult fac decât toată bogăția Romei. Atâta de frumoase împăratul tău, nicicând nu a avut”. Iel le-a luat, și le-a vârit în cizmă.

642 — LI — 646

Pe vistiernicul său, Malduit, regele, a chemat apoi: „Sunt gata darurile pentru Carol?” Răspunde cela: „Gata, sire, pe cât

pututu-s'a mai bine: cu aur încărcate șapte sute de cămile, și cu argint, și-ostateci douăzeci, din ce-i mai nobili pe sub cer".

647 — LII — 660

Marsilie pe Ganelon pe după umăr ține, și îi zice: „Nespus iești de viteaz și cuminte. Pe legea cea pe care voi o ții de mai bună, ia samă, inima-ți, să n'o'ntorci dela noi. Din bogățiile-mi, vreau ca să-ți dau nespus: zece catări, cu aurul ce ie mai fin, de-Arabia, 'ncărcați; și n'o să fie an, în ăst chip să nu fac. Ia cheile cetății-acesteia întinse: regelui Carol bogățiile'nainte i le pune, și pe Roland apoi, mi-l hotărăște în ariergardă. De, la o poartă, la o trecătoare-l pot găsi, de moarte îi voi da o băta-lie". Răspunde Ganelon: „Cam mult îmi pare că întârziu"; Călare iel se suie, și intra'n al lui drum.

651 — LIII — 668

S'apropie de țară împăratul: ajuns-a la cetatea Galne. O a cuprins-o contele Roland, și-a nimicit-o: pustie fost-a din aceia zi, o sută de-ani în urmă. Regele dela Ganelon așteaptă vești, și-al Spaniei-pământ întins — tribut. A doua zi în zori, de zi cum se lumină, contele Ganelon, la tabără sosește.

3. — GANELON DA SOCOTEALĂ IMPĂRATULUI DE SOLIE. — CAROL PORNEȘTE SPRE FRANȚA. — CELE DOUA VISURI ALE LUI. — FORMAREA ARIERGĂRZII. — GANELON PROPUNE SĂ FIE DATA LUI ROLAND. — DESPĂRȚIREA. — DUREREA LUI CAROL CEL MARE.

669 — LIV — 702

De dimineață se sculă'mpăratul; utrenia și liturghia, regele-a ascultat. 'Naintea cortului, pe iarba verde, stă'n picioare. Roland iera acolo, și-Olivier baronul, ducele Naimes și-alții mulți. Sperjurul Ganelon, nelegiuitul, veni și iel. Cu mare viclenie 'ncepe să vorbească. Și zice regelui: „Păzit să fii de Dumnezeu! Aicea îți întind, cheile Saragosei. Cu mine o avere mare-aduc, ie pentru tine; și-ostateci douăzeci: pune să îi păzească bine! Și îți trimite regele Marsilie viteazul, califul cât privește, să nu îl judeci rău: cu ochii mei văzut-am, cum patru sute mii de oameni înarmați, cu platoșe'mbrăcați, unii cu coifurile șnuruite, încinși cu săbii cu măciuca'n, aur săpat, l-au însoțit pe mare: dela Marsilie fugeau, din pricina legii creștine, pe care nu voiau să o primească și, să o păzească. 'Nainte patru leghe să fi mers, furtuna, vijelia îi cuprinse-n brațe: s'au înecat acolo, mai mult n'o să-i mai vezi; viu de-ar fi fost califul, l-aș fi adus. Iar despre regele păgân, sire, să crezi cu-adevărat, că n'o să vezi trecând, această'ntâie lună, și în regatul Franței iel te va urma, și legea va primi, pe care-o păzești tu: cu mâinile împreunate, va fi supusul tău, și dela tine va avea, regatul Spaniei". Regele zise: „Lui Dumnezeu îi mulțumesc! Bine-ai purtat solia: răsplată foarte mare, vei avea". In oaste fac trompete mii să sune. Strâng corturile Francii, și vitele lor de povară le încarcă; spre dulcea Franță toți pornesc.

703 — LV — 716

Carol cel Mare Spania a pustiit, castelele-a cuprins, cetățile-a călcat. Regele zice că războiu-i, de-acuma a sfârșit. Spre dulcea Franță călărește împăratul. Iar contele Roland, steagul la lance-l pune, într'un vârf de movilă, spre cer aridicat. Francezii se'mprăstie de popas, pe'ntinderea întreagă. Păgânii însă călăresc, prin cele large văi, cu platoșe'mbrăcați, [. . . . .], cu coifurile prinse, și săbiile'ncinse, la gâturi scuturi, și cu lăncile lor pregătite. Intr'o pădure, în înaltul munților, s'opresc. O, ce durere, Doamne, că nu o știu Francezii.

717 — LVI — 724

Se duce ziua și se face noapte; Carol, puternicu'mpărat, a-doarme. Că ie la porțile, cele mai mari, ale Sizei, visează; în mâni iei ține lancea lui de frasin. Contele Ganelon, i-a apucat-o. Așa de tare o invâрте și o scutură, că țândări din ia zboară în-spre cer. Carol, nu se trezește, înainte doarme.

725 — LVII — 736

După aceasta, alt vis iel avù: că'n Franța, la capela lui, la Ais, iera. De brațul drept un urs îl mușcă, foarte crud. Dinspre Ardeni apoi, văzù venind un leopard, care sălbatec foarte, la trupu-i însuși se repede. Dar dintr'o sală un ogar coboară: la Carol vine în galop și salturi. Urechea dreaptă ursului întâi sfâșie, cu leopardul plin de furie se ia la luptă. Francezii zic: „Le bătălie mare”; și nu știu care dintre iei va'nvinge. Carol, nu se trezește, iel tòt doarme.

737 — LVIII — 570

Și noaptea trece, albe zori s'arată. În mijlocul oștirii [. . . . .], împăratul călărește foarte mândru. „Seniori baroni” — zice'mpăratul Carol — „priviți-mi porțile, și trecătorile înguste: pe-acela ce'n ariergardă să rămâie, îmi numiți”. Răspunde Ganelon: „Roland, fiu-meu vitreg: n'ai alt baron de-așa de mare vitejie”. Când îl aude regele, aspru-l privește, și îi zice: „Iești dracul viu. În inimă de moarte ți-a intrat turbare. Și cine

va fi înaintea mea, în avangardă"? — Răspunde Ganelon: „Acolo Ojier din Danemarca: nu ai lăsa baron, mai bine să o faci decât iel”.

751 — LIX — 760

Când contele Roland s'aude hotărît, vorbi, după cavalerieasca lege: „Sire, vitrege tată, mult trebuie să te iubesc: ariergarda mi-o ai hotărît-o mie! Nu o să piardă Carol, regele care stăpânește Franța, precum îmi ie știința, cal de paradă, ori cal de război, catârcă ori catâr, pe care-ar vrea să călărească, și nu va pierde-un cal de-ncălecat, ori de povară, fără să nu fie 'nainte, cu sabia plătit”. — Răspunde Ganelon: „Adevărat grăiești, asta o știu ieu bine”.

761 — LX — 765

Când auzi Roland, că iel va fi'n ariergardă, plin de mânie tatălui său vitreg zise: „Ai, vai-de-loc, om rău de neam de rând, credeai că o să-mi cadă la pământ mânușa, precum bastonul ție, lui Carol înainte”?

766 — LXI — 773

„Drepte'mpărat” — zise Roland baronul — „dă-mi arcul ce îl ții în mână. Pe cum gândesc, nu mi s'o face vină, că mi-a scăpat, jos, ca bastonul, lui Ganelon, din mâna dreaptă, când l-a luat”. Își ține împăratul capul aplecat, barba își prinde și mustața își sucește, și nu se poate ține, din ochi să nu lăcrime.

774 — LXII — 782

Veni după aceasta Naimes: mai bun vasal la curte altul nu-i; și zise regelui: „Ai auzit-o bine, aprins ie de mânie contele Roland. Ariergarda hotărîtă-i lui: nu ai baron să schimbe asta. Arcul ce l-ai întins i-l da, și-i cată, pe cei ce bine să-l ajute”. Regele dar îl dă: Roland îl ia.

783 — LXIII — 791

Chemat-a împăratul, pe-al lui nepot, Roland: „Iubite sire

și nepoate, să știi fără de greș, că jumătate din oștirea mea, o voi lăsa cu tine. Ia-o, căci ia ie mântuirea ta". — Răspunse contele: „Nu o primesc. Mă pedepsească Dumnezeu, de neamul îmi dezmint. Cu mine douăzeci de mii, de Franci viteji, voi ține. Treci porțile în liniște deplină: te-ai teme pe nedrept de cineva, cât ieu trăiesc"!

792 — LXIV — 802

Și contele Roland, pe calu-i s'a suit. Vine spre iel tovarășu-i Olivier. Veni Jerin, veni viteazul conte Jerier, Oto veni, și Beranjer, veni Astor, și-Anseis cel bătrân, veni Jerard de Rusilon cel mândru, și a venit și ducele Gaifier. Zise arhiepiscopul: „Pe capul meu, merg și ieu"! — „Și ieu cu tine", contele Galter făcù; sunt omul lui Roland, nu pot să nu-l urmez". Și-aleg atuncea douăzeci de mii de cavaleri.

803 — LXV — 813

Dâr, contele Roland, pe Galter de l'Um cheamă: „O mie Franci din Franța, țara noastră, ia, și ține colnicele și strâmtorile cu iei, astfel ca împăratul să nu piardă, pe unul din ai săi". Răspunde Galter: „Pentru tine, se cade să o fac". Cu-o mie de Francezi din Franța, țara lor, Galter pornește la strâmtori și colnice. Nu se va coborî de-acolo, oricât de rele veștile ar fi, 'nainte șapte sute săbii, din teacă de-a fi tras. Regele Almaris, ce-i din regatul de Belferne, în ziua ceia chiar, le-a dat o bătălie, cruntă.

814 — LXVI — 825

Înălți sunt munții, văile întunecoase, stâncile negre, și strâmtorile fricoase. În ziua ceia le trecură, Francezii cu durere multă. S'aude dela cinsprezece leghe, huiet de mersul lor. La Țara cea Mare-ajungând, Gasconia — pământ al seniorului lor — văd; își amintesc atunci de feude și de moșii, și de fecioare, și de nobilele lor soții: nu ieste unul să nu plângă de înduioșare. Dar peste toți, plin de mâhnire-i Carol, căci pe nepotul său, la ale Spaniei porți a lăsat. Mila-l cuprinde și nu poate, să nu plângă-a se ține.

Cei doisprezece peri, în Spania-au rămas. Au douăzeci de mii de Franci cu iei, n'au teamă, nici de moarte frică. Se'ntoarcen Franța împăratul; sub mantie și-ascunde fața întristată. De iel aproape călărește Naimes ducele; iel zice regelui: „De unde-ți vine greul ista”? Carol răspunde: „Celce mă'ntreabă, face rău! Așa de mare mi-e durerea, că nu pot ține să nu plâng. Prin Ganelon, Franța va fi zdrobită. Azi noapte o vedenie'ngerească am avut: că între mâni, iel sulița mi-a frânt; iel, care-a hotărît pentru ariergardă pe nepotul meu. Lăsatu-l-am într'o străină marcă. O Doamne, dacă-l pierd, un altu'n veci nu voi avea să-i ție locul.

4. — ADUNAREA CĂPETENIILOR SARAZINE. — NEPOTUL REGELUI MARSILIE SE ALEGE CU ALȚI UNSPREZECE, PENTRU-A LUPTA CU CEI DOISPREZECE PERI CREȘTINI. — INARMAREA OȘTIRII PĂGANE ȘI PLECAREA. — OLIVIER O ZAREȘTE DE DEPARTE ȘI SFA-TUIȘETE PE ROLAND SĂ SUNE DIN CORN PENTRU A DA DE VESTE ÎMPĂRATULUI. — ROLAND NU VREA S'AUDĂ DE-ASTA. FRANCEZII SE PREGATESC SĂ SUSȚINĂ LUPTA. — ARHIEPISCOPUL TURPIN LE DĂ BINECUVANTAREA.

841 — LXVIII — 859

Carol cel Mare să se țină, să nu plângă, nu poate. Se'ndu-ioșează pentru iel, o sută mii de Franci, și teamă mare au, pentru Roland, căci Ganelon nelegiuitul, vânzare a făcut: avut-a daruri multe, dela păgânul rege, aur și-argint, și stofe de mătase și vesminte, catări și cai, cămile, lei.

Or iată în ăst timp, Marsilie că cheamă, pe-ai Spaniei baroni, pe conți, viconți, duci, almasuri, emiri, și fii de cunturi. Iel strâns-a patru sute, de mii de oameni în trei zile. În Saragosa pus-a, să se bată tobele-i. Pe Mohamed ridică în turnul cel mai 'nalt. Păgân nu-i care lui să nu se roage, să nu i se'chine. Apoi călare trec, cu foarte mare grabă, Țara Serten, și munți și văi; zăresc de-acum, stindardele, celor din Franța, și a tovarășilor doisprezece-ariergardă: nu o să lase — aceștia bătaie — a nu le da.

860 — LXIX — 873

Nepotul lui Marsilie, venit-a înainte, pe un catâr pe care, l'îndeamnă cu un băț. Unchiului său îi zice, râzând voios: „Mărite Doamne rege, ieu ți-am slujit atâta, necazuri am avut și chi-

nuri, lupte am dat și-am câștigat! Fă-mi un favor, dă-mi lovitura lui Roland; cu țapa mea străpungătoare-l voi ucide. De Mohamed vrea să mă aibă'n a lui pază, pământurile Spaniei, le-oi libera pe toate, del'a' iei porți, și pân'la Durestant. Carol va fi sătul, Francii s'or da învinși; n'o să mai ai război, cât o să mai trăiești". Ii dă mânușa regele Marsilie.

874 — LXX — 884

Nepotul lui Marsilie, mânușa ține'n mână; cu vorbe mândre unchiului său zice: „Mărite doamne rege, dar mare mi-ai făcut: alege-mi doisprezece, dintre baronii tăi: cu cei tovarăși doisprezece, ieu vreau ca să mă lupt. Răspunde-i Falsaron — ce regelui Marsilie, frate-i iera —, întâiul între toți: „Iubite sire și nepoate, vom merge împreună, și-această bătălie, noi da-vom fără greș: că vom ucide-ariergarda, oștirii mari a lui Carol, ie hotărît".

885 — LXXII — 893

Iese după acesta, regele, Corsalis,; ie Barbarin, și știe rele multe foarte. Vorbește ca un bun vasal: pe aurul lui Dumnezeu, fricos n'ar vrea să pară [.....]. Și vine, pintenii dând, Malprimis de Brigant: mai iute-aleargă cu piciorul, decât un cal. 'Naintea lui Marsilie, iel strigă foarte tare: „Ieu trupu-mi voi purta, la Ronseval: de aflu pe Roland, nu las să nu-lucid".

894 — LXXII — 908

Ie-acolo un emir din Balaghet; trup are nespūs de frumos, și fața mândră, luminoasă. Pe calul lui când ie călare, mândru ie foarte, armele că-și poartă; vestit ie pentru-al lui curaj; de-ar fi creștin, ar fi un brav baron. 'Naintea regelui Marsilie iel strigă: „La Ronseval voi merge, trupul să mi-l joc! De întâlnesc acolo pe Roland, în moarte va sfârși, și-Olivier, și toți cei doisprezece peri. Francezii vor muri'n rușine și durere. Carol cel Mare ie bătrân, iel în mintea copiilor a dat. Va fi sătul de-a mai purta război, ne va rămâne astfel Spania în pace". Ii mulțumește regele Marsilie nespūs.

909 — LXXIII — 915

Un almasür ie-apoi din Moriane: Nu se găsește altul mai nelegiuit, în tot pământul Spaniei. În fața lui Marsilie, prinde-a se lăuda: „La Ronseval voi duce oastea mea, mii douăzeci, cu scuturi, și cu lănci. De aflu pe Roland, de moarte'ncredințare, ieu îi voi da. N'o să mai fie zi, să nu plângă Carol.

916 — LXXIV — 930

Și iată pe Turjis de Turteluze: ie conte, și cetatea ceasta ie a lui. Între creștini iel vrea să facă pagubă nespūsă. 'Naintea lui Marsilie, alături de ceilalți se înșiruie, și zice regelui: „Să nu te temi deloc! Mai mult preț are Mohamed, ca sfântul Petru dela Roma: dacă-i slujești, onoarea câmpului va fi a noastră. La Ronseval voi merge pe Roland să întâlnesc: om nu va fi să-l aperse de moarte; vezi spada mea, ce-i și bună și lungă: la Durandal voi pune-o împotrivă; veți auzi, de bună samă, care a'nvins. Francezii vor muri, de ni se'mpatrivesc; Carol bătrânul va avea, durere și rușine. În veci iel nu va mai purta, pe-acest pământ coroană”.

931 — LXXV — 939

Escremiz din Valterne vine, de altă parte: ie Sarazin, și'n țara ceia ie stăpân. Către Marsilie'n mulțime strigă: „La Ronseval voi merge, ca să dobor trufia. De aflu pe Roland, n'o să-și mai poarte capul, și nici Olivier, ce alți în luptă mână. Cei doisprezece peri, cu toții, sunt hotărâți pieirii. Francezii vor muri, pustie va fi Franța. Carol avea-va mare lipsă de vasali”.

940 — LXXVI — 954

Un alt păgân fu, Esturganz; cu iel Estramariz ce-i ie tovarș: nelegiuiți, mișei, haini sunt amândoi. Marsilie le zise: „Seniori, veniți'nainte! La Ronseval veți merge unde-s porțile, și mă veți ajuta, oștirea să îmi mân”. Răspund aceia: „Precum ți-e porunca. Vom tăbări pe-Olivier, și pe Roland. Cei doisprezece peri, de moarte mântuire, nu vor avea. Ni-s bune săbiile și tăioase: roșii de sânge cald le-om face. Francezii vor muri, Carol va fi

îndurerat: Țara cea Mare ți-o vom face dar. Acolo vino, rege, și fără greș vedea-vei: pe împăratul chiar ți-om dăruî”.

955 — LXXVII — 974

Curând veni, Margariz din Sibilia: iel stăpânește țara pân'la Cazmarine. Pentru frumusețea-i, doamnele-i sunt prietene: una nu-l vede fără să nu se'nsenine: când vede-l nu se poate ține, să nu îi zâmbească; și nu-i păgân să fie-atât de cavalier. Vine'n mulțime, peste ceilalți strigă, și zice regelui: „Să nu te temi deloc! La Ronseval voi merge pe Roland s'ucid; nu o să scape cu viață nici Olivier. Cei doisprezece peri, rămas-au spre a lor mucenicie. Vezi spada mea, ce are garda'n aur, emirul, mi-o-a trimis, din Primes. Aicea ți-o făgăduiesc: în sânge roșu ia va fi scăldată. Francezii vor muri, și Franța de ocară o să fie. Carol bătrânul, cel cu barba înflorită, nu va trece zi, să nu aibă durere și mânie. Până'ntr'un an, Franța vom fi cuprins; în burgul Sert-Denis ne vom culca”; I se închină regele păgân adânc.

975 — LXXVIII — 993

Și iată pe Șernuble de Munigre însfârșit. Pletele-i flutură, pân' la pământ. Povară poartă, doar în joc — când pofta îl apucă —, mai mare decât ar putea, patru catări când bine-s încărcați. În țara — spun — din care-i iel, soare nu strălucește, nici grâu nu poate crește; nu cade ploaie, rouă nu s'adună; piatră nu ie, ce neagră toată să nu fie: spun că acolo dracii locuiesc. Șernuble zice: „Sabia mea bună, o am încins. La Ronseval o voi văpși în roșu. De pe Roland viteazul, în calea-mi întâlnesc, de nu îl voi lovi, să nu mai fiu crezut. Pe Durandal voi cuceri cu spada mea. Francezii vor muri, pustie va fi Franța”; La vorbele acestea, cei doisprezece peri se strâng; și iau cu ie, o sută mii de Sarazini, ce ard și grabnici sunt, să deie bătălie. Sub un brădet se duc, ca să se înarmeze.

994 — LXXIX — 1016

Cămăși de zale sarazine, păgânii își îmbracă, cele mai multe captușite'n trei. Strâng șnurul coifurilor lor de Saragosa, bune foarte, spezile de oțel de Viena'ncing; frumoase scuturi au, și

țape de Valencia, și stegulețe albe, și roșii, și albastre. Catării lasă, caii de paradă toți, urcă pe caii de război, și merg călare strânși. Senină iera ziua, și soarele frumos: n'au arme să nu strălucească toate. Mii de trompete sună, să fie mai frumos.

Mare ie vuietul, Francezii îl aud. Și zice-Olivier: „Sire tovarășe, ieu socotesc că s'ar putea s'avem cu Sarazinii bătălie”. Roland răspunde: „Dumnezeu ne-o'ngăduie. Aicea, pentru-al nostru rege, cuvine-se să stăm. Pentru seniorul tău cu cale-i, să suferi chin, să'nduri căldură mare, mare frig, și trebuie să pierzi, din piele și din păr. Grije dar aibă fiecare, să dea mari lovituri, ca despre noi, să nu fie cântat, un cântec rău. Păgânii vină au, dreptatea-i cu creștinii. Rea pildă, dela mine nu o să pornească”.

1017 — LXXX — 1027

Olivier e pe un vârful [. . . . .]. La dreapta iel privește, prin mijlocul unei ierboase văi: vede venind mulțimea cea păgână. Iel cheamă pe Roland, tovarășu-i: „Văd dinspre Spania venind atâtea vuiet, atâtea platoșe-albe, și coifuri lucitoare! Țștia Francezilor vor face-o supărare mare. Știut-a Ganelon, nelegiuitul, vânzătorul, celce ne-a hotărît, 'naintea împăratului”; — „Ci taci Olivier”, — răspunde contele Roland; „mi-e tată, vitreg, nu vreau de iel să vorbești”.

1028 — LXXXI — 1038

Olivier urcatu-s'a pe-un vârful. Regatul Spaniei zărește bine, ca și pe Sarazini. atât de mulți strânși la un loc. Lucesc ale lor coifuri, cu aur incrustate, și scuturile, platoșele lor brodate, și țapele, și steagurile prinse. Dar oștile, iel singur, să numere nu poate: atâtea sunt, că nu le știe socoti. In sinea lui, ie foarte tulburat. Cum poate mai în grabă, coboară de pe vârful, și vine la Francezi: totul le povestește.

1039 — LXXXII — 1048

Zice Olivier: „Văzut-am pe păgâni: nicicând om pe pământ. mai mulți nu a văzut. 'Naintea noastră sunt, o sută mii, cu scuturi, cu coifuri șnuruite, cu albe platoșe'mbrăcați; lucesc țapele

brune, cu cozile lor drepte. Bătaie veți avea, cum nu a fost la fel. Seniori Francezi, Domnul vă dea tărie! Bine să țineți, să nu fim înfrânți". Francezii zic: „Să fie de ocară, cel care a să fugă! De-ar fi ca să murim, nu te-om sminti niciunul".

1049 — LXXXIII — 1058

Zise Olivier: „Puteri au mari păgânii, iară Francezi de-ai noștri, imi pare, foarte sunt puțini! Tovarășe Roland, sună din corn de fildeș: Carol o să audă, și oastea-și va întoarce! Răspunde-i lui Roland: „Să fac ca un nebun! Mi-aș pierde faima, 'n dulcea Franță. Ci ieu cu Durandal voi da, curând mari lovituri. Tăișul iei până la aur, de sânge o să fie plin. Păgânii fără de lege, la porți, spre-a lor pierzare au venit. Ieu v'o promit, iei morții sunt sortiți cu toți".

1059 — LXXXIV — 1069

„Tovarășe Roland, din corn de fildeș sună; o să-l audă Carol, și o să poruncească, oștirea să se întoarcă, și o să ne ajute, regele cu baronii". Răspunde iar Roland: „Păzească Dumnezeu, ca neamul meu să aibă, din pricina-mi ocară, și ca și dulcea Franță, să cadă în necinste. Ci ieu cu Durandal, spada mea bună, ce la șold mi-e ncinsă, mari lovituri voi da: tăișul tot, de sânge, plin veți vedea. Păgânii fără de lege, spre-a lor nenorocire, s'au adunat aici. Ieu v'o promit: toți, morții vor fi dați.

1070 — LXXXV — 1081

„Tovarășe Roland, din corn de fildeș sună. Carol, la porți ce trece, are să îl audă: ieu asta-ți spun, pe dată, se vor întoarce Francii". — „Ferească Dumnezeu" — îi zice iar Roland —, „de om viu să se zică, pentru păgâni din cornu-mi, că ieu aș fi sunat. Nicicând nu vreau să aibă, dojană neamul meu. Când ieu să fiu avea-voi, în marea bătălie, și lovituri o mie, și șapte sute da-voi, lui Durandal oțelul, vedea-veți sângerând. Francezii-s bravi, lovi-vor, cu toții voinicește. De moarte mântuire, ai Spaniei n'au s'aibă".

Făcù Olivier: „Din partea asta ieu nu văd ocară. Pe Sarazinii spanioli văzut-am: pline sunt văile și munții, colinele și câmpurile toate. Mari sunt oștirile acelu neam străin, iar noi puținii avem tovarăși”. Roland însă-i răspunde: „Măi mare-mi iese focul. Păzească Dumnezeu, și îngerii lui toți, din pricina-mi să-și piardă Franța, gloria iei. Mai bine vreau să mor, decât să am rușine. Cu cât lovim mai bine, cu-atât mai mult iubesc-te-ne'mpăratul”.

Roland iese viteaz: Olivier cuminte; dar amândoi curaj au de minune: acum că sunt călare, înarmați, de-ar fi să moară, bătaia nu ar ocoli. Conții sunt buni, și vorba lor înaltă. Păgânii făr' de lege călăresc, cu furie nespusă. Zice Olivier: „Roland, puțin privește: ne sunt de-acum aproape, iar Carol ni-i departe; din corn să suni n'ai vrut: aicea de-ar fi regele, primejdie noi n'am avea. Te uit'acum la deal, spre ale Spaniei porți: poți ca să vezi, în ce durere mare, ariergarda ie: cei care o formează, în veci n'or face alta”; Răspunde-i lui Roland: „Spui vorbă de ocară! Rușine fie inimii, ce'n piept cu teamă bate! Noi sta-vom neclintiți, în locu-acesta chiar; și lovituri și'ncaier, porni-vor dela noi”.

Când vede dar Roland, bătaia că va fi, se face mai sălbatec, ca leu-ori leopardul. Iel strigă pe Francezi, cheamă pe-Olivier: „Sire tovarăse și prietene, ceia să n'o mai spui. Când împăratul, ne-a lăsat Francezii, pe-ăști douăzeci de mii, ni i-a ales deo parte: precât știut-a iel, fricos aci nu-i unul. Pentru senior se cade, supusu-a suferi, mari rele, să îndure, căldură multă, aspru frig. din sânge să își piardă, și din carne. Cu lancea tu lovește, și ieu cu Durandal, spada mea bună, ce mi-a dat-o regele. Dacă ieu mor aici, zice are să poată, cel care-o va avea, c'a fost, a unui vasal nobil”.

Și iată și pe-arhiepiscopul Turpin. Dă pinteni calului, și urcă o colină; cheamă Francezii, și le ține o vorbine: „Seniori baroni, lăsatu-ne-a aicea Carol; pentru al nostru rege, se cade bine să murim. Voi ajutați ca legea, creștină, s'apărăm. Bătaie veți avea, sunteți încredințați cu toții: cu ochii voștri doar, vedeți pe Sarazini. Strigați a'voastre vini, iertare cereți toți, lui Dumnezeu; aicea, pe pământ, iertarea ieu v'o dau, spre mântuirea sufletelor voastre. De veți muri, martiri sfinți o să fiți, și scaun o s'aveți, în raiul cel mai mare". Descalcă Francezii, 'ngenunche la pământ, și-arhiepiscopul, în numele lui Dumnezeu îi binecuvântează, și pocăința drept, le poruncește să izbească bine.

1139 — XC — 1151

Francezii se ridică, în picioare. Iertați sunt, deslegați, de ale lor păcate, și-arhiepiscopul, în numele lui Dumnezeu, al crucii semn făcut-a peste iei. Pe repezii lor cai, în urmă s'au suit. 'Narmați sunt cum se cade, după cavaleriească lege, de luptă gata-s toți. Și cantele Roland, cheamă pe-Olivier: „Sire tovarășe, știi bine, că Ganelon vândutu-ne-a pe toți. Iel a primit și aur, și bogății, și bani. Se cade împăratul, să ne răzbune bine. Da, regele Marsilie, cu târg ne-a cumpărat; cu sabiile însă, plata avea să o facă.

1152 — XCI — 1169

La ale Spaniei porți, pe Veilantif, bunul și repedele-i cal, Roland trecut-a. Armele sale-și poartă, îi șed nespus de bine; și țapa lui, viteazul, în mână-o și apucă, spre cer i'ntoarce vârful, ce prins are-un steag alb, ai cărui ciucuri bat, deasupra mâinii sale. Frumos ie iel la trup, și fața-i ie senină, și, surâzătoare. Al lui tovarăș vine, îndată după iel; și îl numesc ai Franței, „al nostru-apărător". Spre Sarazini privește, iel crunt, iar spre Francezi, blând și umil, și le vorbește cu iubire: „Seniori baroni, încet, umblați, la pas! Acești păgâni, să cate — vin — măcel nespus. Azi încă, pradă mare vom avea, cum rege-al Franței, nicicând n'a avut, de-atâta preț". Când aste vorbe spus-a, oștile se'ntâlnesc.

Zice Olivier: „Nu vreau să mai vorbesc. Din corn n'ai vrut să suni, și-acum pe Carol n'ai. Iel nu știe nimic; vină, viteazul, n'are; cei care sunt aici, la fel, de-ocară nu-s. Deci călăriți acum, de tare cât puteți! Seniori baroni, în luptă, bine să vă țineți. Pe Dumnezeu vă rog, tare fiți hotărâți ca lovituri să dați, ca să primiți, ca să izbiți! Și strigătul de luptă, al lui Carol, cuvine-se să nu-l uităm“. La vorbele acestea, Francezii strigăt fac. Celce-ar fi auzit, strigând — pe-aceștia — „Bucuria mea“, să-și amintească mult ar fi putut, de vitejia lor. Călare-apoi pornesc — o Doamne! — cu atâta semeție! Dau pinteni tari, spre-a merge cât mai iute, și se îndreaptă să lovească: ce altceva ar face? Dar nu se'nfrică Sarazinii: Franci și Păgâni, îi iată față'n față.

5. — BĂTĂLIA. — UNUL DUPĂ ALTUL CAD UNSPREZECE DIN PERII SARAZINI. — ALȚI PĂGANI DE FRUNTE SUNT OMORIȚI. — CAVALERII FRANCEZI SE POARTA VITEJEȘTE FOARTE; MINUNI FAC ROLAND, OLIVIER, ȘI ARHIEPISCOPUL TURPIN. — INTAIA OASTE PĂGANĂ IE ZDROBITĂ; DAR ȘI RANDURILE FRANCEZILOR SUNT IMPUȚINATE. — IN FRANȚA PORNESC A SE FACE SEMNE MARI, NEINȚELESE: SUNT PENTRU MOARTEA APROPIATA A LUI ROLAND.

1188 — XCIII — 1212

Nepotul lui Marsilie, pe nume Aelrot, în fruntea oștii călărește'ntâi. Merge strigând Francezilor, vorbe urâte foarte: „Francezi nelegiuîți, cu noi azi vă veți bate. Vândutu-v'a cel care, să vă păzeasc'avu. Nebun ie regele, ce v'a lăsat la porți. Azi, dulcea Franța faima își va pierde: Carol cel Mare, brațul drept din trup". Roland când îl aude, Doamne, durere mare ce-are! Și'n-țapă calul, și să fugă-l lasă, din puteri; se'ndreaptă contele, pe cela să-l lovească, cât poate iel mai tare. Li sfarmă scutul, platoșa-i deschide, străpunge-i pieptul, oasele îi frânge, șira spinării toată, de spate i-o desparte; cu țapa îi azvârle, suflet din trup afară, apasă bine, face, trupul a se clăti, cu lancea toată, mort, răstoarnă-l de pe cal: în două jumătăți, gâtul i-a despicat. Nu lasă — spun — astfel să nu-i vorbească: „Eh, om mișel, Carol nu ie nebun; vânzare iel nicicând nu a iubit: ci ca un înțelept făcut-a, când ne-a lăsat la porți. Azi, nu-și va pierde dulcea Franță faima iei. Izbiți, Francezi, i-a noastră lovitura'ntâi! Dreptatea-i tot cu noi: cu ăști nemernici, vina".

1213 — XCIV — 1234

Un duce ie acolo, se cheamă Falsaron: cu regele Marsilie ie frate. Stăpân ie peste țara, Datân și Abirun. Sub cer nu se gă-

sește, nelegiuit mai mare. Fruntea-i ie lată foarte, între cei ochi ai lui: o bună jumătate, de picior, poți să măsurî. Durere mare are, nepotu-și mort când vede; iel iese din mulțime, se-arată'n văzul tuturor, și strigătul păgânilor de luptă, strigă. Iar plin de dușmănie, spre Francezi: „Azi, dulcea Franță cinstea își va pierde!” L-aude-Olivier, și-l prinde grea mânia. Din pintenii de aur își înțapă calul lui, se'ndreaptă să lovească, în lege de baron. Ii frânge scutul, platoșa îi rupe, în trup i'implântă, pânza de steguleț, cu lancea toată, din oblânc l-azvârle mort; privește la pământ, pe cel nemernic vede, zăcând, și îi vorbește, cu glasul mândru foarte: „De-a' tale-amenințări, mișele, grije n'am. Loviți, Francezi, că-i vom învinge bine foarte!” Iel strigă „Bucuria Mea”: ie strigătul de luptă al lui Carol.

1235 — XCV — 1260

Și-un rege ie acolo, cu nume Corsalis: ie din Barbaria, străina țară. La Sarazini iel strigă: „Această bătălie, bine-o putem ținea, Francezii-s doar puțini, cei care îs aici, sunt de disprețuit. De Carol, unul n'o să fie mântuit: venită le ie ziua, când trebuie să moară”. L-aude-arhiepiscopul Turpin: nu ie sub cer un om, să-l poat'atât urî. Cu pintenii de aur fin, calul și'nțapă și cu mari puteri, aleargă, să-l lovească. Ii sfarmă scutul, platoșa-i desface, și țapa-i mare'n trup i'implântă, apasă tare, și-l clătește mort, cu lancea toată, astfel, il azvârle'n drum. Privește la pământ, vede nemernicul zăcând, nu lasă ca să nu-i vorbească: „Mișel păgân, tu ai mințit! Carol, al meu stăpân, nouă mereu ni-e păzitor. Francezii noștri nu au gând să fugă. Pe-ai tăi tovarăși, noi îi vom lăsa aici. Iți spun o noutate: moarte o să-ndurați. Loviți Francezi, din voi să nu se uite unul! A noastră-i astă'ntâie lovitură, lui Dumnezeu îi mulțumesc!” Iel strigă „Bucuria Mea”; câmpul pentru a ține.

1261 — XCVI — 1268

Iară Jerin, lovește pe Malprimis de Brigant. Scutul lui bun, nu-i face nici un ban: îi sfarmă bucla de cristal: o jumătate cade la pământ; platoșa-i rupe pân' la carne, în trup i'implântă țapa lui cea bună; cade păgânul la pământ ca o bucată. Satan, îi ia, sufletul lui.

1269 — XCVII — 1274

Și-al lui tovarăș, Jerier, lovește pe emir. Ii frânge scutul, platoșa-i sfâșie, și buna-i țapă'n măruntaie îi implântă. O-apasă bine, trupul îi străpunge, mort îl doboară'n câmp, cu lancea toată. Zice Olivier: „Frumoasă-i băătăia noastră!”

1275 — XCVIII — 1280

Și ducele Samson, se'ndreaptă să lovească pe-almasur. Scutul, ce ie de aur, și'nflorat, i-l sfarmă; nici platoșa lui bună, nu îi ie, de multă apărare; inima îi străpunge, ficatul și plămâni, și îl doboară mort, de-i pasă cuiva, ori de nu. Zice arhiepiscopul: „Asta ie lovitură de baron”.

1288 — XCIX — 1288

Și-Anseis lăsă calul să alerge, se'ndreaptă să lovească pe Turjis de Turteluse. Ii sfarmă scutul pe sub bucla aurită, și platoșei sfâșie-i căptușala; al bunei țape vârful, l-implântă'n trup, apasă bine, fierul iese tot, de partea ceialaltă; cu lancea toată îl răstoarnă mort în câmp. Zice Roland: „Ie lovitură de viteaz”.

1289 — C — 1296

Și Anjeler Gasconul din Burdele, dă pinteni calului, îi lasă frâul, pornește să lovească, pe Escremiz din Valterne. Scutul la gât ce poartă îi sfărâmă în bucăți, și platoșei bărbia-i rupe, și îl lovește'n piept la furcă; din șea mort îl doboară, și îi zice: „Dat iești de-acum pierzării!”

1297 — CI — 1303

Oto lovește un păgân, pe Ettorgans, în marginea de sus, a celui scut al său, astfel că-i taie albul, roșul tot, și platoșei bucățile i-a rupt, în trup i-implântă țapa-i bună și străpungătoare, că mort l-abate de pe calu-i iute. Ii zice-apoi: „De-acuma mântuire, nu mai ai!”

1304 — CII — 1310

Și Beranjer lovește pe, Estramariz. Scutul îi sfarmă, platoșa-i desface, lancea lui tare îi implântă'n trup, mort îl doboară într'o mie, de Sarazini. Din doisprezece peri, uciși is zece-acum; doi numai au rămas, cu viață: contele Margariz ie, și Șernuble.

1311 — CIII — 1319

Margariz ie un cavaler viteaz nespus, frumos ie și puternic, sprinten și-ușor. Calu-și înțapă, merge să lovească pe Olivier. Scutul îi sfarmă pe sub bucla de-aur mier, sub coaste țapa îi petrece: pe cesta-l scapă însă Dumnezeu, căci trupul nu-l atinge; se rupe lancea, dar nu îl răstoarnă. 'Nainte celalt trece, că nu-l oprește nime; din goarnă sună spre a strânge pe ai lui.

1320 — CIV — 1337

Ie minunată bătălia, încăierarea a cuprins pe toți. Nu cată contele Roland, să fie la-adăpost; din țapa lui izbește-atât, cât lemnul ține: după a cinsprezecea lovitură, a frânt-o, a pierdut-o; pe Durandal, spada lui bună, din teacă trage-afară, goală, înțapă calul, și pornește să lovească pe Șernuble. Coiful, în care strălucesc rubine,-i frânge, îi taie piele, pletele și ochii, și fața îi despică, și alba platoșe cu zale fine, și trupul până jos sub șale; prin șea, care-i bătută'n aur, în cal ajunge spada lui, șira spinării-i taie, fără să cate'ncheieturile, și tot doboară mort în câmp, pe iarba deasă. Ii zice-apoi: „Mișele, spre-a ta nenorocire, aicea ai venit! Nu o ai scăpare dela Mohamed. Cu-astfel de vai-de-loc, nu va fi astăzi câștigată bătălia!"

1338 — CV — 1350

Și contele Roland, pe câmp călare-aleargă, cu Durandal, ce taie și despică bine, 'n mână; în Sarazini iel face stricăciune mare foarte. Să fi văzut cum zvârle, mort unul peste altul; cum sânge limpede, pe jos se'ntinde! Plină de sânge îi ie platoșa, și brațele, și gâtul bunului său căl, și pieptul. Nu zăbovește nici Olivier în a lovi; cei doisprezece peri, nu-i drept să aib'ocară; lovesc Fran-

cezii, se ciocnesc. Păgânii mor, unii își pierd doar cunoștința. Zice arhiepiscopul: „Baronii ne trăiască!” Și strigă „Bucuria Mea” — ie strigățul de luptă, al lui Carol.

1351 — CVI — 1366

Și-Olivier călare-aleargă prin mulțime, sulita lui ie frântă, din ia mai are o bucată; se'ntoarce să lovească pe-un păgân, Malun. Scutul care-i de aur și'nflorat, i-l sfarmă, din cap îi zboară ochii amândoi, și iată, creierul acestuia, îi curge la picioare; mort îl doboară, cu alți șapte sute din ai lui. Apoi ucis-a pe Turjis și Esturguz; se frânge sulita-i, îi crapă pân' la pumn. Zise Roland: „Tovarășe, ce faci? În astfel de bătaie nu de-un băț nevoie ie. Fierul și oțelul singure preț pot avea. Unde ie spada ta; ce nume are 'Naltășistrălucitoare? De aur îi ie garda, și măciulia de cristal”. — „Nu o pot trage, îi răspunde-Olivier, căci treabă mare foarte am, ca să lovesc”.

1367 — CVII — 1378

Olivier a tras spada sa bună, pe care o ceruse-atât, tovarășu-i Roland, și ca un cavaler, în urmă i-o arată: izbește pe-un păgân, Iustin de Val Feré; capul prin mijloc i-l despică, îi taie trupul, platoșa brodată, și șeaua-i bună, ce'n crustată ie cu aur, șira spinării calului îi taie, și tot doboară mort, 'nainte-i pe câmpie. Zise Roland: „Te recunosc acum, frate! Pentru ca aste lovături, iubește-ne'mpăratul”. Din toate părțile se strigă „Bucuria Mea!”

1379 — CVIII — 1395

Pe calul său Sorel, călare șade contele Jerin, și Jerier, tovarășu-i, pe'Ntrececerb. Frăiele slobod lasă, din pintoni tare amândoi înțapă, și se îndreaptă să lovească un păgân, pe Timozel, unul în scut, în platoșe-altul, și sulitele amândouă, în trupul lui le-au frânt; mort îl răstoarnă'n mijloc de ogor. N'am auzit-o, și nici să v'o spun nu știu, care din doi mai repede a fost. [.....] Le-ucide-arhiepiscopul pe Siglorel — pe vrăjitorul care-a fost odată'n iad: prin vraje dusu-l-a acolo Iupiter.

Zise Turpin: „Ăsta purta față de noi o vină”. Iară Roland răspunde: „Mișelul ie învins. Frate Olivier, astfel de lovituri îmi plac”.

1396 — CIX — 1411

Mai crâncenă se face bătălia între timp. Franci și Păgâni, dau minunate lovituri. Unii lovesc, se apără ceilalți. Atâtea sulii frânte și însângerate sunt, atâtea stegulețe rupte, și stindarde! Atâția buni Francezi aci-și pierd tinerețea! N'or mai vedea pe mame, pe-ale lor soții, și nici pe cei ai Franței, la porți ce îi așteaptă. Carol cel Mare-i plânge și se tânguie. De asta cui ce-i pasă? Nu au să aibă ajutor; rău Ganelon i-a'ndatorat, în ziua când în Saragosa merse, să-și vândă neamul lui; pierdu-și în urmă viața, mâni și picioare: cu judecata osândit a fost la Ais, să fie spânzurat, și neamuri treizeci, cu iel deodat', ce nu se așteptau, cu nici un chip să moară.

1412 — CX — 1437

Ie grea și minunată bătălia. Bine lovesc nespus, Roland și Olivier; arhiepiscopul aci, mai mult de-o mie dă, de lovituri; nu zăbovesc cei doisprezece peri; lovesc Francezii cu toți la un loc. Păgânii mor, cu sute și cu mii: celce nu fuge, nu are deloc, de moarte mântuire; de vreau, de nu își lasă veacul tot aci. Francezii pierd și iei, pe luptătorii cei mai buni: nu își vor mai vedea, părinții și-a' lor neamuri, pe Carol cel Mare, ce-așteaptă îi la porți.

În Franța se ridică, o vreme de minune: furtună ie cu tunete și vânt, ploi, grindine fără măsură; cad trăznete, mărunte, dese, și-adevărat cutremur de pământ se face; și dela Sfântul Mihail cel al Primejdiei, până la Sent, și dela Besunson, la portul de Ghitsand, nu-i casă zidul să nu-i crape. Spre-amiazi se lasă întunerice mare; lumina nu se vede; cerul de nu crapă. Nu-i, om să vad'acestea, să nu se inspăimânte foarte. Zic mulți: „Acesta ie sfârșitul, ie coada veacului, care venitu-ne-a de-acum”. Iei nu știu adevărul, și nu-l spun: ie pentru moartea lui Roland, durea asta mare.

6. — A DOUA OASTE PĂGANĂ VINE. — O MÂNĂ INSUȘI REGELE MARSILIE. — LUPTA INCEPE IAR. — OMORÎND FĂRĂ'NCETARE ALTE CĂPETENII PĂGANE, PERII CREȘTINI CAD UNUL DUPĂ ALTUL. — PATRU ASALTURI SARAZINE AU FOST INFRANTE. — LA AL CINCILEA, ȘAIZECI DE CAVALERI MAI RĂMAN. — ROLAND VREA SĂ SUNE DIN CORN. — OLIVIER IL MUSRĂ CĂ O FACE AȘA TARZIU. — VINE ARHIEPISCOPUL TURPIN ȘI-I CEARTĂ PE-AMANDOI. — ROLAND SUNĂ DIN CORN DE TREI ORI. — TÂMPLA I SE SPARGE, SÂNGE DIN CAP INCEPE SĂ ÎI CURGĂ. — DAR ÎMPĂRATUL L-A AUZIT, ȘI'NTOARCE OASTEĂ. — ÎN LANȚURI, GANELON ÎE DAT PE MÂNĂ BUCATARILOR.

1438 — CXI — 1448

Francezii au lovit din inimă și cu putere. Morți sunt cu miile păgânii, fără de număr. Doi nu pot din o sută mii să scape. Zice arhiepiscopul: „Oamenii noștri sunt viteji de seamă, sub soare nu-i, să aibă cineva mai buni. În „Fapte ale Francilor“ ie scris, că împăratul nostru ie viteaz“. Umblă pe câmp aceștia, și cată pe ai lor, și lăcrimează din ochi de durere și de milă, pentru-a' lor neamuri plâng din inimă și cu iubire. Dar iată, regele Marsilie, cu oastea-i mare vine.

1449 — CXII — 1466

Vine Marsilie prin mijlocu-unei văi, cu-oștirea mare ce a strâns-o. Douăzeci numărat-a regele de oști. Lucesc ale lor coifuri, cu pietre încrustate'n aur, și cele scuturi, cele platoșe brodate; și șapte mii de goarne sună-atacul: mare ie vuietul în tot cuprinsul. Zise Roland: „Olivier, tovarășe și frate, nelegiuitul Ganelon, jurat-a moartea noastră. Vânzarea-i nu poate rămâne-

ascunsă; o răzbunare mare împăratul o să facă. Bătaie vom avea, aprigă, crâncenă; Nicicând un om nu a văzut, astfel de'ncăierare. Ieu voi izbi cu Durandal, sabia mea, și tu, tovarășe, să dai cu 'Naltășistrălucitoarea. Prin locuri fără număr le-am purtat, atâtea lupte dus-am la sfârșit cu iele! Un cântec rău de iele, drept nu ie să se cânte".

1467 — CXIII — 1486

Vede Marsilie măcelul oamenilor săi, din cornuri și din bucine să sune pune, pornește-apoi călare, cu marea-i oaste strânsă. 'Nainte merge-un Sarazin, Abisme: nu-i în oștirea-i mai nelegiuit; năravuri rele are, și mari fărădelegi, nu crede'n Dumnezeu, Fiul Sfintei Marii. Atâta ie de negru, ca smoala cea topită; vânzarea și omorul, iel mai mult le iubește, ca aurul tot, din Galicia. Nicicând n'a fost văzut jucându-se, ori râzând. Viteaz ie, și de un curaj nebun, de asta de nelegiuitul rege Marsilie-i iubit: dragonul, după care oamenii se'nșiră iel îl poartă. Arhiepiscopul nu poate să-l iubească; de cum îl vede, și dorește să-l lovească. Foarte încet, își zice sie însuși: „Ăst Sarazin, eretic foarte-mi pare. Nespus de bine-ar fi, să merg să îl ucid. Nicicând ieu n'am iubit, pe cel fricos, nici frica.

1487 — CXIV — 1509

Arhiepiscopul începe lupta. Călare ie pe calul ce luat-a lui Grosaile, un rege ce-a ucis în Danemarca. Iute ie calul și vioi și sprinten; copita are fină, picioarele-i sunt svelte, și pulpa îi ie scurtă, și are spate lat, lung ie la trup, spinarea-i ie înaltă bine, coada lui, albă, coama, galbenă, urechi mici are, capu-i ie roșcat; nu-i animal să-i stea'mpotrivă. L-întăpă-arhiepiscopul, cu mare bărbăție! Nu ar lăsa, pe-Abisme să n'atace. Se'ndreaptă să-l lovească, în scutu-i minunat: plin ie de pietre, ametiste, și topaze, cristale și rubine care ard. În Val Metàs, un drac i-l dăruie: și l-a trimis, emirul Galafès. Turpin izbește și nu-l cruță: nu cred ca după izbitura lui, un ban să facă scutul; trupu-i străpunge dintr'o coastă'n alta, mort îl doboară pe pământul gol. Francezii zic: „Asta ie vitejie mare! În mâna-arhiepiscopului, cârja ie mântuită".

Francezii văd, că sunt atât de mulți păgânii: în toate părțile ie câmpul, acoperit de iei; deaceia cheamă-ades, pe-Olivier și pe Roland, pe perii doisprezece, ca să le fie mântuire. Arhiepiscopul, părerea lui le spune: „Seniori baroni, nu vă gândiți la rău! Pe Dumnezeu vă rog, fugari deloc nu fiți, ca om cuminte să nu cânte, de voi lucruri urâte. Mai bine mult ie, să murim lup-tând; ne ie făgăduit, sfârșit avea-vom noi acum, nu vom fi vii, mai mult ca azi; de-un lucru însă pot, ca să vă ncredințez: raiul cel sfânt, vouă va fi deschis; alături de Nevinovați, voi veți șe-dea“. Se'nveselesc la aste vorbe Francii, nu-i unul să nu strige „Bucuria Mea“.

Un Sarazin acolo fù, din Saragosa — a lui ie jumătate din cetate —: ie Climorin; nu-i om de omenie. Luat-a iel doar jură-mântul, contelui Ganelon, și prietenește-apoi, l-a sărutat pe gură și i-a dat, coiful, rubinu-i. Țara cea Mare —, a zis, va face-o de ocară, și împăratului coroana va lua. Călare ie pe calul ce se cheamă Barbamùs; mai iute ie ca șoimul, și ca rândunica. Din pinteni îl înțapă bine, îi lasă slobod frâul, se'ndreaptă să lovească, pe Anjeler Gasconul. Nu-l poate scutul apăra, și nici platoșa lui; în trup i'mplăta-al țapei vârî, apasă tare, fierul tot, de partea ceialaltă-i iese, cu toată lancea îl răstoarnă mort în câmp. Și strigă-apoi: „Buni de zdrobit sunt ăștia! Loviți păgâni, desimea lor s'o rupem!“ Francezii zic: „O Doamne, cât ne doare-acest viteaz!“

Dăr, contele Roland, cheamă pe-Olivier: „Sîre, tovarășe, mort ieste Anjeler: n'avem un cavaler mai brav“. Răspunde contele: „Mi-ajute Dumnezeu, ca să-l răzbun!“ Cu pintenii de aur mier, și'nțapă calul, pe 'Naltășistrălucitoarea o apucă — oțelu-i plin de sânge — și cu tărie multă, pornește și izbește pe păgân. Tăișul răsucește, și Sarazinul cade. Dracii îi iau și duc, sufletul lui. Pe ducele Alfaïen, ucis-a iel în urmă; capul iel retezat-a lui Escababi; șapte Arabi răstoarnă de pe cai: nu mai sunt buni

aceștia pentru luptă. Zise Roland: „Plin de mânie ie al meu tovarăș; de mine-alături iel nespūs de prețuit se face. Pentru ăst fel de lovituri, iubește-ne Carol mai mult”. Cu glasul tare strigă: „Loviți'nainte, cavaleri!”

1562 — CXVIII — 1579

Da altă parte un păgân ie, Valdabrun: pe regele Marsilie, iel înarmat-a cavaler. Stăpân pe mare ie, a patru sute de corăbii; nu ie corăbier, să nu se zică-al lui. Ierusalimul l-a luat odinioară prin vânzare, a pângărit templul lui Solomon, pe patriarh'nainte de, aghiazmatar ucis-a. Primind jurare dela Ganelon, sabia lui i-a dat, și-o mie de manguni. Pe calul ce-l numește Gramimund, călare șade: mai iute ie ca șoimul. Cu pintenii lui ascuțiți l-întăpă bine, și se îndreaptă să lovească, pe ducele bogat Samson. Scutul îi frânge, platoșa-i sfâșie, în trup i'-mplântă-a steagului său pânză, cu lancea toată îl doboară, mort din oblânc. „Loviți păgâni, căci îi vom birui de bună samă!” Francezii zic: „Doamne, ce jale pentru-acest baron!”

1580 — CXIX — 1592

Când vede contele Roland, pe Samson mort, durere mare simte — vă inchipuiți. Calului piteni dă, și cât poate aleargă. Pe Durandal, ce prețuiește, ca aur fin mai mult, o ține ridicată'n sus; merge viteazul, și cât poate, izbește pe păgân în coiful, cu aur încrustat, îi taie capul, platoșa și trupul, și șeaua bună ce-i bătută'n aur, și-a calului, adânc, spinare: pe amândoi i-ucide, de-l lauzi, ori de nu. Păgânii zic: „Crudă ni astă lovitură foarte”. Răspunde-le Roland: „Nu-i pot iubi pe-ai voștri; de partea voastră-i semeția ca și vina”.

1593 — CXX — 1604

Un African din Africa-i aci venit, ie Malchiânt, ce-i fiu al regelui Malcüd. Bătute sunt în aur, ale lui arme toate, și peste celelalte, în soare strălucesc. Pe calul ce-l numește Salt-Pierdut, călare șade: nu-i dobitoc, cu iel să fugă-alături. Se'ndreaptă pe Anseis să lovească'n scut: îi sparge roșul și albastrul tot; bucăți din platoșe îi rupe, în trup i'-mplântă fierul, lemnul, lăncii;

mort cade contele, din veacu-i nu mai ieste. Francezii zic: „Baroane, mûlt îţi fû nenorocul“!

1605 — CXXI — 1612

Pe câmp aleargă-arhiepiscopul, Turpin. Un tuns ca iel, să facă cu-al lui trup, atâta vitejie, nicicând cântat-a liturghie. Păgânului iel zice: „Relele toate Dumnezeu ţi le trimită! Ucis-ai pe-unul pentru care inima mă doare“. Calul lui bun împinge înainte, în scutul de Toledo pe acela îl izbeşte, că îl trânteste mort pe iarba verde.

1613 — CXXII — 1628

Şi ieste de-altă parte un păgân, Grandonie, fiu al lui Capuel, ce rege ie în Capadochia. Călare şade iel pe calu-i — Marmorie îl cheamă — mai repede ca pasărea ce zboară. Frâul îi lasă şi din pintenii îl înţapă, se'ndreaptă să lovească pe Jerin, cu marea lui putere. Scutul lui aur-argintiu îi frânge, şi dela gât i-l zmulge; şi platoşa-i sfâşie-apoi; în trup i'implântă steagu-albastru-al lăncii tot, mort îl doboară pe o stâncă'naltă. Omoară pe tovarăşul aceluia, pe Jerier, pe Beranjer apoi, pe Ghi de Sent-Antonie, se'ndreaptă'n urmă să lovească, pe un puternic duce, Austorj, Valencia ce stăpâneşte şi Anvers-pe-Ron; mort îl doboară la pământ: se bucură păgânii mult. Francezii zic: „Slăbesc ai noştri foarte“.

1629 — CXXIII — 1635

Sabia lui de sânge plină, în mână-o ţine contele Roland. Bine-auzit-a că se tânguie Francezii; iel o durere simte-atât de mare, că'n două crede să se frânge. Păgânului iel zice: „Cu rele mari te copleşescă Dumnezeu! Tu ai ucis pe unul, pe care foarte scump, mă socotesc să-ţi vând“! Şi'nţapă calul [. . . . .]. Ori-care fi-va să plătească, îi iată faţă'n faţă.

1636 — CXXIV — 1652

Grandonie iera, cuminte şi viteaz, puternic, şi de samă luptător. În drumul lui la mijloc, iel întâlnit-a pe Roland. Nu l-a

văzut nicicând, dar îl cunoaște făr' de greș, dup'a lui mândră față, dup'al lui trup frumos, după privire, după stat. Nu poate să se țină, o teamă să nu simtă. Să fugă vrea, dar nu-i mai ie de treabă: atâta de puternic contele-l lovește, că până la nazal, tot coiful îi despică; îi taie nasul, gura, dinții, și trupul tot, și platoșa-i de zale, și-oblâncurile două de argint, ale-auritei șei, și spatele, adânc, al calului; pe amândoi i-ucide, fără nădejde de scăpare. Se tânguie ai Spaniei, plini de durere. Francezii zic: „Bine lovește-apărătorul nostru“!

1653 — CXXV — 1662

Ie minunată bătălia și înverșunată. Lovesc Francezii cu tărie și mânie; taie cei pumni, și coaste și spinări, cele vesminte pân'la via carne. Pe iarba verde curge sânge limpede șiroi. „Țara cea Mare, blestemată fii, de Mohamed! 'Deasupra neamurilor toate, viteaz ie neamul tău“! Nu-i unul să nu strige: „Marsilie, ci călărește, rege, nevoie-avem de ajutor“!

1663 — CXXVI — 1670

Mare și minunată-i bătălia. Lovesc Francezii cu'a lor țape negre ce lucesc. Atât de mare ai putea să vezi acolo, durere omenească, atâția oameni morți, răniți, ori sângerând! Zac unul peste altul, pe spate, ori cu fața'n jos. Nu pot mai mult să rabde Sarazinii: de vreau ori ba,iei câmpul părăsesc. Pe urme-i calcă Francii fără de cruțare.

1671 — CXXVII — 1690

Și cheamă contele Roland pe-Olivier: „Sire tovarășe, de vrei să mi-o îngădui, arhiepiscopul ie-un cavaler nespus de brav; nu ie mai bun un altul pe pământ, și nici sub cer. Bine știe-a lovi, cu lancea și cu țapa“. Răspunde contele: „Dar haidem să îi ajutăm“! La ăst cuvânt, Francezii'ncep din nou. Tari loviturile-s, și'ncăierarea grea. Durere mare ie între creștini. Să fi văzut atunci pe Roland, și pe Olivier, cu săbiile lor izbind, lovind! Arhiepiscopul cu țapa lui izbește. Pe cei uciși, să prețuiești îi poți — scris ie'n hrisoave și'n scrisori, o spun și „Faptele“ — la peste patru mii. În patru rânduri au sfârșit-o bine; al cincilea li-i greu

și-apăsător. Toți sunt uciși cei cavaleri francezi, afară numai de șaizeci, pe care Dumnezeu i-a apărât. Scump se vor vinde înainte de-a muri.

1691 — CXXVIII — 1701

Pierderea mare-a alor săi, o vede contele Roland; pe-Olivier, tovarășul său cheamă: „Iubite sire, scump tovarăș, pe Dumnezeu, ce crezi de asta? Atâția bravi vasali vezi la pământ zăcând! Ie drept să plângem dulcea Franță cea frumoasă: de-asemena baroni, pustie cum rămâne! Ei, rege, prietene, de ce nu iești aici? Frate, Olivier, cum vom putea-o face?; cum vom putea să-i dăm de știre”? Zise Olivier: „Ieu nu știu cum am face-o. Să mor mai bine vreau, decât rușine să se spună despre noi”.

1702 — CXXIX — 1712

Zise Roland: „Din corn de fildeș am să sun, și Carol care trece pe la porți, are să îl audă. Ți-o spun: se vor întoarce Francii”. Răspunde-Olivier: „Necinste mare-ar fi și-ocară, pentru-ale tale neamuri toate; și ar ținea rușinea asta, toată viața lor! Când ți-am cerut-o ieu, nu ai făcut nimic: nu o vei face-acum, din sfatul meu. Să suni din corn, nu o să fie faptă de viteaz. Privește-ți brațele-amândouă sângerânde”! Răspunde contele: „Căci dat-am lovituri frumoase foarte”!

1713 — CXXX — 1721

Făcù Roland: „Aspră ie lupta noastră; din corn ieu voi suna, și regele, Carol, o să audă”. Zise Olivier: „Nu-i faptă de baron! Când ieu, tovarășe, ți-am spus-o, n'o ai găsit de bine. Aci de regele-ar fi fost, noi pagubă n'am fi avut. Cei care sunt aici, nu trebuie să aibă-ocară”. Urmă Olivier: „Pe asta barbă-a mea, de pot încă să văd, pe scumpa-mi soră Alda, în veci nu vei dormi în a' iei brațe”!

1722 — CXXXI — 1736

Zise Roland: „De ce îmi porți mânie”? Răspunde-Olivier: „Tovarășe, făcut-o-ai asta, tu; ci află: vitejie chibzuită, nu ie cu

nebunia una, și-i mai de preț măsura decât semeția. Morți is Francezii din a ta nesocotință. Nicicând n'o să mai aibă Carol slujbă dela noi; de m'ai fi ascultat venit-ar fi al meu senior, și lupta asta am fi câștigat-o; prins regele Marsilie-ar fi fost, ori omorît. Așa, văzut-am vitejia ta, Roland, spre-al nostru nenoroc. Carol cel Mare ajutorul nostru, nu are să mai albă. N'o să mai fie om ca iel până la judecata, lui Dumnezeu. Tu vei muri, și Franța fi-va de ocară. Astăzi sfârșește, tovărășia noastră cea de cinste. 'Nainte de vecernie, grea fi-va despărțirea foarte.

1737 — CXXXII — 1752

I-aude-arhiepiscopul cum se sfădesc, cu pintenii de aur mier și'nțapă calul, vine la iei, și prinde a-i muștra: „Sire Roland, și dumneata, sire Olivier, pe Dumnezeu vă rog, nu vă certați! Sunat din corn de-acuma nouă, de folos nù mai ni-e; și totuși, a o face bine-ar fi: de vine regele, iel ne va răzbuna: nu trebuie să se întorcă-ai Spaniei voioși. Francezii noștri de pe cai, aici vor cobori; morți ne-or găsi, și în bucăți tăiați; ne-or pune în sicrie, pe vite de povară, și ne vor plânge cu durere și cu milă; în curți de mănăstiri o să ne'ngroape, de nu o să ne mănce lupii, nici mistreții, și nici câinii”. Roland răspunde: „Sire, bine-ai grăit nespus”.

1753 — CXXXIII — 1760

Roland a dus, la gura cornul lui de fildeș. L-așează bine, și cu mari puteri îl sună. Înalți sunt munții și răsunetul prelung nespus: la treizeci leghe mari se-aude răspunzând. L-aude Carol și-oștile lui toate. Și zice regele: „Oamenii noștri luptă au”. Răspunde Ganelon în contră: „De ar fi zis-o altul, minciună mare ar părea”!

1761 — CXXXIV — 1784

Cu chin, cu trudă, cu durere mare, din cornul lui de fildeș sună contele Roland. Din gură sânge limpede-i țâșnește, și tâmpla frunții i se rupe. Al cornului răsunet — ce îl ține — nespus ieste de mare; Carol ce trece pe la porți l-aude. L-aude Naimes ducele, și îl ascultă Francii. Și zice regele: „Ieu cornul lui Ro-

land aud. Nu l-ar suna, de luptă n'ar avea". Răspunde Ganelon: „Nici vorbă de bătaie! Bătrân iești și'nflorit, și alb; cu vorbe de-astea pari a fi copil. Știi bine marele orgoliu-al lui Roland: minune ie că Dumnezeu îl rabdă-atât. Iel Noples a cuprins, fără porunca ta: din iel afară Sarazinii au ieșit și se luptară cu Roland, bunul vasal; cu apă-acesta câmpul a spălat de sânge: făcut-o a, să nu se vadă urme. Pentru un iepure, din corn iel sună ziua toată. 'Naintea perilor acum, va râde și glumi. Nu-i doar sub soare oaste, să îndrăznească bătălie să îi dea. Deci călăriți, la ce stați, vă opriți? Țara cea Mare ie departe încă înainte".

1785 — CXXXV — 1795

Plină de sânge contelui Roland i-ie gura. La frunte tâmpla i-a crăpat. Sună din corn de fildeș cu durere și cu chin. L-aude Carol, și-l aud Francezii. Și zice regele: „Lungă ie răsuflarea celui corn". Răspunde Naimes: „Căci baronul se trudește! Luptă se dă acolo după socoteala mea. Acela l-a vândut ce-acum te sfătuiește ca să șovăiești. Ți'ncinge armele și strigătul de luptă strigă, și scapă nobila ta casă: prea bine-auzi doar tânguirea lui Roland"!

1796 — CXXXVI — 1806

Pus-a din cornuri să se sune, împăratul. Descalecă Francezii, și își înarmează trupul, cu platoșe și coifuri și cu spezi cu aur. Frumoase scuturi au, și sulii mari și tari, și stegulețe'n vârf, albe, roșii, albastre. Pe caii de război, se suie toți baronii-oștirii. Lovesc din pinteni tare, cât încă sunt în porți. Nu-i unul să nu zică celuilalt: „De pe Roland vedea-vom, 'nainte ca să moară, cu iel vom da frumoase lovituri". De asta cui ce-i pasă? Prea mult întârziat-au.

1807 — CXXXVII — 1829

Se luminează inserarea ca și ziua. In soare armele lucesc; azvârlu flăcări mari cămăși de zale, coifuri, și scuturile cele, cu flori frumos pictate, și țapele, și cele stegulețe aurite. Merge călare împăratul, plin de mânie, și Francezii, îndurerați și-ngrijo-rați; nu-i unul să nu plângă-amar: pentru Roland cu toți au

teamă mare. Regele poruncește, să-l prindă, pe contele Ganelon: în grija la ai casei bucătari îl dă. Pe cel mai mare între iei, îl cheamă — ie Besgun —: „Bine să mi-l păzești, ca pe-un nelegiuit ca iel! Vânzare casei mele a făcut”. Acela-l ia, pe mâna la tovarăși de bucătărie-o sută — din cei mai buni, din cei mai răi — îl dă. Fire de păr îi smulg din barbă-aceștia, din mustață, și fiecare patru pumni îi dă; bine îl bat cu bâte și cu vergi, îi pun la gât un lanț, și ca pe-un urs îl poartă-așa; și de batjocură în chip, îl pun pe-o vită de povară. Și îl păzesc până în ziua când, lui Carol înapoi îl dau.

1830 — CXXXVIII — 1841

Înălți sunt munții, 'ntunecoși și mari, văile-adânci, și repezi apele. Și cele goarne sună înainte și în urmă: răspund cu toate cornului de fildeș. Călare merge împăratul cu mânie, Francezii 'ngrijorați și'ndurerați; Nu-i unul să nu plângă și să nu se tânguie; lui Dumnezeu se roagă ca să-l mântuiască pe Roland, până ce iei pe câmpul de bătaie vor sosi cu toții: cu iel atunci lovi-vor fără greș. Dar asta la ce bun, nu le ie de folos, prea au întârziat, și nu pot fi la timp acolo.

1842 — CXXXIX — 1850

Plin de-o mânie mare călărește, regele Carol: pe platoșa-i s'așterne barba albă. Izbesc din pînteni tare toți baronii Franței; nu-i unul să nu aibă și durere și mânie, că nu-i cu căpitanul de Roland, care se luptă-acum, cu Sarazinii spanioli; iel ie rănit, nu cred c'o să mai scape cu suflare. O Doamne! cè șaizeci de oameni, se află în tovărășia lui! Rege ori căpitan, nîcîcînd mai buni n'avû.

7. — LUPTA CONTINUA INVERȘUNATĂ. — MARSILIE ÎȘI PIERDE PUMNUL DREPT; OLIVIER IE LOVIT DE MOARTE. — TREI FRAN-CEZI AU MAI RĂMAS VII: GALTER, TURPIN, ROLAND. — DAR CEL DINTAI MOARE CURÂND; TURPIN IE RĂU RĂNIT; ROLAND, CU TÂMPLA SPARTĂ, SINGUR MAI IZBUTEȘTE. — PĂGANII-AUD INSA PE CAROL; TOȚI O IAU LA FUGĂ. — SINGUR STĂPÂN PE CÂMP RĂMÂNE ROLAND. — PESTE TOT UMBLĂ ȘI STRANGE PE TOVARĂȘII MORȚI; UNUL DUPĂ ALTUL II AȘEAZĂ ÎN FAȚA LUI TURPIN. — ARHIEPISCOPUL LE DĂ BINECUVANTAREA, ȘI MOARE-APOI ȘI IEL. — APROAPE DE SFĂRȘIT IE ROLAND. — VREA SĂ ȘFĂRAME PE DURANDAL, CA SĂ NU CADĂ'N MÂNA DE PĂGAN: NU POATE. — RUGĂCIUNE FACE PENTRU PERII LUI, PENTRU IEL, SE CULCĂ CU FAȚA SPRE SPANIA — SEMN C'A INVINS — ȘI'N URMA-ȘI DA SUFLAREA. — INGERUL HIERUVIM, SFÂNTUL MIHAIL CEL AL PRIMEJDIEL, ȘI SFÂNTUL GABRIEL, SUFLETU-I IAU ȘI-L DUC
IN RAI.

1851 — CXL — 1868

Roland privește înspre munți, spre dealuri; din cei ai Franței vede-atâția morți zăcând, și ca un nobil cavaler începe să îi plângă: „Seniori baroni, de voi să aibă îndurare Dumnezeu! Să deie sufletelor voastre tuturor raiul! Să le așeze'n sfinte flori! Vasali mai buni ca voi, nicicând nu am văzut. Așa de mult și fără de'ncetare m'ați servit, și pentru Carol țări atât de mari ați cucerit! Spre ce nenorocire mare împăratul v'a hrănit! Pământ al Franței, dulce țară iești nespus, azi pustiită [de-o năpastă-atât de mare]. Baroni francezi, din pricina-mi vă văd murind, și nu vă pot nici apăra, nici mântui; să vă ajute Dumnezeu, cel care'n veci nu a mințit. Frate, Olivier, nu se cuvine singur să te las. Dar de durere am să mor, de-altcineva nu mă ucide. Sire tovarășe, să mergem să lovim din nou“!

Și contele Roland, la luptă s'a întors. Pe Durandal în mână ține, ca un vasal lovește. În două, pe Faldrun de Pui tăiat-a, și alți douăzeci și patru, din toți, cei mai de preț. Nu va fi om cândvă, să vrea mai mult să se răzbune. Cum cerbu'n fața cânilor la goană-o ia, așa păgânii fug, din calea lui Roland. Zice arhiepiscopul: „Tu bună treabă faci! Așa valoare se cuvine s'aibă-un cavaler, ce arme poartă, și călare șade pe-un cal bun: tare și mândru trebuie să fie'n bătălie, ori altfel patru bani nu face, și ie mai bine să se facă-atunci călugăr, în una dintre cele mânăstiri, și să se roage ziua toată, pentru-ale noastre mari păcate“. Zice Roland: „Loviți, nu îi cruțați! La aste vorbe-au început din nou Francezii. Dar pagubă se face mare și între creștini.

Om care știe că nu o să fie prinși, în astfel de bătaie, se apără cu'nverșunare: deaceia-s îndrăzneți ca niște lei Francezii. Dar iată pe Marsilie, ca un adevărat baron. Pe calul ce-l numește Gaignun, călare șade, din pinteni îl înțapă bine, se'ndreaptă să lovească pe Bevon: senior iera acesta peste Belne și Dijon. Ii frânge scutul, platoșa îi rupe, mort îl doboară fără altă stricăciune; ucide'n urmă pe Ivorie și pe Ivon, și pe Jerard — cu iei — de Rusilon. Nu ie de iel departe contele Roland; păgânului îi zice: „De Dumnezeu fii blestemat! Făcutu-mi-ai rău mare când tovarășii-mi ucis-ai. O lovitură însă vei avea, 'nainte de-a ne despărți, și astăzi încă ști-vei, al spezii mele nume“. Pornește să-l lovească, cum cade-se unui baron. Contele pumnul drept i-a retezat, apoi lui Jurfaleu cel Blond — ce fiul regelui Marsilie iera — îi taie capul. Păgânii strigă: „Mohamed, ne-ajută! Al nostru dumnezeu, pe Carol ne răzbună! În țara asta ne-a lăsat atari nelegiuți, că de-ar muri, iei lupta nu ar părăsi“. Zic unul altuia: „Hai să fugim!“! O sută mii la aste vorbe pleacă; oricine i-ar chema'napoi, iei nu s'ar mai întoarce.

Dar asta la ce bun? Căci dacă a fugit, Marsilie, rămas-a Marganice, unchiul său, Cartagina ce stăpânește, [. . . . .] și Etiopia, o țară blestemată. Sub ascultarea lui, are poporul negru: au nasul mare, late-urechile, și sunt cu toți, mai mult de cînzeci mii. Iei călăresc cu semeție și plini de furie, și strigătul păgân de luptă strigă. Zice Roland: „Martiriu o să găsim aici, de-acum știu bine, de trăit nu mai avem; dar fie blestemat, cel care nu se vinde scump întâi! Loviți seniori cu spezile călite, și apărați pe morți și-a'voastre vieți, ca dulcea Franță de ocară să nu fie! Când Carol va veni — seniorul meu — pe câmpu-acesta, de Sarazini iel o să vadă-acest măcel: iel va găsi pentru de-al nostru unul, din ceilalți, cinsprezece morți: nu o să'ntârzie să ne binecuvânte”.

Roland când vede blestematul neam, mai negru ca cerneala, și pe dinți numai, cu alb, vorbește contele: „Știu fără greș, că astăzi vom muri, pe cele câte văd. Francezi, loviți, căci ieu încep din nou!” Zice Olivier: „Ocară aibă cela ce-i încet!” La aste vorbe se reped Francezii iar.

Când văd păgânii că Francezii sunt puțini, iei prind curaj, și între iei se mărețesc. Spun unul altuia: „De partea împăratului ie vina”; Călare șade Marganice pe un cal galben închis. Cu pîntenii de aur îl înțapă bine, pe-Olivier lovește în mijlòcul spatelui, 'napoi. Platoșa albă, i-a sfărâmat în trup, prin piept îi scoate țapa-afară, și zice-apoi: „O lovitură tare ai primit! Carol cel Mare spre nenorocirea-ți, lăsatu-te-a la porți! Rău ne-a făcut, nu-i drept ca să se poată lăuda; prin tine singur răzbunat-am bine pe ai noștri”.

Simte Olivier, că ie rănit de moarte. Ține pe 'Naltășistrălu-citoarea cu oțelul de culoare'nchisă; pe Marganice'n coiful ascu-

țit, cu aur, îl izbește: flori și cristale'mprăstie pe jos; capu-i despică pân'la dinții cei mărunți, apasă tare, și-l doboară mort, și zice-apoi: „Păgâne, blestemat să fii! Nu zic că n'a pierdut nimic aicea Carol; dar tu, n'o să te lauzi înaintea, nevestii tale, ori a unei doamne — ce-ai fi văzut — în țara tu din care-ai fost, că mie mi-ai făcut, ori altuia, un rău“. În urmă cheamă pe Roland, ca să-l ajute.

1965 — CXLVII — 1977

Simte Olivier, de moarte că-i rănit. De a se răzbuna, nici-cum nu poate să se sature. Izbește în mulțimea mare, ca un baron ce ie, și taie platoșe, buclate scuturi, picioare, pumni și șei, și coaste. Celce pe Sarazini văzutu-l-ar fi despicănd, și răsturnând, mort peste mort, ar fi putut să-și amintească'n urmă de un bun vasal. Și nu vrea, strigătul de luptă al lui Carol să îl uite. Iel strigă, limpede și tare „Bucuria Mea“. Pe prietenul și perul său Roland, îl cheamă: „Sire tovarășe, te-apropie de mine! Noi astăzi fi-vom cu durere mare despărțiți“.

1978 — CXLVIII — 1988

Roland pe-Olivier la față îl privește: culoarea iei lividă ie, și palidă, și fără sânge. Limpede sângele, dealungul trupului se scurge, și cade pe pământ în urmă închegat. „Doamne“ — își zice contele — „ce ști-voi oare face. Sire tovarășe, nenorocire fu de vitejia ta! Nicicând nu va fi om, de preț la fel cu tine. Ah! Franța dulce, cum o să rămâi pustie azi de buni vasali, și umilită, doborâtă! Mare-o să fie paguba'mpăratului“. Zicând acestea, cunoștința-și pierde stând pe cal.

1989 — CXLIX — 2009

Iată-l fără de cunoștință pe Roland, pe calul lui, în timp ce-Olivier, de moarte ie rănit. Atât a sângerat, că ochii îi sunt tulburi. Departe nici aproape, ca să vadă nù poate, atât de bine-ncât să poată recunoaște, om muritor. Pe-al lui tovarăș cum îl întâlnește, în coiful lui cu aur încrustat l-izbește: i-l sfarmă tot pân' la nazal, dar nu-i atinge capul lui. La lovitura asta l-a privit Roland, și l-a'ntrebat, dulce, suav: „Tovarășe iubit, făcut-ai

dinadins? Ieu sunt Roland, cel care te iubește-atât de mult! In nici un chip nu m'ai sfidat!" Zice Olivier: „Audu-te vorbind, dar nu te văd, te vadă Dumnezeu. Ieu te-am lovit, mă iartă!" Răspunde-i lui Roland: „Vre-un rău, nu mi-ai făcut, ți-o iert aici și înaintea, lui Dumnezeu". La-acest cuvânt, unul spre altul se înclină. Și iată-i, în iubire mare despărțiți.

2010 — CL — 2023

Simte Olivier, că moartea mult îl strânge. Ochii-amândoi, i se'nvârtesc în cap, își pierde-auzul și vederea toată; coboară de pe cal, se-așterne la pământ, cu glasul tare vinile își strigă, cu mânilor-amândouă'mpreunate către cer, lui Dumnezeu se roagă raiul să îi dea; pe Carol, dulcea Franță, le binecuvântează, și pe tovarășu-i Roland, deasupra oamenilor toți. Suflarea îi lipsește, s'apleacă al lui coif, și trupu-i tot, se face una cu pământul. Mort ie de-acuma contele, mai mult nu zăbovește. Roland viteazu-l plânge, și îl tânguiește. Om mai îndurerat, nicicând pe acest pământ, nu poți ca să auzi.

2024 — CLI — 2034

Vede Roland, că prietenu-i ie mort, în jos cu fața la pământ, zăcând. Incet nespus, începe a-l căi: „Sire tovarășe, spre-atâta nenoroc, tu fost-ai îndrăzneț! Stăturăm împreună ani și zile. Nu mi-ai făcut un rău, și nici ieu altul ție. Când tu iești mort, durere mi-e să mai trăiesc". La vorbele aceste, marchizu-și pierde cunoștința, pe calul lui, cu nume Veilantif. Iel șade'nșepenit, în scările-i de aur fin: în orice parte-ar merge, nu poate ca să cadă.

2035 — CLII — 2055

'Nainte ca Roland să-și vie bine'n fire, din amețeala-i revenit și'nsuflețit, nenorocire mare foarte vede: morți sunt Francezii, iel pierdutu-i-a pe toți, afară de arhiepiscop, și Galter de l'Um. Din munte-a coborât acesta jos; cu cei din Spania mult s'a bătut; dar oamenii lui zac acum morți, păgânii i-au învins; de vrea ori ba, pe cele văi iel fuge, și cheamă pe Roland să îi ajute: „Ah, nobil conte, om viteaz, unde iești oare? Teamă ieu nicio-

dată n'am avut, unde-ai fost tu. Aici sunt ieu Galtèr, cel care cucerit-a Maelguț, nepot al lui Droun, bătrânul și căruntul. Ieu pentru vitejia mea, de tine-am fost iubit. Lancea mea frântă-i, scutul găurit, și platoșa mi-e sfâșiata, ruptă; [. . . . .]. Curând ieu o să mor, însă scump m'am vândut. La aste vorbe auzitu-l-a Roland; dă pinteni calului, și vine galopând spre iel. [. . . . .].

2056 — CLIII — 2065

Plin de durere ie Roland și de mânie; începe să lovească în mulțimea deasă. Din cei din Spania, morți doborât-a douăzeci, iar Galtèr șase, cinci arhiepiscopul. Păgânii zic: „Nelegiuiți sunt oamenii aceștia! Grijiti, seniori, să nu mai plece vii! Nelegiuit să fie celce nu s'azvârle-asupra lor; mișel, cel care-i va lăsa să scape!” Incep atuncea huiet și strigăt; din toate părțile asupra lor se năpustesc.

2066 — CLIV — 2082

Nobil războinic contele Roland ie, Galtèr de l'Um, bun foarte cavaler, arhiepiscopul ie om cuminte și'ncercat; și unul nu vrea, pe celălt să lase, ci pe păgâni izbesc, în marea'ncăierare. O mie Sarazini coboară de pe cal, și sunt călare alte patruzeci de mii; dar cum se vede să s'apropie de ie, nu îndrăznesc. Azvârl doar lănci și țape, și suliti fel de fel, săgeți, în ie. La loviturile întâi, ucis-au pe Galtèr, și scutul, lui Turpin de Reims, i-au găurit, coiful i-au sfărâmat, și l-au rănit la cap, și platoșa i-au rupt și sfâșiat, cu patru țape trupul i-au străpuns, și calul i-au ucis sub iel. Durere mare ie, când cade-arhiepiscopul.

2083 — CLV — 2098

Turpin de Reims când simte, că-i de pe cal trântit, cu patru țape'n trup lovit, în grabă se ridică sus viteazul, și cată pe Roland din ochi, la iel aleargă, și îi zice doar atât: „Nu sunt învins! Un bun vasal, nu se dă viu bătut”. Pe-Almace trage, spada lui, din cenușiu oțel. O mie lovituri dă în mulțimea mare, și mai bine. A spus în urmă Carol, că n'a cruțat pe nimeni: așa găsit-a patru mii, în jurul lui, unii răniți, alții tăiați în două, și-au fost și din aceia, ce capul și-au pierdut. Spun astfel „Faptele”, și cel ce'n câmp a fost, baronul Jilie, cel pentru care Dumnezeu,

face minuni, iel care-a scris hrisovul, în mănastirea din Loùm. Celce nu ştie asta, mult nu a priceput.

2099 — CLVI — 2114

Se luptă vitejeşte contele Roland, dar trupu-i ie doar apă, şi foarte'nfierbântat. În cap durere simte, şi simte mare rău. Spartă-i ie tâmpla decând a sunat din corn. Vrea însă ca să ştie, de Carol va veni. Ia cornul lui de fildeş, şi sună'ncet din iel. S'opreşte împăratul: „Seniori” — vorbeşte iel — „ne merge foarte rău! Roland, nepotul meu, astăzi ne părăseşte. Aud după sunat, că n'a trăi mai mult. Celce să fie vrea, acolo, mâne iute”! „Sunaţi din goarne toate, câte-s în oastea asta”! Şaizeci de mii răsună, atâta de puternic, că sună munţii, văile răspund: aud păgânii şi n'o iau a glumă. Zic unul altuia: „Carol va fi aici”!

2115 — CLVII — 2123

Păgânii zic: „Se'ntoarce împăratul: celor din Franţa goar-nele, le auziţi sunând! De vine Carol o să fie, de noi mare pră-păd. Roland dacă trăieşte, se'noieşte, acest război al nostru, şi Spania, a noastră ţară, am pierdut”. Aşa, s'adună patru sute de cămăşi de zale, şi încă dintre cei ce socotesc a fi, mai buni în bătlălie. Inverşunat şi mare-asalt, dau lui Roland. Or, are contele acum, în partea lui ce face.

2124 — CLVIII — 2133

Când contele Roland venind îi vede, mai tare, şi mai mân-dru, mai aprins se face. Nu s'ar lăsa lor cât timp ar fi viu. Pe calul ce se cheamă Veilantif, şade călare, din pintenii de aur fin l-înţapă bine, în marea'nvălmăşală-asupra lor se năpusteşte. Cu iel i-arhiepiscopul Turpin. Păgânii unul altuia îşi zic: „Prietene, ci vină, căci auzit-am cornurile, acelora din Franţa: se'ntoarce Carol, regele puternic”.

2134 — CLIX — 2145

Nicicând iubit-a contele Roland, pe omul rău, din neam de rând născut, nici chiar pe cavaler, de nu iese viteaz. Pe-arhiepiscopul Turpin îl cheamă: „Sire, pe jos ieşti, iar ieu sunt că-lare: din dragostea ce pentru tine am, aicea tare stau; avea-vom

împreună bine, rău; nu te-oi lăsa, pe nici un om de carne. Păgânii le vom înapoia atacul de îndată: doar loviturile mai bune sunt, ale lui Durandal". Zice arhiepiscopul: „Nelegiuit să fie, cel care bine nu o să izbească! Carol se'ntoarce și-o să ne răz-bune iel"!

2146 — CLX — 2163

Păgânii zic: „Născuți am fost spre-atâta nenoroc! Ce rea zi astăzi ne-a ajuns! Pierdut-am perii și seniorii noștri; Carol, viteazul, se întoarce cu oștirea-i mare; goarneau-acei din Franța, limpezi le auzim; mare ie vuietul făcut de al lor strigăt „Bucuria Mea"; și contele Roland, de-o îndrăzneală-atât de mare-i, că nu va fi învins de om de carne. Să azvârlim în iel, și să-l lăsăm aci". Săgeți și vîgre multe'n iel azvârlu, țape și lănci, și su-liți împenate. Crăpat-au, găurit-au scutul lui Roland, și platoșa i-au rupt și sfâșiat, dar trupul nu i l-au atins; pe Veilantif însă sub conte, în treizeci locuri l-au rănit, și mort l-au doborît. Păgânii fug, și lasă pe Roland acolo neclintit; pe jos rămas-a contele.

2164 — CLXI — 2183

Păgânii fug plini de mînie, de turbare; spre Spania se'ndreaptă, cu gând să ajungă. Nu are contele Roland, cu ce să-i urmărească, căci a pierdut pe Veilantif, calul lui de război; de voie, de nevoie, a rămas pe jos. La-arhiepiscopul Turpin se duce, să-l ajute. Coiful cu aur îi desface de pe cap, de alba platoșe ușoară îl dezbracă, iar bluza, i-o sfâșie: în rănile lui mari, bucăți din ia îi vîră. La piept l-a strâns, și-apoi pe iarba verde l-a culcat ușor. Roland încet de tot îl roagă: „A, nobil senior, mă lasă ca să plec; morți sunt tovarășii, care ne-au fost atît de dragi, și nu se cade să-i lăsăm așa. Aș vrea ca să mă duc să-i caut și să-i recunosc, 'nainte ta să-i pun, să îi înșiru. Zice arhiepiscopul: „Te du, și te întoarce-apoi"! Câmpul ie-al tău, îi mulțumesc lui Dumnezeu, al tău ie, și al meu".

2184 — CLXII — 2199

Pleacă Roland, și umblă pe câmp singur iel, văile răscolește, răscolește munții. Aci găsi pe Jerier, și pe Jerin al lui tovarăș, găsi

pe Beranjer, și pe Atun; colo pe-Anseis și Samson găsi, găsi și pe Jerard bătrânul, din Rusilon. Baronul, unul câte unul i-a luat, și la arhiepiscopul vine cu toți, în rând i-așează la genunchii lui. Nu poate să se țină-arhiepiscopul, ca să nu plângă; mâna-și ridică, binecuvântarea lui, le-o dă, și zice-apoi: „Nenorocire mare-avurați, seniori! A'voastre suflete să le primească toate, Domnul cel Preaslăvit! În rai le pună'n sfinte flori! Moartea mea însami, dar dureri mă umple! N'o să mai văd pe împăratul cel puternic”.

2200 — CLXIII — 2214

Roland s'ntoarce, câmpul umblă căutând; găsit-a pe tovarăsu-i Olivier: la piept îl strânge tare. Cum poate îl aduce la arhiepiscop, pe scut l-așează lângă ceialalți, și-arhiepiscopul îi dă iertare, cruce-i face. Durerea crește-atunci și mila. Zice Roland: „Olivier, tovarășe iubit, fiu ducelui Reiner ai fost, ce stăpânit-a marca, Val de Runers. Pentru a frânge sulii, și scuturi a sfărma'n bucăți, pentru a'nvinge pe semeți și a-l înfrica, pentru-a susține și a sfătui pe cei cuminți și pentru-a birui pe cei mișei și-a-i îngrozii, în nici o țară nu a fost, un cavaler mai bun”.

2215 — CLXIV — 2221

Morți, contele Roland când vede pe-ai lui peri, pe-Olivier, pe care îl iubea atâta, mila-l cuprinde, și să plângă'ncepe. Fără culoare îi ie fața; durerea-așa de mare are, că nu mai poate sta'n picioare: de vrea ori ba, fără de cunoștință cade la pământ. Zice arhiepiscopul: „Baroane, ce nenorocire ie de tine”!

2228 — CLXV — 2232

Arhiepiscopul când vede pe Roland că-și pierde cunoștința, durere-atât de mare simte, cum n'a avut vreodată. Mâna întinde și ia corn de fildeș: la Ronseval i-o apă curgătoare: acolo vrea să meargă, ca lui Roland să-i dea din ea. Pornește, clătinându-se, cu pasul mic. Atât de slab ie, că nu poate merge mult: n'are vârtute: sânge a pierdut prea mult. 'Nainte să fi mers, lungime de-un pogon de câmp, puterile-i lipsesc, și cade înainte. Moartea lui însuși, îl muncește-amar.

2233 — CLXVI — 2245

Iși vine'n fire contele Roland: se aridică în picioare, îl ține însă, o durere mare. La deal privește, și se uită'n vale: pe iarba verde, dincolo de-ai lui tovarăși, vede zăcând pe nobilul baron, pe care Dumnezeu, aici, în numele-i l-a pus. Greșelile își strigă și privește'n sus, spre cer împreunat-a mânilor-amândouă, lui Dumnezeu se roagă, raiul să îi dea. Mort ie Turpin, al lui Carol războinic. Prin mari bătaii și cu cuvântul, iel fost-a luptător tot timpul, în a păgânilor potrivă. Sfânta lui binecuvântare, să-i deie Dumnezeu.

2246 — CLXVII — 2258

Pe-arhiepiscop vede contele Roland, jos la pământ: din trup afară-i vede măruntaiele ieșind, și de sub frunte creierul tâșnind. Pe piept la furcă mânilor lui albe și frumoase, i le-a pus. Il plânge-apoi nespuse, după-al pământului său obicei: „Nobil senior și cavaler de neam, azi Celui Preaslăvit din cer, te'ncredințez. Nădăruindu-mă un altul nu va fi, să îi slujească mai din inimă. Dela apostoli, om, lui Dumnezeu n'ă fost, să țină legea, și-oamenii la ia s'aducă, precum tu. Sufletul tău în veci, durere să nu aibă! A raiului deschisă ușa-i fie"!

2259 — CLXVIII — 2270

Simte Roland că moartea-i ie aproape: creieru-i iese prin urechi afară. Se roagă pentru perii săi lui Dumnezeu, să-i cheme, și pentru iel, la îngerul Gabriël. Cornul de fildeș ia, ocară să nu aibă, și'n mâna ceialaltă spada lui, pe Durandal, și merge mai departe decât poate ca să tragă-o arbaletă, înspre Spania pe un ogor; se suie pe o stâncă: sub un copac frumos, sunt patru locuri ce-s din marmură făcute; pe spate a căzut pe iarba verde: își pierde cunoștința: moartea-i ie aproape.

2271 — CLXIX — 2283

Înalți sunt munții, nespuse de înalți copacii. Se află-acolo patru locuri, ce strălucesc, din marmură-s făcute. Pe iarba verde contele Roland, pierdut-a cunoștința. Un Sarazin tot timpul îl

privește: se face că ie mort, și între ceilalți zace. De sânge, fața, trupul, și-a mînjit. Deodată se ridică în picioare, și o pornește'n fugă. Frumos ie și puternic, și de o mare bărbăție; dar în trufia lui, o nebunie face iel de moarte, căci pune mîna pe Roland, pe corn și pe-a' lui arme, și îi vorbește-așa: „Invins ie-al lui Càrol nepot! Sabia asta în Arabia voi duce”. Trăgînd însă de ia, își vine contele puțin în fire.

2284 — CLXX — 2295

Simte Roland, că sabia îi ia. Deschide ochii, și îi spune doar atât: „Pe cât știi nu iești din ai noștri"! În mînă ține corn de fildeș, căci nu vrea să îl piardă'n nici un chip; în coiful încrustat cu aur, îl izbește. Oțelul sfarmă, căpățîna, oase, din cap îi sare ochii amîndoi, jos la picioare, mort l-a doborît. Ii zice-apoi: „Mișel păgân, cum fost-ai tu atîta de'ndrăzneț, de-ai pus pe mine mîna, cu drept, ori fără drept? Crăpat mi-e cornul meu de fildeș, de unde-a fost mai gros, căzutu-i-au și aur, și cristale”.

2296 — CLXXI — 2311

Simte Roland că și-a pierdut vederea; dăr, se ridică în picioare, puterile-și adună cât mai poate; pierdutu-și-a culoarea fața. 'Naintea lui o piatră cenușie ie. De zece ori izbește'n ia, cu ciudă și durere. Scrășnește-oțelul, nu se frînge, nici nu se știrbește. „Ah” — zice contele — „Sfîntă Marie, îmi ajută! O Durandal, tu buno, ce nenoroc a fost pe tine! Când ieu mă prăpădesc, de tine grije nu mai pot avea. Cu tine-am câștigat, atâtea bătălii pe câmp, am cucerit atâtea țări întinse, pe care-acum le stăpânește Carol, celce cărunță barba are! Nu se cuvine să te aibă om, ce'n fața altuia-ar fugi! Un bun vasal ținutu-te-a mult timp. Nu va mai fi nicicînd, la fel un altu'n Franța cea ce-i binecuvîntată.

2312 — CLXXII — 2337

Roland izbește'n pardosala de agată. Scrășnește-oțelul, nu se sfarmă, nici știrbește. Când vede asta, că n'o poate frînge, în sine însuși să o tînguie începe: „O Durandal, ce mîndră, ce albă, și ce luminoasă iești! În fața soarelui cum strălucești, și-arunci

scânteii! Carol iera'n vâlcelele Moriâne, când Dumnezeu din cer prin îngeru-i i-a poruncit, ca să te deie unui conte căpitan. Cel mare și cel nobil rege mi-o încinse-atuncea mie. Cu ia i-am cucerit Anju, Britania, i-am cucerit Peitu și Maine, i-am cucerit Normandia cea liberă, i-am cucerit Provența și-Acvitania, Lombardia, Romaina toată, i-am cucerit Bavaria și toată Flandra, Burgonia, Puilania întreagă, Constantinopolele dela care, primit-a ascultare, și face astfel în Saxonia ce vrea; i-am cucerit și Scoția [. . . . .] și Anglia, pe care o numea cămara lui; atâtea țări, pământuri ieu i-am cucerit cu ia, pe care Carol cel cu barba albă azi le stăpânește! Durere pentru spada asta am, și apăsare: mai bine-aș vrea să mor, decât să le rămână la păgâni. Părinte, Doamne, nu îngădui, rușine s'aibă Franța!"

2338 — CLXXIII — 2354

Roland izbește într'o piatră cenușie. Crapă din ia, mai mult decât vă știu ieu spune. Scrâșnește sabia, dar nu se rupe, nu se sparge, în sus spre cer s'a înălțat. Când vede contele, că nu o va sfărma, o tânguie încet de tot, în sine: „O Durandal, ce mândră și nespus de sfântă iești! În măciulia ta de aur moaște-atâtea sunt: dintele lui Sân Petru, sânge de-al Sfântului Vasile, fire de păr, din ale monseniorului, Sfântul Denis, și din vesmântul Sfinței Marii ie. Nu-i legiuit, păgânii să te ia, ci se cuvine, de creștini să fii servită. Nu te-aibă om, ce-ar face faptă de mișel! Cu tine cucerit-am țări întinse, pe care Carol, cel ce are barba înflorită, acum le stăpânește. Bogat ie împăratul și puternic din aiestea".

2355 — CLXXIV — 2365

Simte Roland că moartea îl cuprinde, coboară dela cap spre inima-i. Se duce'n graba mare sub un brad, pe iarba verde se întinde, la pământ cu fața; sub iel își pune sabia, și cornul lui de fildeș, capu-și întoarce înspre neamul cel păgân: de asta a făcut-o, căci vrea cu dinadins, Carol să zică și-oamenii lui toți, că învingând nobilul conte a murit. Spre Dumnezeu mânușa o întinde, pentru-ale lui păcate.

2366 — CLXXV — 2374

Simte Roland că zile nu mai are: pe-o stâncă ascuțită ie, spre Spania întors; cu mâna își lovește pieptul: „O Doamne, vina

mea, puterii tale cei cerești o strig, pentru-ale mele mari și mici păcate, pe care le-am făcut, din ceasu'n care m'am născut, și până'n astă zi, în care zac aici"! Mănușa dreaptă o întinde înspre Dumnezeu, Din cer coboară îngerii la iel.

2375 — CLXXVI — 2396

Se'ntinde contele Roland, jos, sub un brad; spre Spania întoarsă îi ie fața. De lucruri multe prinde a-și aduce-aminte; de-atâtea țări câte viteazul cucerit-a, de dulcea Franță, și de oamenii din neamul lui, de Carol cël Mare, senjorul lui, ce l-a hrănit. Nu poate să se țină să nu plângă, și să nu suspine. Pe sine însuși nu vrea să se dea uitării. Greșelile își strigă, lui Dumnezeu iertare cere: „Adevărat părinte care nicicând n'ai mințit, pe Sfântul Lazăr înviatu-l-ai din morți, pe Daniel păzitu-l-ai de lei; și mie sufletul îmi mântuiește de primejdiile toate, pentru păcatele câte în viață am făcut"! Mănușa dreaptă înspre Dumnezeu o'ntinde: cu mâna-i, Sfântul Gabriel o ia. Pe braț îi șade capul aplecat; cu mânilor împreunate iel își dă sfârșitul. Pe îngerul său Hieruvim, trimis-a Dumnezeu, pe Sfântul Mihail, cel al Primejdiei: veni cu ie, și Sfântul Gabriel. Sufletul contelui îl duc în rai.

8. — ÎMPĂRATUL SOSEȘTE LA RONSEVAL, VEDE NENOROCIREA, ȘI PLÂNGE AMAR PE CEI PIERDUȚI. — DAR ÎN DEPARTARE ÎNCĂ SE MAI VAD PĂGANII. — CAROL PORNEȘTE DUPĂ IEI, ȘI-I AJUNGE LA APA EBRULUI, ÎN CARE TOȚI SUNT ÎNECAȚI. — FRANCEZII FAC POPAS DE NOAPTE. — DOUA ALTE VISURI ARE ÎMPĂRATUL.

2397 — CLXXVII — 2417

Mort ie Roland, și al lui suflet sus în cer la Dumnezeu ie. La Ronseval sosește împăratul. Nu ie cărare, nici potecă, nu-i gol pământ, un cot, ori un picior, să nu zacă-un Francez, ori un Păgân. Și strigă Carol: „Unde iești, nepot iubit, unde-i arhiepiscopul, și contele Olivier? Unde-i Jerin, și-al lui tovarăș Jerier? Unde ie Oto și contele Beranjer? Iv și Ivorie, care-mi erau atât de dragi? Ce s'a făcut Gasconul Anjeler? Și ducele Samson, și-Anseis cel viteaz? Unde-i Jerard de Rusilon, bătrânul? Cei doisprezece peri, pe care i-am lăsat"? Dar asta la ce bun, când nimeni nu răspunde? „Doamne“ — vorbește regele — „cât pot să mă frământ, că nu am fost la începutul luptei"! Își smulge barba, ca omu'n mânie; și cabalerii lui viteji, din ochi toți lăcrimează; cad fără cunoștință la pământ, la douăzeci de mii; pe Naimes ducele-l cuprinde milă mare.

2418 — CLXXVIII — 2442

Nu-i cavaler, nu ie baron acolo, de milă foarte să nu plângă. Pe fii îi plâng, pe frați, pe-ai lor nepoți, pe prietenii și pe seniorii înrudiți. Cad la pământ, fără de cunoștință, mulți. Dar ca un înțelept se poartă Naimes ducele; iel cel dintâi vor-

bește împăratului: „Privește doar la două leghi'naintea noastră, vedea poți drumurile mari, pline de praf, atât de multă ie cea nație păgână. Ci'ncalecă, durerea asta o răzbună"! — „O Doamne"! — zise Carol — „departe sunt atât! Dreptatea-mi dă să fac, și cinstea să o țin; a Franței dulce floare mi-au luat". Pe Jebuin și Oto cheamă regele, pe Teobald de Reims, pe contele Milon: „Câmpul păziți și văile și munții; pe morți lăsați să zacă- așa cum sunt, vită ori leu să nu-i atingă, să nu-i atingă scutier și nici valet: opresc să îi atingă vreun om, până ce Dumnezeu va vrea, în câmp aicea să ne'nțoarcem". Răspund aceia cu blândețe și iubire: „Drepte'mpărat, sire iubit, întocmai noi vom face"! O mie țin cu ie, de cavaleri de-ai lor.

2443 — CLXXIX — 2457

Pune'mpăratul goarnea să sune, și-apoi încalecă viteazul cu oștirea-i mare. Toți într'un gând pe urme calcă, pe cei din Spania ce spatele, lor le-au întors. Când vede regele că seara se apropie, pe iarba verde se coboară'ntr'o livadă. S'așterne la pământ, lui Dumnezeu se roagă, să facă pentru iel, soarele să s'oprească, și noaptea să'ntârzie, să mai rămâie ziua. Și iat'un înger, celce-obicinuește lui să îi vorbească, în grabă-i poruncește: „Pornește, Carol, că lumina nu-ți lipsește. Pierdut-ai floarea Franței, o știe Dumnezeu. Pe nația cea ucigașe poți să te răzbuni". La aste vorbe'ncalecă'mpăratul.

2458 — CLXXX — 2475

Pentru Carol cel Mare, Dumnezeu făcù minune mare, căci soarele opritu-s'a pe loc. Păgânii fug, din urmă-i calcă Francii. La Valea'Ntunecoasă îi ajung, spre Saragosa îi gonesc izbind, cu lovituri din plin i-omoară, cărările le taie, și drumurile ce-s mai largi. 'Nainte apa Ebrului le ie; adâncă-i foarte, repede, fricoasă. Nu-i barcă, luntre, nici corabie. Pe-un Dumnezeu al lor, pe Ter-gavan, cheamă păgânii'n ajutor, în apă sar, dar nu găsesc scăpare: cei înarmați sunt cei mai grei, la fund se duc o seamă; alții plutesc în voia apei; chiar cei mai bine apărați, atâta au beut, că toți sunt înecați, în chinuri mari nespus. Francezii strigă: „Mare nenoroc, avut-ai tu Roland"!

2476 — CLXXXI — 2487

Când vede Carol că păgânii morți sunt toți, unii uciși, și cei mai mulți'necați — pradă bogată-au foarte, cavalerii lui — coboară de pe cal nobilul rege, s'așterne la pământ, lui Dumnezeu de asta-i mulțumește. Când se ridică, soarele-a apus. Zice împăratul: „Vremea ie, să poposim: la Ronseval târziu ie să ne'ntoarcem. Ai noștri cai sunt osteniți și frânți. Luați-le și șeile, și frâiele din cap, și îi lăsați pe cea livadă să se răcorească"! Răspund Francezii: „Sire, bine zici”.

2488 — CLXXXII — 2495

Tabăra împăratul și-a întins. Descalcă Francezii pe pământ pustiu. Șeile cailor le-au luat, și frâiele — cu aur — scosule-au din cap, îi lasă pe livezi, unde găsesc cu'mbelșugare iarbă proaspătă: o altă grije nu pot să le dea. Celce ie foarte ostenit, adoarme pe pământ. În noaptea ceaia nu au pus pândar.

2496 — CLXXXIII — 2511

Intr'o livadă împăratul s'a culcat. Țapa lui mare pune-și-o la cap viteazul. În noaptea-aceia armele să își descingă nu vrea; cu platoșa lui albă și brodată ie'mbrăcat, și coiful lui cu aur încrustat, ie șnuruit, încins ie cu „Cea Bucuroasă”, ce n'a avut pereche vreodată, și care'n fiecare zi, schimbă treizeci, de străluciri. Noi știm să spunem ceva despre lancea, cu care fost-a Domnul Nostru înțepat pe cruce, fierul ie l-are Carol; cu voia ie-a lui Dumnezeu. În măciulia cea de aur, pus-a să îl înțepească. Pentru această cinste și această bunătate, numele dat fu sabiei „Cea Bucuroasă”. Nu trebuie s'o uite cei baroni francezi: de-acolo-i strigătul de luptă „Bucuria Mea”; și de-asta nu le poate sta'mpotrivă nici un neam.

2512 — CLXXXIV — 2524

Senină-i noaptea, luna lucitoare. Carol culcat ie, dar durere are, pentru Roland; de-Olivier îi pasă fără socoteală, de doisprezece peri, și de Francezii toți, ce a lăsat la Ronseval, morți sânge-rați. Nu poate ține să nu plângă și să nu se tânguie. Lui Dum-

nezeu se roagă sufletelor să le fie mântuire. Dar ostenit ie regele, căci chinul lui ie mare. Adoarme, nû poate mai mult. Francezii dorm pe câmpurile toate; cal nu-i să poată sta'n picioare; cel care iarbă vrea, zăcând așa o ia. Celce necazuri cunoscut-a, multe a învățat.

2525 — CLXXXV — 2554

Și doarme Carol ca un om muncit. Pe Sfântul Gabriel, trimite Dumnezeu, și-i poruncește să păzească pe'mpărat. Stă noaptea îngerul la capul lui, și-i face cunoscut printr'o vedenie, c'o bătaie se va da'mpotriva lui: semne-i arată grele foarte. Privește Carol sus, spre cer, și vede trăznete și vânturi, geruri, furtuni, și vijelii îngrozitoare, și foc și flăcări i s'arată: cad dintr'odată peste oastea toată. Ard cele sulii pân'la buclele de aur mier, și platoșe scrâșnesc, și coifuri de oțel; plini de durere mare vede, pe cavalerii lui. Urși, leoparzi, să-i mănce vor, șerpi, vipe-re, balauri, draci; sunt zgriptoroi mai mult de treizeci mii; nu-i unul, la Francezi să nu s'azvârle. Francezii strigă: Carol cel Mare, ne-ajută"! Durere simte împăratul, milă; la iei să meargă vrea, dar ie împiedecat: dintr'o pădure vine-un mare leu spre iel, nespus de rău, de mândru și sălbatec. La trupu-i însuși se repede și-l atacă; în brațe amândoi se prind, ca să se lupte; nu știe care va trânti, și care va cădea. Nu se trezește deloc împăratul.

2555 — CLXXXVI — 2569

Și-avut-a încă o vedenie apoi: părea a fi la Ais — în Franța — pe loc pietruit; un urs ținea în două lanțuri. Dinspre Ardeni alți treizeci urși vede venind: vorbește fiecare ca și omul, și zic: „Sire, nouă ni-l dă, nu-i drept a fi mai mult cu tine, neamului nostru se cuvine să-i venim în ajutor". Dar un ogar aleargă din palatul lui, și dintre toți, la ursul cel mai mare se repede, pe iarba verde, dincolo de-ai lui tovarăși. O luptă vede regele'nfiortoare: nu știe însă care'nvinge, care nu.

Asta i-a arătat-o îngerul lui Dumnezeu, baronului. Și Carol doarme pân'a doua zi, când face-se lumina limpede.

9. — CU DURERE MULTĂ A AJUNS MARSILIE LA SARAGOSA. — ÎN MANIA LOR MARE, PAGANII SFARMĂ ZEII, IDOLII: NU ȘTIU UNDE SĂ CAUTE SCĂPARE. — OR, ÎN ACEST TIMP, EMIRUL BALIGANT VINE DIN BABILONIA PE MARE, C'O OASTE FĂRĂ NUMĂR. — SOLI LUI MARSILIE TRIMITE SĂ-L VESTEASCĂ DE SOSIRE. — ACESTA LE DĂ SFAT ȘI ÎI ROAGĂ, SĂ NU DEA ÎNAPOI DIN FAȚA LUI CAROL CEL MARE. — BALIGANT VINE ÎNSUȘI SĂ VADĂ PE MARSILIE.

2570 — CLXXXVII — 2591

Fugit-a regele Marsilie la Saragosa. Sub un maslin la umbră a descălecat; dă sabia-i și platoșa și coiful; pe iarba verde se așterne nespūs de urit; pierdut-a mâna dreaptă toată, și pentru sângele ce-i curge, își pierde cunoștința și se chinuiește. În fața lui soția-i Bramimunda, plânge și strigă și se văicărește tare; cu ia'mpreună peste douăzeci de mii de oameni, ce blestemă pe Carol și pe dulcea Franță. La Apolin aleargă într'o boltă sub pământ, strigă la iel, și-l ocărăsc: „E, blestемate dumnezeu, de ce ne faci asemenea rușine? Pe-al nostru rege de ce l-ai lăsat, să fie de ocară? Celui care-ți slujește rea răsplată-i dai"! Li iau atuncea scepтрul și coroana, de mâni îl spânzură de-un stâlp, l-azvârlu la pământ, sub ale lor picioare, cu băte mari îl bat și îl sfărâmă. Lui Tergavan îi iau rubinul, și îl azvârlu într'o groapă, și, pe Mohamed, porcii și câinii-l mușcă și îl calcă în picioare.

2592 — CLXXXVIII — 2608

Marsilie din ameteală-și vine'n fire; iel pune să îl ducă în camera lui boltită; scrisă-i și zugrăvită în mulțime de culori. Regina Bramimunda-l plânge, își zmulge părul, și „vai-mie"-și zice; cu glasul tare foarte strigă-apoi: „Ah, Saragosa, cum iești azi

lipsită, de nobilul tău rege care te-a avut în stăpânire. Ai noștri dumnezei nelegiuire au făcut când iei l-au părăsit azi dimineață'n luptă. Emirul faptă de fricos va face, de băătălie-acelui îndrăzneț neam nu va da, ce-atâta ie de mândru, că grije n'are de a lui viață. Cel împărat cu barba înflorită i-un viteaz, și-un om fără de frică; de o să aibă băătălie, nu o să fugă'n nici un chip. Nenorocire mare foarte-i, că nu ie cineva, să îl omoare"!

2609 — CLXXXIX — 2629

Prin marea lui putere împăratul, șapte ani împliniți în Spania a stat. Castele cucerit-a și cetăți. Dar regele Marsilie, i s'a împotrivit nespus. În anu'ntâi pecetlui scrisori, și le trimise'n Babilonia la Baligant (acesta ie emirul, bătrânul lumii vechi, care-a'ntrecut în zile pe Virgil și pe Omer) să vină'n Saragosa să-l ajute bravul, că dacă nu o face, pe zeii lui va părăsi, pe idoli la care se închină, toți, și sfânta lege cea creștină va primi, cu Carol cël Mare'ncerca-va să se'mpace. Departe ie acela, și întârzie mult; își cheamă oamenii din patruzeci regate, corăbiile mari pus-a să pregătească, luntri și bărci, galere, nave; un port ie sub Alexandria lângă mare; acolo strâns-a a lui vase toate. Iera în mai, în ziua'ntâi a primăverii: oștile toate le-a împins pe mare.

2630 — CXC — 2638

Multe sunt oștile acelu neam dușmân; plutesc, cârmesc, vâslesc cât pot de tare. În vârfuri de catarguri, în vergi înalte de vintrele, mulțime-i de rubine și de felinare. De sus de-acolo-azvârlu astfel de lumină, că noaptea marea face-se mult mai frumoasă; și cum vin iei la-al Spaniei pământ, țările toate se luminează, strălucesc. Veștile până la Marsilie ajung.

2639 — CXCI — 2645

Nu vrea cel neam păgân să'ncetinească-o clipă; din mare iese și la apa dulce vine. Marbrize lasă'n urmă și Marbroze, pe Ebru'n sus corăbiile lor apucă toate. Atâtea felinare și rubine sunt, că noaptea toată au lumină mare. În ceia zi sosesc la Saragosa.

Senină-i ziua, soarele strălucitor. Emirul din corabie a coborât. La dreapta-i merge-Espaneliz; şaptesprezece regi în urma-i vin; conţi, duci, sunt, bine nu ştiu câţi. Sub un dafin — în mijlocu-unui câmp, pe iarba verde un covor aruncă de mătase alb. Pe iel aşează-un tron de fildeş, şi'n iel s'aşează Baligant, păgânul; toţi ceilalţi în picioare au rămas. Seniorul lor întâi de toţi vorbeşte: „Mă ascultaţi franci cavaleri viteji! Regele Carol, împăratul Francilor, nu trebuie să mânce dacă ieu nu-i poruncesc. În toată Spania făcutu-mi-a, război nespūs de mare: în dulcea Franţă mă voi duce ieu să-l caut. Nu voi avea hodină toată viaţa mea, până iel mort n'a fi, ori viu nu se va da bătut. Genunchiul îşi loveşte cu mânuşa dreaptă.

Aşa precum a spus-o, o ţine sus şi tare, că nu se va lăsa, pe aurul tot de sub cer, să nu meargă la Ais, unde obicinuieste Carol ca să-şi țină-al lui judeţ. Il laudă-ai lui oameni şi îl sfătuiesc. Doi cheamă dintre cavalerii lui atunci, unul ie Clarifan, şi celalt Clarien: „Fii sunteţi voi, ai regelui Maltrien, ce bucuros, de obicei purta solii. Vă poruncesc ca să plecaţi la Saragosa, din partea-mi lui Marsilie să-i spuneţi, că în contra Francezilor, veniam să-l ajut: de pot ca să găsesc, o bătălie mare va fi foarte; îi daţi mânuşa asta, împodobită cu-aur, şi'n mâna dreaptă faceţi să şi-o tragă; bastonu-acesta de-aur mier îi duceţi, şi să vină, la mine, feudul spre-a recunoaşte. În Franţa ieu voi merge să mă lupt cu Carol. De nu s'aşterne la picioare-mi, în a mea putere, şi legea creştinească de n'o lasă, coroana-i voi lua din cap". Răspund păgânii: „Sire, bine nespūs grăieşti".

Şi zice Baligant: „Baroni, încălecaţi!" Mânuşa unul să o ducă, iar celălalt bastonul! Aceia îi răspund: „Iubite sire, noi vom face'ntocmai!" Călare-atâta umblă, c'ajung la Saragosa. Trec zece porţi şi patru punţi, şi uliţele toate'n care sunt burghezi. Şi cum s'apropie de cetate sus, dinspre palat aud un freamăt mare: mulţime ie din cea păgână ginte, ce plânge, strigă, şi durere

mare poartă; pe zeii lor, pe Tergavan și Mohamed și Apolin, pe care nu-i mai au, îi jeluiesc. Unul altuia-și zic: „Vai nouă, că ne vom ști face? Năpastă rea căzut-a peste noi; căci am pierdut pe regele Marsilie: i-a tăiat pumnul drept, ieri, contele Roland; pe Jurfaleu cel Blond, la fel nu-l mai avem; va fi de-acuma în a lor putere Spania întreagă”.

Cei doi trimiși descalecă la scări, pe piatră.

2705 — CXCIV — 2723

Iși lasă caii lor sub un maslin; doi Sarazini îi țin de frâu. Se țin de-a' lor mantale cei trimiși, și urcă în palat, acolo sus de tot. Cum intră în camera cea boltită, în chip de dragoste fac o urare, rea: „Cel Mohamed ce în puterea lui ne are, și Tergavan și Apolin stăpânul nostru, pe rege țină și păzească pe regină!” Răspunde Bramimunda: „Cuvinte nebunești aud! Acești ai noștri zei, astăzi s'au dat'napoi. La Ronseval nevrednice făcură fapte: pe cavalerii noștri au lăsat să îi ucidă, și pe stăpănu-acesta-al meu, în luptă părăsit-au: pierdut-a pumnul drept, nimica nu mai are, tăiatu-i-l-a contele Roland viteazul. Intreaga Spanie avea-va Carol în a lui putere. Ce mă voi face ieu îndurerata și nenorocita? Ah, Doamne, de ce nu-i, un om să mă omoare!”

2724 — CXCVI — 2740

Grăiește Clarien: „Atâta, doamnă, nu vorbi! Trimiși noi suntem ai lui Baligant, păgânul. Iel zis-a, lui Marsilie-i va fi apărător; aici bastonul și mânușa îi trimite. În Ebru patru mii de vase-avem: luntri și bărci, galere repezi; corăbii mari se află câte nu știu să vă spun. Emirul ie puternic și bogat: în Franța merge-va să caute, pe Cărol cël Mare; mort ori învins iel face socoteală să îl aibă”. Răspunde Bramimunda: „Nevoie nu-i să meargă-atât, de-aici mult mai aproape veți putea, pe Franci să-i întâlniți. În țara asta stat-a împăratul șapte ani: viteaz ie și războinic; mai bine-ar vrea să moară ca din câmp să fugă; sub soare nu ie rege iel, să-l țină'n preț mai mult, ca pe-un copil. De om ce ar fi viu, nu are teamă Carol”.

2741 — CXCVII — 2754

„Le lasă astea!” — zice regele Marsilie. Și la trimiși le spu-

ne: Seniori, mie-mi vorbiți! Bine vedeți cum ieu sunt strâns de moarte: nu am nici fiu, nici fică, nici moștenitor. Unul aveam, ucis a fost ieri seară. Ii spuneți la al meu senior, să vină să mă vadă. Emirul are drept asupra Spaniei: pe toată lui o las, de cumva vrea s'o aibă; dar să o apere în a Francezilor potrivă! De Carol cël Mare, un bun sfat îi voi da: învins îl va avea, de astăzi într'o lună. Cheile Saragosei i le duceți, și-i spuneți că de vrea ca să mă creadă, din drum iel nu se va întoarce". Răspund aceia: „Sire, găiești adevărat”.

2755 — CXCVIII — 2764

Făcù Marsilie: „Mpăratul Carol, oamenii mei i-a omorit, țara mi-a pustiit, cetățile-a călcat și a zdrobit. In noaptea asta doarme, la a Ebrului apă; am socotit, nu sunt mai multe de șapte leghi. Emirului îi spuneți, să-și ducă oastea acolo. Prin voi îi cer ca luptă să se dea”. Cheile Saragosei le-a întins. Se'nchină solii amândoi, și bun rămas își iau; și cu acële vorbe, se întorc.

2765 — CXCIX — 2789

Pe cai suitu-s'au cei doi trimiși, și'n grabă din cetate au ieșit: vin la emir cu turburare mare, și-i pun'nainte ale Saragosei chei. Vorbește Baligant: „Ce ați găsit acolo? Unde-i Marsilie pe care l-am chemat?” Răspunde Clarien: „De moarte ie rănit. La porți iera ieri împăratul, să le treacă: în dulcea Franță vrea să se întoarcă. De mare cinste-o-ariergardă'n urmă a lăsat: rămas-a contele Roland — nepotul său — în ia, și-Olivier, și toți cei doisprezece peri, din cei ai Franței încă douăzeci de mii'narmați. Dădu-le bătălie regele Marsilie, viteazul. Iel și Roland, în luptă se'ntâlniră. Cu Durandal i-a dat astfel de lovitură-acela, că pumnul drept de trup i-a despărțit. Pe fiul său, pe care-atâta îl iubea, l-a omorit, precum și pe baronii ce a dus cu iel. Fugând venit-a, căci mai mult acolo nu putea rămâne. Pe urme mult călcatu-l-a'mpăratul. Iți cere regele să-l mântuiești. Pe tot iți dă al Spaniei regat”. Pe gânduri cade Baligant; durere-atât de mare simte, că numai nù înnebunește.

2790 — CC — 2809

„Sire emir”, — urmează Clarien — „la Ronseval s'a dat ieri

bătălie. Mort ie Roland, și contele Olivier, cei doisprezece perii, pe care Carol îi iubea atât de mult. Murit-au din Francezii lor cei douăzeci de mii. Și regele Marsilie, pierdut-a pumnul drept acolo: din urmă împăratul l-a gonit apoi nespus. În țara asta cavalier nu a rămas, să nu fie ucis, ori înecat în Ebru. Pe malul lui Francezii poposesc acum: pe-acest pământ ne sunt atâta de aproape, că dacă vrei, întoarcerea le va fi foarte grea". Se face mândră a lui Baligant privire. În inimă ie bucuros și vesel. Din tron ridică-se'n picioare și-ăstfel strigă: „Nu'ntârziați, baroni! Ieșiți din vase, 'ncălecați, porniți! De nu fuge cumvă, Carol cel Mare și bătrân, azi regele Marsilie, avea-va răzbunare. Pe pumnul lui cel drept, ieu capul celui-i voi da".

2810 — CCI — 2826

Păgânii din Arabia-au ieșit din năvi, pe cai și pe catări încălecat-au, și-au pornit... Ce-ar face iei mai mult? Emirul care i-a mișcat pe toți, pe Jemalfin, un om de'ncredere al lui, îl cheamă: „A' mele toate oști, ție le dau în seamă..." Pe calu-i murg în urmă s'a suit călare, și a luat cu iel și patru duci. Călare umblă-atâta, până ie'n Saragosa. Acolo, pe un loc de marmură coboară: scările patru conți i le-au ținut. Pe trepți se suie în palat: 'Naintea-i vine Bramimunda alergând, și îi vorbi: „Vai mie, ce, nenorocire m'a ajuns! Stăpânul, sire, mi-am pierdut, și-atât de rușinos!" Li cade la picioare, dar emirul o ridică. Sus în cămară, cu durere au venit.

2827 — CCII — 2844

Cum vede regele Marsilie pe Baligant, doi Sarazini din Spania iel cheamă: „Mă apucați de brațe și'n ședere m'așezați!" În mâna stângă o mânășă a luat. Vorbi Marsilie: „Mărite rege și emir, pământurile toate sunt aci; [. . . . .], și Saragosa ca și feudul, care ține de ia. Pe mine m'am pierdut, și pe-oamenii mei toți". Acela îi răspunde: „Nespus sunt de îndurerat. Dar nu pot vorbi multă-acuma să-ți vorbesc: prea bine știu că nu m'așteaptă Carol; mânășă-ți însă o primesc". Plângând se'ntoarce, de durerea ce-are. Pe scări în jos coboară din palat, încăleacă pe cal, și vine în galop la oastea lui. Atâta călărește, că întâiul ie în frunte; din când în când iel strigă: „Ci mânați, păgâni, căci ceia fug izbînd!"

10. — SE'NTOARCE ÎMPĂRATUL CAROL LA RONSEVAL. — PLANGE PE CEI MORTI ȘI ÎI INGROAPA ACOLO. — PE ROLAND, OLIVIER ȘI TURPIN ÎNSĂ VREA SĂ-I DUCĂ ÎN FRANȚA. — SE PREGATEȘTE DE PLECARE; DAR ÎN ACEST TIMP AVANGĂRZILE PĂGANE SE ARATĂ. — FRANCEZII ARMELE ȘI'NCING DIN NOU.

2845 — CCIII — 2854

De dimineață, la lumina zorilor dintâi, trezitu-s'a'mpăratul Carol. Sfântul Gabriel, care-l păzește din porunca lui Dumnezeu, mâna-și ridică, semnul crucii face peste iel. Armele regele-și descinge și le dă; că iel le lasă'n oastea toată, ceialaltți. Incalecă apoi, și-aleargă'n graba mare, pe cele lungi cărări, pe drumurile largi, și merg să vadă groaznica nenorocire, la Ronseval, unde a fost bătaia.

2855 — CCIV — 2869

La Ronseval sosește Carol. De morții ce-i găsește'ncepe ca să plângă. Francezilor le zice: „Seniori, mânați la pas, căci trebuie să merg 'nainte ieu, pentru nepotul meu, pe care vreau să îl găsesc. La Ais ieram, la mare sărbătoare ce-i odată'n an, și povesteau vitejii-mi cavaleri, de bătăliile lor mari, de tarile și aprigele'ncăierări. Un lucru pe Roland îl auzii spunând: că n'ar muri într'un regat străin, fără să meargă mai departe decât oamenii și perii lui; spre țara dușmanului capul îi va fi întors, căci învingând, viteazul va muri. Mai mult ca de-o azvârlitură de baston, 'nainte celoralți suitu-s'a pe o colină Carol.

2870 — CCV — 2880

Cum merge împăratul pe nepotul lui să cate, florile-atător ierburi de pe câmp găsește, de sângele celor baroni ai noștri.

roșii. Mila-l cuprinde și nu poate ține să nu plângă; Sub doi copaci iel a ajuns [. . . . .]. Aci cunoaște loviturile — pe locuri trei de piatră — ale lui Roland; pe iarba verde vede, zăcând nepotul lui. Nu-i de mirare că mahnire și mânie îl cuprinde. Coboară de pe cal, și'n fuga mare umblă. În mânilor lui două [. . .]. Deasupra lui își pierde cunoștința, atât de plin ie de durere.

2881 — CCVI — 2891

Din amețea-lă'n fire-și vine împăratul. Ducele Naimes, contele-Acelin, Jofrei de-Anju și frate-su Enric, pe rege-l iau și sub un brad l-așează. Privește la pământ acesta, pe-al lui nepot zăcând îl vede. Blând foarte să îl tânguie începe: Prietene Roland, de tine Dumnezeu, să aibă îndurare! Nicicând un om văzut-a cavalier, să dea bătaie și să le ducă la sfârșit ca tine. Onoarea mea, coboară spre apus". Carol își pierde cunoștința: nu poate să se țină.

2892 — CCVII — 2908

Regele Carol din cea amețea-lă-și vine'n fire; patru dintre baronii lui îl țin de mâni. Se uită împăratul la pământ, și-și vede-al lui nepot zăcând. Trupul îi ie frumos, culoarea fața însă și-a pierdut, ochii îi sunt întorși, nespuse de'ntunecați. Il plânge Carol din credință, cu iubire: „Prietene Roland, sufletul Dumnezeu să ți-l așeze'n flori în rai, în mijlocul celor slăviți! Cum ai venit, urmând un rău stăpân, în Spania! Zi nu va fi, din pricina-ți să n'am durere. Cum vor scădea puterea și mândria mea! Nu voi avea de-acuma cinstea să mi-o apere, pe nimeni: sub cer nu cred un prieten să mai am; am neamuri, dar nu-i unul ca să fie-așa viteaz". Părul, cu mânilor-amândouă-și zmulge; o sută mii de Franci, durere au atâta, că unul nu ie să nu plângă-amar.

2909 — CCVIII — 2915

„Prietene Roland, ieu m'oi întoarce'n Franța. La Loùm când voi fi, unde-i moșia mea, veni-vor din regate multe oameni străini, și mă vor întreba: „Unde ie contele cel căpitan"? Ieu le voi spune că în Spania-a murit. Al meu regat voi stăpâni în urmă cu durere mare; nu va fi zi să nu plâng, să nu gem".

2916 — CCIX — 2932

„Prietene Roland, viteze, tinerețe mândră; la Ais când voi ajunge la a mea capelă, oamenii vor veni, și vești m'or întreba. Ieu le voi da rele și grele: „Mort ie nepotul meu, ce-atât mi-a cucerit". Se vor scula'mpotriva mea, Saxonii, Ungurii, Bulgarii, și-atâtea neamuri dușmănoase, Romainii și Puilanii, și toți cei din Palerne, din Africa, din Califerne, și mi-or începe-atuncea, și griji, și suferinți. Cine va ști să-mi mâne, oștile cu-astfel de tărie, acum când mort ie celce'ntotdeauna iera'n cap? Ah, Franță, cum rămâi pustie! Durere-atât de mare am, c'aș vrea să nu mai fiu"! Alba lui barbă'ncepe ca să-și zmulgă, părul din cap, cu mânilor-amândouă. O sută mii de Franci, cad la pământ fără de cunoștință.

2933 — CCX — 2944

„Prietene Roland, de tine Dumnezeu, să aibă îndurare! Sufletul tău în rai, să fie așezat! Celce te-a omorît, ruina Franței a adus. Durere-atât de mare am, pentru-ai mei oameni care pentru mine zac uciși, că să trăiesc, nu aș mai vrea! Dea Dumnezeu, fiul Sfintei Marii, ca mai'nainte ca s'ajung la trecătorile stăpâne ale Sizei, azi chiar, să se despartă sufletu-mi de trup, între-ale lor să fie așezat și rânduit, și carnea îngropată-alătura de ie"! Plânge din ochi, și barba albă-și zmulge. Grăiește Naimes ducele: „Durere mare are Carol".

2945 — CCXI — 2950

Sire'mpărat" — zise Jofrei de-Anju — durerea asta mare n'o purta atât; ci poruncește să îi caute pe-ai noștri, pe care i-au ucis ai Spaniei în luptă, pe câmpia toată, și într'o groapă mare pune să îi ducă". Regele zise: „Din corn asta o sună"!

2951 — CCXIII — 2961

Jofrei de-Anju, din goarna-i a sunat. Descalecă Francezii — căci le-o poruncește Carol. Pe prietenii lor toți, pe care-i gă-sesc morți, îi poartă într'o groapă mare de îndat'. Episcopi și abați, călugări și canonici, și preoți cu coroană tunși, acolo sunt

nespus. In numele lui Dumnezeu, aceștia-i iartă și-i binecuvântă. Mir și tămâie ard, cu zel pe toți i-afumă; cu cinste mare-apoi, i'ngroapă; și îi lasă: Ce altceva mai face?

2962 — CCXIII — 2973

Dar poruncește împăratul să păzească pe Roland, pe Olivier, și pe arhiepiscopul Turpin. 'Naintea lui a pus să îi deschidă, și inimile lor, în pânză de mătase să le-adune; le-așeză'ntr'un sicriu, de marmură, alb și apoi, ale baronilor trupuri luat-au, și'n piei de cerb pe seniori i-au pus. Bine au fost spălați, cu mironidii și cu vin. Regele poruncește'n urmă, lui Teobald, lui Jebuin, și contelui Milon și la marchizul Oto: „Ii puneți în trei cară, și îi însoțiți”. . . Cu o mătase de Galaza bine sunt acoperiți.

2974 — CCXIV — 2985

Vrea împăratul Carol să se'ntoarcă, când avangărzile păgâne se ivesc deodată. Vin doi trimiși din cele dinainte, și al emirului război i-aduc la cunoștință: „Rege semet, nu-i încă ceasul ca să pleci! Pe Baligant privește, ce pe urmele-ți călare vine. Mari sunt oștirile pe care le aduce din Arabia. Azi vom vedea de iești viteaz”. Regele Carol barba-și prinde, de pagubă și de durere își aduce-aminte; mândru-și privește oastea lui întreagă, cu glas puternic și înalt, în urmă strigă: „Baroni francezi, la arme și pe cai”!

2986 — CCXV — 2998

Și'ncinge armele'mpăratul, cel dintâi. Iute și-a îmbrăcat cămașa lui de zale, coiful și-a șnurit, și pe „Cea Bucuroasă” a încins, — ce pentru-a soarelui lumină pe-a iei nu și-o schimbă, — la gât un scut își pune de Biterne, și-apucă țapa, coada iei o scutură, pe Tencedur, calul lui bun încalecă, — l-a câștigat în vad jos sub Marsone, când mort a doborât pe Malpalin Nerbonianul —; frâul îi lasă slobod, din piteni îl lovește-ades, și-și ia galop, în văzul la o sută mii de oameni. Pe Dumnezeu îl cheamă'n ajutor și pe apostolul din Roma.

Descalecă ai Franței pe câmpia toată; mai mult de-o sută mii, armele-și iau cu toți. Armuri iei au pe placul lor, cai repezi, și frumoase arme; încalecă apoi, au mare'ndemânare. Dacă gă-sesc, iei bătlie socotesc să dea. De-asupra coifurilor stegulețele le spânzur'. Când vede Carol port atâta de frumos, pe Jozeran îl cheamă, de Provența, pe Naimes ducele și pe Antelme din Ma-iența: „In astfel de vasali, cuvine-se încredere să ai! Nebun ie celce între iei de deznădejde-i prins. De nu se răzgândesc să vi-nă-Arabii, scump, moartea lui Roland mă socotesc să le plătesc". Răspunde Naimes ducele „Să ne ajute Dumnezeu"!

11. — ZECE OȘTI ÎȘI RANDUIEȘTE ÎMPĂRATUL; ȘI ÎNAINTE DE-A ÎNCEPE LUPTA, O RUGACIUNE FACE CĂTRE DUMNEZEU. — EMIRUL ÎȘI RANDUIEȘTE TREIZECI DE OȘTI; PĂGANII SE ROAGĂ LA MOHAMED, TERGAVAN ȘI APOLIN. — CAPITANII DE OȘTIRI ÎȘI ÎMBĂRBĂTEAZĂ OAMENII. — LUPTA ÎNCEPE. — CAD CĂPETENII PĂGANE, CAD ȘI CREȘTINE, ȘI MULȚIME DIN GRĂMADA MARE. — SEARA SE APROPIE. — OR IATĂ CĂ EMIRUL SE 'NTĂLNEȘTE CU ÎMPĂRATUL. — PUTERNIC IZBEȘTE CEL DINTAI, DAR DUMNEZEU APĂRĂ PE CAROL. — LA RANDU-I DĂ ACESTA, ȘI EMIRUL CADE MORT. — PĂGANII FUG. — FRANCEZII ÎI GONESC DIN URMA PÂN' LA SARAGOSA, PE CARE O CUCERESC. — DE DURERE MOARE MARSILIE; BRAMIMUNDA, REGINA, IE LUATĂ ȘI DUSĂ ÎN PRINSOARE.

3014 — CCXVII — 3025

Și cheamă Carol pe Rabel și Ghineman, și le vorbește regele: „Seniori, vă poruncesc, în locul lui Olivier și-al lui Roland să fiți: să poarte unul spada, iar celalt corn de fildeș; în rându'ntâi îmi călăriți, cu cinsprezece mii de Franci, tineri ostași, dintre vitejii cei mai bravi. Fi-vor tot pe atâția după iei, și Jibuin și Ghineman îi va mâna". Bine orânduiesc acele două oști, ducele Naimes și contele Jozeran. De o găsesc, va fi o bătălie mare foarte.

3026 — CCXVIII — 3034

Aste întâie oști, sunt de Francezi. Pe-a treia o formează după astea două. În ia vasalii-s din Bavaria: la douăzeci de mii de cavaleri, o prețuiesc; din partea lor zmintită lupta n'o să fie. Nu-s oameni pe sub cer, Carol mai mult să îi iubească, afară

doar de cei din Franța, regatele ce-i cuceresc. Contele Ojier Danezul, războinicul cel brav, îi va mâna, căci oastea-i mândră foarte!

3035 — CCXIX — 3043

Trei oști are orânduite împăratul Carol. Ducele Naimes o formează-apoi pe-a patra, din cei baroni ce-au multă bărbăție: sunt Alamani, din Alamania; și-s douăzeci de mii, așa spun ceilalți toți. Bine sunt echipați, cu arme și cu cai; de-ar fi să moară băătălia iei n'ar părăsi. Ii va mâna Hermàn, ducele Traciei: iel ar muri mai bine decât faptă de mișel să facă.

3044 — CCXX — 3051

Ducele Naimes și contele Jozeran, a cincea oaste au făcut-o din Normanzi: sunt douăzeci de mii, așa zic Francii toți. Arme-au frumoase și cai foarte repezi; de-ar fi să moară nu s'ar da bătuți. Nu ie sub cer un neam, mai mult să poată'n băătălie. Richard Bătrănu-i mână'n luptă. Iel va lovi cu țapa lui străpun-gătoare.

3052 — CCXXI — 3059

A șasea oaste au făcut-o din Bretoni: treizeci de mii de cavaleri acolo sunt. Ca niște bravi baroni, aceștia călăresc. Cozile sulitelor lor văpsite sunt, și'n vârf cu stegulețe. Seniorul lor se chiamă Oedun: contelui Nevelon îi poruncește, lui Teobald de Reims, și la marchizul Oto: „Mânați-mi oastea mea, vă fac acest dar vouă”!

3060 — CCXXII — 3067

Șase oști are-orânduite împăratul. Pe-a șaptea o făcù atunci, ducele Naimes, din Peitevini și din baronii de Alverne: vreo patruzeci de mii, de cavaleri pot fi. Au buni cai, și-arme nespuse de frumoase. Singuri se-adună într'o vale sub movilă. Cu mâna dreaptă Carol binecuvântarea le o dă. Pe iei îi vor mâna, Jozeran și Godselme.

Naimes făcù a opta oaste din Flamanzi, și din baronii frizi. Aci-s mai mult de patruzeci de mii de cavaleri. Din partea lor nu va fi lupta părăsită. Regele zice: „Bine m'or servi aceștia"! Rembalt și Hamon din Galicia, îi vor mâna cavaleriește.

Contele Jozeran și Naimes, a noua oaste fac, din oameni bravi, din Loeringi și din cei din Burgonia. Cinzeci de mii de cavaleri au, bine socotiți, cu coifuri șnuruite, și cu platoșe'mbrăcați. Au țape tari, cu scurte cozi. Arabii de nu'ntârzie-a veni, aceștia vor lovi, dacă asupra lor, odată se azvârlu. Ii va mâna pe iei Tieri, ducele de Argone.

Oastea a zecea-i din baroni din Franța. Din căpitanii noștri cei mai bravi, o sută sunt de mii; de trup puternici, mândri de statură, au albe bărbii, și capetele înflorite; cu platoșe'mbrăcați sunt și cămăși de zale căptușite, și sunt încinși cu săbii spaniole și franceze; au scuturi bune și de multe cunoștințe. Incalecă, și cer să'nceapă lupta. Și strigă „Bucuria mea"; Carol cel Mare ie cu iei. Flamura poartă Jofrei de Anju: a Sfântului Petru, ia fost-a, și se chema atunci „Romana"; în urmă numele de „Bucuria Mea" luat-a.

Coboară împăratul de pe cal, pe iarba verde se așterne spre pământ cu fața, apoi privirea și-o întoarce înspre soarele răsare: din inimă pe Dumnezeu îl cheamă'ntr'ajutor: „Adevărat părinte, azi mă apără, tu, care pe Iona-ai mântuit cu-adevărat, din cea balenă ce în pânțele-l ținea, și pe-al Ninivei rege l-ai scăpat, pe Daniel, din groaznic chin, 'năuntru'n groapa cea cu lei, unde iera, pe trei copii, din focul arzător! Iubirea ta azi fie-mi ajutor! Cu voia ta, mă rog, să-mi fie'ngăduit, ca pe nepotul meu Roland, a-l răzbuna să pot"! Și când rugatu-s'a, se'naltă în picioare, și-și face crucea — semnul preaputernic. Pe calu-i iute,

regele se suie: scările-i ține Naimes, Jozeran; scutul își ia, străpungătoarea țapa. Frumos la trup, voinic, și cum îi șade bine-i, fața senină, bine-arătătoare. Cu hotărîre călărește iel apoi. 'Nainte sună și în urmă, cele goarne: răsună între toate mai presus, cornul de fildeș. Francezii plâng, pentru Roland, de milă.

1321 — CCXXVII — 3136

Nespus de mândru călărește împăratul. Peste cămașa lui de zale, afară-și scoate barba. De dragul lui, la fel fac ceilalți: o sută mii de Franci, pe asta se cunosc. Cei munți trec, cele'nalte stânci, și cele văi adânci, cele strămtori ce dau fiori, și ies din porți, și din pământul sterp, și se îndreaptă înspre marca Spaniei, și'ntr'o câmpie, locul, iei își iau.

La Baligant se'ntorc ceia din avangardă. Un Sulian dă-i astfel socoteală: „Văzut-am pe semețul rege Carol. Oamenii lui sunt îndrăzneți, și nu au gând să îl zmintească. Armele vă luați, curând va'ncepe bătălia!” Vorbește Baligant: „Frumoase fapte vitejești aud. Sunați din goarne, ca păgânii mei s'o știe!”

3137 — CCXXVIII — 3171

Prin oastea toată tobele să sune fac, și cele bucline și goar-nele cu sunet limpede: descalecă păgânii să-și armeze trupul. Nu vrea să'ntârzie emirul: de zale își îmbracă o cămașe cu pulpa-nale brodate, își leagă coiful încrustat cu aur, și sabia la șoldul stâng și'ncinge. Cu semeție iel un nume i-a găsit: dup'a lui Carol, despre care-a auzit vorbind liel „Cea de Preț” îi zice la a lui; ăsta-i va fi și strigătul de bătălie'n câmp: pe cavalerii lui s'o strige pune. Un scut mare și lat, își spânzură la gât: de aur îi ie bucla, și pe margini cu cristal, cureaua ie din mătase bună, pe ia cu cerculețe. Țapa își ia, „Maltet” iel o numește: cât o măciucă coada-i ie de groasă; cu fiêrul numai, un catâr ar fi'n-cărcat. Pe calul lui se suie Baligant, scările-i ține Marcules, de dincolo de mare. Mare-i viteazul foarte la-a picioarelor despicătură, la mijloc ie subțire și în coaste lat; pieptul i-ie larg, bine legat, în spete-i lat; privirea-i ie senină foarte, și chipul mândru; iar capul, buclat, ca floarea vara,-i iel de alb; în fapte vitejești, adesea încercat. O Doamne, ce baron, dac'ar fi fost creștin! Și'n-țapă calul, limpede de tot sânge țășnește; galop își ia, și sare

peste-o groapă, de poți ca s'o măsoară, sunt cînzeci de picioare. Păgânii strigă: „Iată, făcut ie mărci să țină iel! Nu ie Francez, de vine a se măsura cu iel, ca vrea, nu vrea, să nu-și piard'aci veacul. Nebun ie Carol că nu s'a întors”.

3172 — CCXXIX — 3183

Emirul pare'n toate un baron. Albă-i ie barba ca o floare, om foarte bun cunoscător ie'ntr'ale legii lui; în bătălie ie semeț și crunt. Bun cavaler ie fiu-i Malpramis, puternic, mare, seamănă cu-ai lui strămoși. Părintelui său zice: „Sire, să pornim! Mult mă voi minuna, dac'om vedea pe Carol”. Răspunde Baligant: „Iel fi-va, căci viteaz ie foarte. În „Fapte” multe sunt de iel, lucruri de mare cinste. Dar nu mai are pe Roland, nepotul lui: nu va avea putere ca să țină împotriva noastră”.

3184 — CCXXX — 3230

„Iubitul meu fiu Malpramis” — îi zice Baligant — „alaltăieri ucis a fost, bunul vasal Roland, și-Olivier viteazul și'ndrăznețul, cei doisprezece peri, pe care Carol îi iubea atîta, din cei ai Franței douăzeci de mii de luptători. Pe ceilalți toți ieu nu îi prețuiesc cât o mînușe. Fără de greș se va întoarce împăratul, mi-a spus-o doar trimisu-mi Sulianul. [Iel are] zece oști nespuse de mari. Foarte viteaz ie-acela ce din corn de fildeș sună: cu sunet limpede-i răspunde dintr'o goarnă-al lui tovarăș, și merg călare amîndoi, în rîndu'ntâi, 'nainte, și împreună cinsprezece mii, de Franci, tineri ostași, la care Carol zice-le copii. Și după iei, alți tot atîția sunt. Aceștia vor lovi cu mare bărbăție”. Malpramis zice: „Lovitura'ntâi ți-o cer”.

3201 — CCXXXI — 3231

„Fiule Malpramis” — îi zise Baligant — „îți dau ceiace-mi ceri. Vei merge'n a Francezilor potrivă de îndată să lovești: pe regele persan Torleu îl vei lua și Dapamort, alt rege, leutiz. Trufia mare dacă poți zdrobi, din țara mea ieu îți voi da o parte: cea dela Șeriant și pîn'la Val Marsis”. Răspunde cela: „Sire, ți mulțumesc!” 'Nainte iese și primește darul, — ie țara care-a fost, a regelui Flurit — dar într'un ceas astfel, că nicicînd dup'aceia n'o văzû, nu fu'nvestit, nici n'o primi.

3214 — CCXXXII — 3236

Emirul călărește printre cele oști, și fiul lui l-urmează: înalt ie de statură. Treizeci de oști formează'ndat' regele Dapamort și regele Torleu. Au cavaleri în număr mare de minune: în cea mai mică sunt cinzeci de mii. Intâia ie din cei din Butrentrot, și cea de după ia, ie din Miceni cu capul mare; au pe-a spinării șiră, în mijlòc de spate, peri aspri, 'ntocmai ca mistreții; a treia ie de Nubli și de Bloși, de Bruni a patra și Sclavoni, a cincea ie de Sorzi, a șasea de Armeni și Mauri, a șaptea ie de cei de fel din Ierihon, din Nigri ie a opta, și ie din Groși a noua, a zecea din cei din Balide-Tarea: un neam ie-acesta care binele nicicând n'a vrut. Emirul jură mult nespus, pe al lui Mohamed trup și putere: „Carol al Franței călărește ca un om nebun. Bătaie se va da, de cumva iel nu fuge; n'o să mai poarte'n veci pe cap coroană de-aur”.

3237 — CCXXXIII — 3251

Formează dup'aceia alte zece oști. Intâia ie din Caneliții cei urâți: din Val Fuit aceștia au venit luând-o scurt; a doua ie din Turci și ie din Perși a treia, din Pincenei a patra și din Perși, a cincea ie din Solterași și din Aversși, a șasea de-Ormalii și Eugizi, a șaptea ie din cei din neamul, lui Samuel, din cei din Brui-ze ie-a opta, a noua din Claverși, a zecea din acei din Occian Pustiul: un neam de oameni ie acesta, care lui Dumnezeu nu îi slujește; de alții mai nelegiuți, vorbindu-se nicicând n'o s'auziți; tare au pielea'ntocmai ca și fierul; de ăsta grije n'au de platoșe nici coif; în luptă sunt nelegiuți și dârji.

3252 — CCXXXIV — 3264

Mai face zece alte oști emirul. Intâia ie din uriașii din Malproze, a doua ie din Huni, din Unguri ie a treia, a patra ie din ceia din Baldize Lunga, a cincea ie din Val Penuse, a șasea ie din ceia din Maruze, a șaptea din Leuși și Astrimoni, a opta ie din ceia din Argoile, a noua din cei din Clarbonate, și-a zecea din bărboșii ie din Fronde: un neam ce n'a iubit pe Dumnezeu nicicând. „Faptele Francilor” treizeci de oști, numără. Mari sunt cele oștiri, în care sună bucine. Păgânii călăresc, în lege de viteji.

Emirul om nespus ie de puternic. Dragonul poruncește înainte să se poarte, ca și-al lui Tergavan și Mohamed stindard, și-un chip al lui Apolin cel nelegiuit. În jurul lui merg zece Caneliți călare; cu glasul tare foarte, aste vorbe spun: „Cel care vrea să aibă mântuire dela-ai noștri zei, să se roage și să le slujească lor, cu mare umilință"! Păgânii capetele, bărbile și-apeleacă, se'nclină coifurile lor strălucitoare spre pământ. Francezii zic: „Curând o să muriți, mișei! A voastră pierdere să vă ajungă azi! Al nostru Dumnezeu, pe Carol mântuiește! Această bătălie fie [. . . . .] 'n al său nume"!

Om de nespūs de mare cunoștință ie emirul: la sine cheamă pe-al său fiu, și regii amândoi: „Seniori baroni, călare-ți merge înainte; oștile mele, toate, le mânați. Din cele ce-s mai bune trei, cu mine vreau să țin: una va fi de Turci, alta de Ormalii, și-a treia de cei uriași din Malpreis. Vor fi cu mine împreună cei din Occian; cu Carol și Francezii iei s'or măsură. Cu mine împăratul de se luptă, capul din trup să-și piardă nevoit va fi. Deplin să fie'ncredințat, alt drept nu o să aibă.

Oștirile sunt mari, și oștile frumoase. Nu ieste munte și nici vale, nu-i colină, între cele două-oștiri, crâng, nici pădure; ascunse-a fi nu pot; bine se văd una pe alta, în mijlocul câmpiei. Vorbește Baligant: „Păgâna mea oștire, porniți să'ncepem lupta"! Flamura poartă, Ambores de Oluferne. Păgânii-o strigă, zic iei, „Cea de Preț". Răspund Francezii: „Azi de voi, prăpăd să fie mare"! Și tare foarte, „Bucuria Mea", strigă și iei. Să sune goarne pune împăratul, și corn de fildeș ce pe toți înse-ninează. Păgânii zic: „Frumoasă ieste-a lui Carol oștire. O bătălie crâncenă o să avem și rea.

Mare-i câmpia și întinsul larg. Lucesc acele coifuri, cu pietre'n aur încrustate, și cele scuturi, cele platoșe brodate, și cele

țape ce-s cu stegulețe'n vârî. Și sună goarneau cu glasul limpede nespûs; înalt ie sunetul prelung al cornului de fildes. Emirul cheamă pe-al lui frate Canabeu, ce rege-i în Floreda: iel țara stăpânește pân'la Valea Despărțită. I-arată, a' lui Carol oști: Privește semeția Franței celei lăudate! Mândru călare merge împăratul. În urmă ie cu oastea cea bărboasă: pe-a' lor cămăși de zale bărbile și-au scos: de albe-atâta, ca zăpada sunt, pe ghiață. Bine izbi-vor iei din lănci și săbii. Bătaie vom avea, și crâncenă și tare: nicicând un om văzut-a, ăstfel de'ncaierare". Mai mult decât ai azvârli, o vargă curățată, oștile sale Baligant le-a întrecut. O vorbă doar le zice și arată: „Veniți păgâni, căci ieu pornii la drum". A țapei coadă iel a ridicat-o, spre Carol vârful i l-a îndreptat.

3329 — CCXXXIX — 3344

Când vede pe emir Carol cel Mare, dragonul, steagul și stindardul, — din ceia ai Arabiei putere multă ce-i: cuprins-au toate părțile întinderii, afară doar de cea pe care-o are împăratul — regele Franței strigă tare foarte: „Baroni francezi, vasali buni sunteți voi! Atâtea bătălii ați dat în câmp! Priviți, păgânii sunt nelegiuiți, fricoși. Legea lor toată nu le face-un ban. De au oștire multă de asta ce ne pasă, seniori? Celce cu mine nu ar vrea să vină, să ne părăsească"! Din pinteni calu-apoi izbește, de patru salturi face Tencedur. Francezii zic: „Viteaz ie acest rege! Deci călăriți baroni, nici unul dintre noi nu vă zmințește"!

3345 — CCXL — 3351

Senfă fost-a ziua, iar soarele strălucitor. Frumoase sunt oștirile, și oștile lor mari. Cele ce-s înainte, lupta au și'nceput. Conte Ghineman, și contele Rabel, frâul le lăsa cailor lor iuți, din pinteni îi înțapă cu putere. S'alerge-i lasă Francii, și să lovească cu străpungătoarele lor țape, iei pornesc.

3352 — CCXLI — 3359

Un cavaler de îndrăzneală-i contele Rabel. Calul, cu pintenii de aur fin și'nțapă, se'ndreaptă să lovească pe Torleu — pe regele persan. Nici scut nu poate să oprească lovitura și nici

platoșe. În trup i'implântă șa pa lui cu aur, astfel că îl abate mort într'un crâng mic. Francezii zic: „Să ne ajute Dumnezeu! Dreptatea ie cu Carol, noi nu se cade să-l zmintim”.

3360 — CCXLII — 3386

Iar Ghineman se luptă cu un rege leutiz. Tot crapă-i scutul înflorit; cămașa lui de zale-apoi i-a sfâșiat; al lăncii steguleț, în trup i l-a vârât; l-abate mort, de plânge cineva, de râde. La astă lovitură cei ai Franței strigă: „Izbiți, baroni, nu'ntârziați deloc! Dreptatea ie cu Carol împotriva nației [. . . . .]. Pe noi ne-alese Dumnezeu, pentru o judecată — cea mai dreaptă”.

3369 — CCXLIII — 3382

Malpramis șade pe-un cal alb de tot călare; trupul își poartă în a Francilor grămadă, și merge dela unul la-altul, lovituri mari dând, de mort răstoarnă unul peste altu-ades. Strigă întâiul Baligant: „Baroni ai mei, hrănit-u'am mult timp; pe fiul meu priviți, pe Carol umblă să găsească, cu armele-i baroni atâți sfidând: mai bun vasal ca iel nu cer; ci-l ajutați cu-a'voastre șa pe ce-s străpungătoare”! La aste vorbe merg păgânii înainte, dau grele lovituri; măcelu-i mare foarte. Lupta ie minunată și apă-sătoare; n'a fost atât de tare alta înainte, nici în urmă.

3383 — CCXLIV — 3395

Mari sunt armile și-oștirile'ndrăznețe; încăierate-s oștile-acum toate, și ie minune cum lovesc păgânii. Doamne, atâtea cozi de sulite în două frânte sunt acolo, și scuturi sfărâmate și cămăși de zale sfâșiate! Pământul l-ai putea vedea, atât de-acoperit de iele, și iarba câmpului, ce-i verde și plăpândă! Emirul pe-ai lui oameni îi îndeamnă: „Loviți baroni, în nația creștină”! Nespus de aprigă și dărză-i bătălia; n'a fost o alta înainte și nici după-așa de mare. Până se face noapte, sfârșit ia nu găsește.

3396 — CCXLV — 3404

Pe oamenii-i, emirul îi îndeamnă: „Izbiți păgâni, de asta ați venit! Ieu vă voi da femei frumoase, nobile, și vă voi da și feude,

moșii, pământuri". Răspund păgânii: „Ntocmai o vom face". Din pricina acelor pline lovituri, se pierd din țapele lor multe: mai mult de-o sută mii de săbii trag atunci. Iată acuma'ncăierarea grea, și dureroasă; vede bătaie celce între ieii voiește-a sta.

3405 — CCXLVI — 3420

Îndeamnă pe Francezii-i împăratul: „Seniori baroni, ieu vă iubesc, și cred în voi. Atâtea bătălii voi dat-ați pentru mine, regate-ați cucerit, și regi din tron ați azvârlit! Prea bine recunosc: vă datorez răsplată, cu trupul, cu pământuri, cu averi. Pe fii vă răzbunați, pe frații și moștenitorii voștri, ce'n Ronseval au fost uciși, în ceialaltă seară! Voi bine știți, că față de păgâni, dreptatea ie cu mine; „Francii răspund: „Sire, grăiești adevărat". Și douăzeci de mii care-s cu iel, îi jură într'un glas credință, că nu îl vor zminti, de-ar fi să moară, ori să aibă chin. Nu-i unul să nu pună sulița-i la lucru; din săbii fără'ntârziere-apoi lovesc. Grozavă-i lupta, de minune.

3421 — CCXLVII — 3428

Prin mijloc de câmpie călărește Malpramis; în cei ai Franței pagubă nespus de mare face. Crunt îl privește Naimes ducele, pornește, ca un om plin de vigoare să-l izbească: la scut îi frânge partea de deasupra, pulpanele-amândouă ale platoșei-i sfâșie, în trup i'implântă steguleț de lance galben, tot, astfel că îl doboară mort, între alți șapte sute.

3429 — CCXLVIII — 3443

Regele Canabeu, ce frate-i cu emirul, din pinteni își înțapă calul, tare; își trage spada cea cu măciulie de cristal. Pe Naimes îl lovește'n coiful lui de samă, o jumătate dintr'o parte îi sfărâma, și șnururi cinci sfâșie-i cu tăișul de oțel. Un ban capelierul lui nu-i face: îi taie scufa, pân'la carne, din care o bucată-azvârle la pământ. Mare fu lovitura, ducele ie ca trăznit; pe dată ar cădea, de Dumnezeu nu i-ar veni în ajutor. Al calului său gât cuprinde. De-ar da păgânul înc'odată, pe loc ar fi ucis vasalul nobil. Carol al Franței vine și îl mântuiește.

Ducele Naimes ie la mare strâmtorare, și îl zorește mult păgânul să-l lovească. Ii zice însă Carol: „Ah, mișele, asupra lui spre-a ta pierzare ridicat-ai mâna"! Cu multa-i bărbăție se îndreaptă să-l lovească: îi frânge scutu,-l sfarmă de-al lui piept, — în dreptul inimii, — și-a platoșei bărbie îi sfâșie, mort îl doboară: goală șeaua celuia rămâne.

Când vede regele, Carol cel Mare, pe Naimes înaintea lui rănit, și limpedele-i sânge șuvoind pe iarba verde, durere are fără socoteală. Ii zice împăratul'n chip de sfat: „Iubite sire Naimes, cu mine umblă-alătura călare! Mort ie mișelul ce ținea-te la strâmtoare; în trupu-i țapa mea i-am împlântat odată". Răspunde ducele: „Sire, asta o cred. De mai trăiesc mai mult, câștig avea-vei foarte de-asta". Și merg dar împreună, cu dragoste și cu credință, cu iei mări, douăzeci de mii Francezi: unul nu ie să nu dea lovituri, să nu izbească foarte.

Călare-aleargă pe câmpie-emirul, pe Ghineman contele, se îndreaptă să lovească. În piept, în dreptul inimii, albul lui scut îi sfarmă, pulpanele cămășii lui de zale îi sfâșie, și coastele din piept, în două le desparte, mort îl doboară de pe calu-i iute. Pe Jibuin ucise-apoi, și pe Lorant, pe Richard cel Bătrân, domnul Normanzilor. Strigă păgânii: „Ce vitează-i „Cea de Preț". Izbiți, baroni, căci om mântuitor avem"!

Să fi văzut apoi pe cavalerii din Arabia, pe cei din Occian, din Bascle și Argoile! Cu țapele izbesc și lovituri dau mari. Dar n'au în gând Francezii ca să plece; mor mulți, din unii și din alții. Crâncenă ține băătălia până pe'nserat; făcutu-s'a între baronii franci, prăpăd nespus de mare; și va mai fi durere înainte, ca lupta să sfârșească.

Bine nespūs lovesc Francezii și Arabii. Se sfarmă cele cozi, și țapele călite. Cel care-ar fi văzut, acele scuturi astfel de stricate, și cele albe platoșe cine-ar fi auzit scrâșnind, acele scuturi cum pocnesc în cele coifuri, pe cavaleri cine i-ar fi văzut căzând, și oamenii mugind și la pământ murind, de o durere mare a-și aduce-aminte-ar fi putut. Grea foarte ie această bătălie-a suferi. Emirul roagă-se lui Apolin, lui Tergavan, și Mohamed: „O dumnezeii mei, mult v'am slujit ieu vouă: a'voastre chipuri toate le voi fereca în aur fin [. . . . .]. 'Naintea-i iat'un credincios al lui, ie Jemalfin; vești rele îi aduce, zice-i iel: „Stăpâne Baligant, rău nenoroc te-ajunse azi: pe Malpramis, al tău fiu, ai pierdut; și Canabeu ucis ie — frate îți iera; la doi Francezi norocu-acesta le-a venit. Unul ie împăratul, precât pare-mi-se mie: mare-i la trup și seamăn'a marchiz; ca floarea albă barba-i ie, 'n april". Coiful în jos s'apleacă la emir, și fața i se'ntu-necă atunci. Durere-atât de mare are, că crede c'o să moară îndată. Iel cheamă pe Jangleu de Peste-mare.

Ii zice lui emirul: „'Nainte vin', Jangleu! Om iești șteaz, și-ai mare'nțelepciune. Sfatul tău totdeauna ți l-am [. . . prețuit]. Cum ți se pare de Arabi și Franci? Fi-va a noastră biruința'n luptă"? Răspunde-acela: „Baligant, iești mort! N'o să-ți mai fie zeii mântuire. Mândru ie Carol, și-ai lui oameni sunt viteji; ieu n'am văzut alt neam, atâta de războinic. Dar pe baronii de-Occian, pe Turci și pe Enfruni, pe-Arabi și Urieși, îi cheamă. Ce-ar trebui să fie, tu nu lăsa să se'ntârzie".

Emirul barba lui și-a scos afară: ca floarea albă ie, de spin. Oricum ar fi să fie, nu vrea să se ascundă. La gură duce-o bucină frumoasă, limpede sună iel din ia, astfel, încât păgânii o aud; pe câmpul tot își strânge-a' sale oști. Nechează cei din Occian, așa cum caii și măgarii, și chelaie cei din Argoile, întocmai ca și câinii; pe Franci îi caută cu îndrăzneală mare, îi rup unde-s mai deși, și îi despart. Și dintr'odată morți doboară șapte mii.

Nicicând avut-a frică contele-Ojier; n'a îmbrăcat mai bun vasal ca iel o platoșe. Când oștile Francezilor rupându-se văzù, chemă iel pe Tieri, pe ducele de-Argone, pe Jofrei de Anju, și pe Jozeran contele; lui Carol îi vorbește mândru foarte: „Te uită la păgâni, cum oamenii ți-omoară! Să nu vrea Dumnezeu pe cap să porți coroană, de nu pornești ca să lovești pe dată, rușinea să ți-o speli"! Nu-i unul ca să scoată un cuvânt; vartos lovesc din pinteni, și caii-și lasă să alerge, se'ndreaptă să lovească pe păgâni, ori unde i-ar găsi.

Lovește bine foarte regele, Carol cel Mare, și Naimes ducele, Ojier Danezul: calu-și înțapă, să alerge din puteri îl lasă, se'ndreaptă să lovească pe acela ce purta dragonul, astfel c'a-bate pe Ambure înaintea lui, pe loc, dragonul, ca și-al regelui stindard. Iși vede steagul Baligant căzând și al lui Mohamed stindard, acolo rămânând, și-atunci emirul samă câtva-și dă, că vina ie a lui, iară dreptatea-i al lui Carol cel Mare. Păgânii din Arabia se'ntorc... Pe-ai lui Francezi îi cheamă împăratul: „Pe Dumnezeu, baroni, îmi spuneți de mă ajutați". Francii-i răspund: „La ce o mai întrebi! Nelegiuît să fie celce nu lovește din puteri"!

Și trece ziua, se apropie'nserarea. Din săbii tot lovesc Francii și Păgâni. Viteji sunt ceică oștile mână în luptă. Ici strigătul deloc nu l-au uitat: strigă emirul, „Cea de Preț", iar Carol, „Bucuria Mea", strigătul cel vestit. Unul pe celalt îl cunoaște, pe glasul limpede, puternic. În mijloc de câmpie amândoi se întâlnesc, pornesc spre-a se izbi; mari lovituri își dau, unul aceluialt, cu țapele'n a' lor rotate scuturi. Sub buclele lor late le-au sfărmat, pulpanele cămășilor de zale-au despărțit: dar nu s'ajung până la trup. Se rup ale lor chingi, și se răstoarnă șei, cad regii la pământ, se răsucesc, și grabnic în picioare se ridică. Trag săbiile foarte vitejește. De-acum această luptă'nălăturată nu mai poate fi: și nu se poate isprăvi, fără de moartea unui om.

3579 — CCLIX — 3588

Mult ie viteaz Carol al dulcei Franțe; emirul de iel însă nu se teme, nici înfrică. Acele săbii ale lor le-arată goale, în cele scuturi lovituri mari foarte, amândoi își dau, le taie pielea, și bucățile de lemn ce-s căptușite; cad cuiele, și buclele în țandări se prefac; lovesc atunci așa, descoperiți, în ale lor cămăși de zale; din coifurile lor strălucitoare sar scânteii. Nu poate înceta această luptă, până ce unul vina nu-și va recunoaște.

3589 — CCLX — 3601

Zice emirul: „Carol, te gândește bine, și hotărește-te față de mine-a te căi! Ucis-ai pe-al meu fiu, precum ieu am aflat; și țara pe nedrept vii și-o preținzi. Tu omul meu te fă [. . . . .], și ca să mă servești de-aicea vină'n Răsărit". Răspunde Carol: „Imi pare mare josnicie: nici pace nici iubire la păgân, să dai nu trebuiește. Primește legea cea pe care Dumnezeu ne-a arătat-o, legea creștină, și îndată te-oi iubi; servește și mărturisește-apoi, pe regele atotputernic"! Răspunde Baligant: „Vorbe urâte'ncepi"! Pornesc a se lovi din nou, cu săbiile ce-au încinse.

3602 — CCLXI — 3611

De o putere mare foarte ie emirul. Pe Carol cël Mare lovește, în coiful de oțel închis; pe cap i l-a crăpat și l-a sfărmat; spada i-ajunge pân'la părul lui mărunț, o palmă mare și mai bine-i ia din carnea lui: în locu-acela osul a rămas gol tot. Carol se clatină, puțin lipsește să nu cadă; dar Dumnezeu nu vrea să moară, nici să fie'nvins. Se'ntoarce Sfântul Gabriel la iel, și îi vorbește: „Rege mare, ce faci"?

3612 — CCLXII — 3624

Carol când glasul sfânt al îngerului auzi, frică nici teamă c'o să moară nu avu mai mult; puterea-i reveni, și cunoștința. Lovește pe emir, cu sabia de Franța: coiful cu pietre scânteinde îi sfărâmă, capul îi crapă, — creierul i se'mprăstie — și fața toată, pân'la alba barbă; mort îl doboară, fără de scăpare. Iel strigă „Bucuria Mea", pentruca cei ai lui s'o știe. La ăst cuvânt,

venit-a Naimes ducele; pe Tencedur îl ține, și regele cel mare suie-se călare. Se'ntorc păgânii, nu vrea Dumnezeu mai mult să mai rămâie. Francezii-au dobândit aceiace cereau.

3625 — CCLXIII — 3632

Păgânii fug, cum Dumnezeu o vrea. Pe urme îi încalcă Francii cu'mpăratul împreună. Și zice regele: „Seniori, durerile vă răzbunați, dorințele vi le'mpliniți, și inimile vi le ușurați, căci azi de dimineață v'am văzut, din ochi plângând". Iar Francii: „Sire, să facem în ăst fel ne trebuiește". Dă fiecare lovituri atât de mari cât poate. Puțini mai scapă din păgânii ce ierau acolo.

3633 — CCLXIV — 3647

Mare-i căldura, praful se ridică. Păgânii fug, și Francii îi lovesc amar: de-aci și până'n Saragosa ține încălcarea. Acolo, Bramimunda s'a urcat în 'nalt de turn, cu ia'mpreună preoții, ai iei canonici — și ai legii celei mincinoase, pe care n'a iubit-o Dumnezeu nicidecând: nu sunt sfințiți aceștia, și nici pe cap coroană tunsă n'au. Când vede ia pe-Arabi astfel zdrobiți, strigă cu glasul tare: „Ne-ajută, Mohamed! Ah, rege nobil, de-acum biruiți, ai noștri oameni sunt, și spre-o rușine-atât de mare, emirul ie ucis"! Marsilie când o aude, se'ntoarce spre perete, din ochi iel lăcrimează, capul i se apleacă, și moare de durere, cum de păcate-i încă încărcat. Dracilor vii, iel sufletul își dă.

3648 — CCLXV — 3657

Morți sunt păgânii [. . . . .]. Carol lupta câștigat-a. A Saragosei poartă o doboară, prea bine știe c'apărată nu ie; cetatea cucerește — oștirea lui sosit-a: în noaptea cea dorm în ia, având-o în a lor putere. Mândru ie regele cel cu cărunță barbă; în mâna lui lăsat-a turnurile Bramimunda: mari sunt acele zece, iar celelalte cinzeci mici. Prea bine izbândește cel pe care Dumnezeu l-ajută.

3658 — CCXVI — 3674

Trecut-a ziua, noaptea s'a lăsat; albă ie luna, stelele scânteie. Cuprins-a Saragosa împăratul. Cu-o mie de Francezi, orașul răscolește, mahumeriile și sinagogle; cu maiurile lor de fier

și cu săcùrile ce au, icoanele sfărâma ca și idoli lor toți: sorți nu vor mai rămâne și nici lucruri de-amăgire. Regele crede'n Dumnezeu, și slujba-i vrea s'o facă; ape sfințesc ai lui episcopi, și pe păgâni îi duc, la loc de botezat: de unul ie lui Carol să îi stea în contră, pe-acela pune să îl spânzure, să-l ardă, ori omoare. Au fost atuncea botezați, mai mult de-o sută mii, creștini adevărați: regina însă, nu. În dulcea Franță prinsă va fi dusă: vrea regele, ca ia să se încreștineze din iubire.

12. — ÎMPĂRATUL SE INTOARCE DIN SPANIA LA AIS. — MOARTEA FRUMOASEI ALDA, LOGODNICA LUI ROLAND. — JUDECATA LUI GANELON. TIERI, CAMPIONUL LUI CAROL PENTRU ROLAND, ÎNVINGE PE PIÑABEL, APĂRĂTORUL LUI GANELON. — GANELON IE OSANDIT LA MOARTE CU TREIZECI DE NEAMURI ALE LUI. — ÎMPĂRATUL IE ÎMPĂCAT; DAR N'A ISPRĂVIT NECAZURILE ÎNCĂ: SFÂNTUL GABRIEL I SE ARATĂ ÎN VIS ȘI-I PORUNCEȘTE SĂ STRÂNGA OȘTILE SĂ MEARGA ÎN AJUTORUL UNUI REGE CREȘTIN, VIVIEN.

AICI SFĂRȘEȘTE CÂNTAREA LUI ROLAND.

3675 — CCLXVII — 3704

Și trece noaptea, alba zi s'arată. În ale Saragosei turnuri Carol pune pază: o mie lasă-aci de cavaleri, bravi luptători; orașul îl păzesc pentru'mpărat. Călare urcă regele, și oamenii lui toți, și Bramimunda, ce'n prinsoare duc; dar n'are'n gând să-i facă altceva ca bine. Plini se întorc de voie bună și mândrie. Trec prin Nerbona cu puterea și cu sila și la Burdele-ajung [. . . . .]. Pe-altarul Sfântului baron Sevrin, iel pune corn de fildeș plin cu aur și manguni: o văd cei pelerini ce-a colo merg. Girunda trec, cu vase mari nespuse, ce-acolo se aflau: până la Blaive-a dus pe-al lui nepot, pe-Olivier, tovarășul lui nobil, și pe arhiepiscop, care fost-a om viteaz și înțelept. Și poruncește în sicrie albe să îi pună pe seniori: la Sent Romain, acolo zac baronii. Lui Dumnezeu îi dau în pază Francii, și la a' lui nume. Pornește-apoi călare Carol peste munți, până la Ais popas nu vrea să facă. Atâta umblă, până când la curte iel, la loc ce-i pietruit, coboară. Îndată ce ie în palatul lui înalt, prin soli trimite dup'ai lui judecători, Saxoni și Bavarezi, Frisoni și Loe-ringi, și cheamă pe-Alamani, cheamă pe Burghinoni, pe Peite-vini, Normanzi și pe Bretoni, din cei ai Franței cheamă, tot ce ie mai cuminte. De-acuma judecata'ncepe, a lui Ganelon.

3705 — CCLXVIII — 3722

S'a'ntors din Spania'mpăratul, la Ais ajunge, scaunul mîi bun al Franței; se suie în palat, și'n sală într'acolo. Or iată, vine Alda, frumoasă domnișoară. Ia zice regelui: „Unde ie căpitanul de Roland, cel care mi-a jurat, soție să mă ia?” Durere are Carol și-apăsare, plînge din ochi, și barba albă-și zmulge: „Prietenă iubită, surioară, de om mort mă întrebi. Schimb însă îți voi da, de mare preț; pe Ludovic; mai bine nu știu să vorbesc; iel fiu îmi ie, și-a' mele mărci le va avea”. Răspunde Alda: „Mi par, ciudate aste vorbe. Păzească Dumnezeu, și sfinții, și-ai lui ingeri, după Roland să mai rămân ieu vie!” Al feții sînge-și pierde, și la picioarele lui Carol cîl Mare ia cade. Pe loc acolo moare. Să aibă Dumnezeu, de sufletul iei milă! Baronii cei francezi, o plîng și-o jeluiesc.

3723 — CCLXIX — 3733

Și-a dat sfârșitul Alda cea frumoasă; dar crede regele că numai cunoștința și-a pierdut; mila-l cuprinde, plînge împăratul; de mîni o ia și o ridică; pe umeri însă capul iei îi cade. Când vede Carol, moartă c'a găsit-o, patru contese poruncește de îndat' să vină: o iau acestea, la o mănăstire de călugărițe-o poartă, și o veghează noaptea pîn'n zori. Lâng'un altar frumos apoi o'ngroapă. Făcutu-i-a'mpăratul cinste mare foarte.

3734 — CCLXX — 3741

La Ais întorsu-s'a'mpăratul. Aci, 'n cetate, înainte de palat, în lanțuri ie nelegiuitul Ganelon — de fier; de-un stîlp l-au prins cei sclavi, mînile-i leagă cu de cerb curele; rău foarte-l bat cu bâte și cu corzi: nu a făcut iel cîeva, ca alt bine să aibă; și-așteaptă judecata cu durere mare.

3742 — CCLXXI — 3749

Scriș ie în faptele bătrîne, că și-a chemat vasali din țări mai multe Carol. La Ais, la-a lui capelă-s adunați. Înaltă-i ziua, sîrbătoarea mare foarte: spun unii că iera atunci Sfîntul baron Silvestru. Incepe judecata de acum, și cele ce au fost cu Ganelon, care-a făcut vânzare? 'Nnaintea-i pus-a împăratul să-l aducă.

„Seniori baroni” — zise Carol cel Mare, regele, — „vîna lui Ganelon mi-o judecați! În oaste pînă'n Spania a fost cu mine, acolo douăzeci de mii Francezi de-ai mei iel mi-a răpit, pe-al meu nepot, pe care nu-l veți mai vedea mai mult, pe-Olivier viteazul și-omul cu purtare-aleasă; pe doisprezece peri, vîndutu-i-a pe-averi”. Răspunde Ganelon: „Nelegiuit să fiu dac'o ascund: Roland m'a păgubit, în aur și averi, de asta moartea, și-a lui nimicire-am căutat; vînzare însă-a fi făcut în asta, nu recunosc”. Francii răspund: „Vom ține sfat”.

'Naintea regelui stă în picioare Ganelon. Mândru-i la trup, și are fața bine colorată; prea bine-ai fi putut să zici că ie baron, dac'ar fi fost cinstit. Pe cei din Franța îi privește, și pe cei judecători, pe treizeci dintre neamurile lui, ce sunt aci cu iel. Cu glasul sus și tare strigă-apoi: „Din dragostea de Dumnezeu, baroni, mă ascultați! În oaste fost-am, seniori, cu împăratul, și îl slujeam cu dragoste, credință. Roland, nepotu-i, însă, prinse a mă urî; la moarte iel mă osîndi și la durere. Ca sol la regele Marsilie am fost trimis (putut-am însă prin a mea pricepere, să aflu mîntuire). Atuncea pe Roland războinicul ieu îl sfidai, pe-Olivier, și pe tovarășii lui toți: Carol a auzit-o, ca și nobilii-i baroni. Da, ieu m'am răzbunat; dar n'am făcut vînzare”. Francezii zic: „Vom merge dar la sfat”.

Cînd vede Ganelon, că judecata-i mare'ncepe, din rudele-i acolo sunt treizeci, și-i unul între ie, de care toți ascultă: ie Pinabel acesta, din castelul de Sorența; bine știe-a vorbi și-a spune lucrurile pe-al lor rost; și-i bun vasal cînd vorba ie să-și aperse-a' lui arme. Lui zise-i Ganelon: „Prietene [. . . . .], mă scoate dela moarte și din judecată. „Iar Pinabel răspunde-i: „Pe dată fi-vei mîntuit. Nu ie Francez ca să te judece la a fi spînzurat, că unde împăratul pe noi doi ne-a pune față'n față, cu-acest tăiș de-oțel, să nu-i dau dezmințire”. 'Naintea-i la picioare se închină, contele Ganelon.

Saxonii, Bavarezii, au intrat la sfat, și Peitevinii și Normanzii și Francezii; mulți Alamani și Tiezi; cei cu purtare mai aleasă sunt cei din Alverne. Din pricina lui Pinabel, vorbesc cu toții'n-cet. Unul altuia-și zic: „Bine ar fi, aci să ne oprim! Noi judecata s'o lăsăm, și să rugăm pe rege, pe Ganelon de data asta să îl ierte, și-acesta'n urmă să-i servească cu iubire și credință. Roland ie mort, nicicum nu îl veți mai vedea; pe àur n'o să fie, pe comori, răscumpărat: nebun ar fi cel care s'ar lupta [cu Pinabel]!“ Nu-i unul de părere să nu fie, să nu zică așa, afară de Tieri, ce-i frate cu monseniorul, Jofrei.

La Carol cël Mare se'ntorc baronii lui, și regelui iei zic: „Noi, sire, te rugăm, de data asta să îl lași, de tot iertat, pe contele Ganelon, și iel îți va servi în urmă cu credință și iubire. Il lasă să trăiască, căci om ie de neam nobil foarte. Prin moartea lui, n'ar fi văzut al tău [nepot?], nici pentru-averi nu îl vom mai avea; Le zise regele: „Imi sunteți toți nelegiuți“.

Când vede Carol că toți l-au zmintit, nespus i se întuneacă, și față și privirea; pentru durerea ce o are-și zice „mie-vai“. Or iată înaintea lui un cavaler, Tieri, ce frate-i cu Jofrei, un duce anjevin. Slab ie la trup, subțire, svelt, și părul îi ie negru, iar fața puțin brună; iel mare nu-i deloc, dară nù ie nici mic. Cu vorbe-alese împăratului îi zice: „Iubite sire rege, durere nu purta atâta! Știi bine, mult ieu te-am servit. Pentru strămoșii mei se cade să vorbesc așa: Oricât Roland ar fi greșit, față de Ganelon, pe cela, slujba ta în care iel iera, să-l apere-ar fi trebuit. Nelegiuît ie Ganelon, deaceia, că-l vândù; față de tine jurământul l-a călcat și l-a stricat. Pentru aceasta, ieu îl judec ca să fie spânzurat, să moară, trupul lui [. . . . .] așa precum mișelului se cade, care-a făcut nelegiuire. De are neamuri ce vor vrea să mă dezmin-tă, cu sabia aceasta ce o am încinsă, ieu voi susține judecata mea pe loc“. Francii răspund: „Vorbit-ai bine“.

Atuncea Pinabel, 'nainte a regelui veni. Mare-i, puternic, a-ger și viteaz; acel pe care l-a atins c'o lovitură, veac nu are mai mult. Regelui zice: „Sire, a ta ie astă judecată: ci poruncește să nu fie larmă-atât de mare! Aci-l văd pe Tieri, cel care judecata a făcut: ieu spun că-i mincinoasă; cu iel dar mă voi bate". In mâna-i pune-a lui mânușe dreaptă, ce-i de cerb. Zice'mpăratul: „Buni chezași ieu cer". Treizeci de neamuri îi chezășuiesc cinstit. Și iară, regele: „In libertate dar îl pun pentru această garanție. Pe ceștia pune să-i păzească, până dreptatea fi-va săvârșită.

Tieri, când vede c'o să fie luptă, mânușa dreaptă iel lui Carol o întinde. Il pune'n libertate împăratul prin ostateci, și poruncește patru bănci să se aducă'n acel loc: pe iele merg să se așeze cei ce se vor bate. Se fac precum ie legea provocările, după părerea tuturor; cel care le făcù fù Ojier de Danemarca; își cer aceia caii, și armele apoi.

Deoarece sunt gata să se'nfrunte, mărturisiți sunt și iertați, și binecuvântați, și ascultă-slujbă, sunt cuminecați; și daruri multe lasă celor mânăstiri. Intorsu-s'au la Carol amândoi. Pintenii la câlcâi și-au pus, îmbracă albe platoșe, puternice, ușoare, și coifurile strălucinde-și pun pe cap, și spezile-și încing, cu aur mier la gârzi, de gât și-atârnă scuturile lor, făcute din bucăți, în mâna dreaptă țapele străpungătoare-și iau, pe caii lor cei iuți incalecă apoi. O sută mii de cavaleri atuncea plâng: iei milă-au de Tieri pentru Roland. Dar Dumnezeu prea bine știe cum va fi sfârșitul.

Sub Ais livadă ie întinsă foarte. A celor doi baroni, 'nceput-a bătlăia. Viteji sunt și de bărbăție mare, și caii lor sunt repezi și vioi. I'nțapă bine, frâiele le lasă, cu tot avântul se îndreaptă, să să lovească unul pe-altul. Se sfarmă, a' lor scuturi,

bucățile le cad, cămășile de zale li se rup, și chingile pleznesc, oblâncurile se sucesc, și șeile cad la pământ. O sută mii de oameni câți privesc acolo, plâng.

3883 — CCLXXXII — 3891

Jos, la pământ, sunt cavalerii amândoi. Grabnic iei se ridică în picioare. Puternic ie și ager Pinabel, și-ușor. Unul pe celălalt se caută, cai nu mai au. Din cele săbii ce au garda de-aur mier, lovesc, izbesc, în coifurile de oțel; atât sunt loviturile de mari, că stau să crape a' lor căști. Nespus se tânguiesc cei cavaleri francezi: „O Doamne“, — zice Carol — „dreptatea fă să iasă la lumină!“

3892 — CCXXXIII — 3898

Și zice Pinabel: „Tierî, te dă învins! Omul tău fi-voi cu iubire și credință, pe plac ieu da-ți-voi din a' mele-averî: pe Ganelon cu regele-l împacă însă!“ Răspunde-i lui Tierî: „Sfat despre asta nu ascult. Nelegiuit să fiu de'n ceva-l, încuviințez! Dreptatea astăzi între noi, s'o facă Dumnezeu!“

3899 — CCLXXXIV — 3914

Zise Tierî: „Viteaz iești foarte, Pinabel; iești mare și puternic, și trupul bine ți-e legat; te știu de viteză ai tăi peri; ci lupta asta lasă să'nceteze! Cu Carol cel Mare te-oi împăca; cu Ganelon, dreptatea însă se va face, astfel, ca zi în urmă să nu fie, să n'aibă-a se vorbi de ia“. Răspunde Pinabel: „Ferească Dumnezeu! căci vreau să-mi apăr neamul meu întreg; învins ieu nu m'aș da, pe nici un muritor; mai bine vreau să mor, decât să am dojană“. Din săbiile lor, pornesc iar a izbi, în cele coifuri cu-aur incrustate; spre cer se'nalță luminoasele scântei. Nu-i cu puțință ca să fie despărțiți: fără om mort, nu poate-a se ajunge la sfârșit.

3915 — CCLXXXV — 3923

Viteaz ie Pinabel cel din Sorența, lovește pe Tierî, în scutul de Provența: scântei din cesta sar, de iarba se aprinde. Vârful tăișului de-oțel, l-împinge înainte, sub frunte-l face să co-

boare. [. . . . .] Ōbr̃azul drept îi ie tot sângerând, și platoș̃a, din spate, până mai în sus de pâñtece. Dar Dumnezeu îl apără, că mort nu-i doborit.

3924 — CCXXVI — 3933

Vede Tieri, că ie lovit la față: sângele limpede, îi curge pe livada cea ierboasă. Pe Pinabel izbește, în coiful de culoare'nchisă, de până la nazal, i-l sparge și-l crapă; din cap îi împrăștie creierul, scutură fierul, și-l doboară mort. Cu asta lovitură lupta-i câștigată. Și strigă Francii: „Dumnezeu, minune a făcut! Drept ie dar, Ganelon, să fie spânzurat, și neamurile care pentru iel, chezașe-au stat.

3934 — CCLXXXVII — 3946

Când lupta câștigă Tieri, la iel veni'mpăratul Carol, iară cu iel dintre baronii-i patru: ducele Naim̃es, Ojier de Danemarca, Jofrei de-Anju, Vilhelm de Blaive. În brațe regele luat-a pe Tieri, cu blănil̃e lui mari de jder îi șterge fața, le lasă jos apoi, și altele îmbracă; încet de tot pe cavaler de arme îl descing, și-l pun pe un catâr de-Arabia; se'ntoarce înapoi cu bucurie și cu cinste; La Ais descalecă'n piață toți. De-acum uciderea acelorlalți începe.

3947 — CCLXXXVIII — 3959

Pe ducii și pe conții săi, Carol îi cheamă: „Ce sfat îmi dați de cei pe care i-am ținut? Venit-au pentru Ganelon la judecată, și pentru Pinabel s'au dat ostateci". Francii răspund: „Păcat ar fi să mai trăiască unul!" Pe-un om de-al său de'ncredere, Bas-brun, îl cheamă regele: „Te du, și-i spânzură pe toți, de cel copac cu lemnul blestemat! Pe barba asta-ai carei peri îi vezi cărunți, de scapă unul, mort iești, iești pierdut". Răspunde acela: „De ce-aș face-o oare?" Cu-o sută de-oameni, cu puterea îi ridică. Treizeci sunt ceice fură-acolo spânzurați. Cel care vinde, pierde-se pe sine, și pe-ai lui.

3960 — CCLXXXIX — 3974

Intorsu-s'au atuncea Bavarezii și-Alamanii, și Peitevinii și Bretonii și Normanzii. Francii'ntre toți sunt de părere, mai ales,

ca Ganelon în chinuri groaznice să moară. Aduc acolo patru cai, și-aceștia îi leagă mâni, picioare. Caii sunt cam sălbateci, iar de fugă, buni: îi mână patru oameni înainte, spre o apă ce-i în mijloc de câmpie. La aprigă pierzare Ganelon ie dat. Se'ntind nespus toți nervii lui, de trup se rup ale lui mâni, picioare, pe iarba verde sânge limpede se împrăștie. Și moare astfel Ganelon, ca un mișel nelegiuit. Celce pe altul vinde, drept nu-i ca să se poată lăuda.

3975 — CCXC — 9987

Când împăratul răzbunarea lui a isprăvit, episcopii din Franța, din Bavaria, și din Germania, iel cheamă: „In casa mea se află, o prinsă nobilă. Atâtea predici auzit-a ia și pilde, că vrea să creadă'n Dumnezeu, și cere legea creștinească. O botezați, ca Dumnezeu să aibă al iei suflet". Răspund aceia: „Bine, dar să fie nașe!" [. . . . .]. La băile din Ais, [. . . . .] acolo o botează pe regina Spaniei: de Iuliana, numele îi dau. Creștină ie cu-adevărată cunoștință.

3988 — CCXCI — 4002

Dăr, dupăce'mpăratul și-a făcut dreptatea lui, și marea sa mânie-a potolit, pe doamna Bramimunda a încreștinat, iată că și ziua-i trecută, și noaptea se coboară. Culcatu-s'a'n cămara lui boltită, regele. La iel veni iar Sfântul Gabriel, din a lui Dumnezeu poruncă,-i zice-așa: „Carol, a' 'mpărăției tale oști le strânge! Vei merge cu puterea'n țara Birei, și vei veni în ajutor regelui Vivien, la Imfe, cetate ce ie de păgâni asediată: te cer creștinii, și te cheamă". N'ar vrea deloc să meargă împăratu-acolo: „O Doamne", — zise regele — „atât de plină de-osteneli ie viața mea!" Din ochi iel lăcrimează, și barba albă-și trage.

Faptele-aci s'opresc, pe care spune-le Tuoldus.

NOTE DE TRADUCERE

NOTE DE TRADUCERE

24. *Blancandrins fut des plus saives paiens;
De vasselage fut asez chevaler,*

Gautier, Bédier, traduc cuvântul *vasselage*, prin *vaillance*; Clédat îl explică: *qualité d'un bon vassal, courage* — și pe acest din urmă cuvânt îl reține iel pentru traducere (v. și Foulet).

Vasselage nu ie o calitate, ci reprezintă toate însușirile ce caracterizează pe adevăratul vasal; *vaillance, courage, bravoure*, câte una, restrâng dar conținutul noțiunii în discuție; de altă parte un echivalent românesc al iei nu am găsit. Am tradus: *Bun cavalier în totul și cu toate, ceiace ie cam vag, dar în schimb larg.*

44. *Asez est melz qu'il i perdent lé chefs
Que nus perduns l'onur ne la deintet,*

Onur și *deintet* au fost traduse de editorii și traducătorii *Cântării lui Roland*, prin: *biens et honneur* (Génin), *seigneurie et terre* (Gautier), *franchise et seigneurie* (Bédier).

Cuvântul *deintet* se întâlnește în tot poemul, o singură dată: în cazul de față. Traducerea prin *biens* ni se pare discutabilă; Mai bine *seigneurie*. Noi am tradus cu *noblețe*, gândindu-ne și la funcția legată de ia (cf. rom. *demnitar*; *înalț demnitar* — *înalț funcționar*; în limba veche, „marele paharnic“ însemna un titlu de noblețe, dar și o funcție cu iel).

Cât privește *onur*, iel are sensul lui *honorem*, în general; ades însă apare un sens nou al lui, caracteristic epocii feudale, acela de *moșie* (ca în cazul de față). (Seniorul care voia să-și recompenseze vasalul îi dădea acestuia o moșie: iera o răsplată, dar și un semn de distincție, onoare). Versul 2833 în această

privință ie concludent: Marsilie îi lasă lui Baligant pământurile toate, *E Saraguce e l'onur qu'i apent*. Alegerea între cele două sensuri ale cuvântului o dă contextul — cu aproximație, natural; mai mult decât odată însă, alegerea unuia nu ie mai justificată decât cea a celuilalt. Vers. 39 zice: *Serez ses hom par honur e par ben.*; vers. 820: *Dunc lur remembret des fius e des honurs.* Într'un caz *honur* pare a însemna *cinste* mai curând, pe când în celalt *moșie*: pare!

49. *L'ost des Franceis verrez sempres desfere,
Francs s'en irunt en France, la lur tere.*

Acesta trebuie să fie rezultatul făgăduielilor și al darurilor lui Marsilie; ie Blancandrin celce vorbește astfel. Or, în două versuri consecutive întrebuințează cuvintele *Franceis* și *Francs*, pentru a desemna unul și acelaș lucru. Și în continuare, aceste două cuvinte alternează, și mereu în acelaș singur sens. Alegerea unuia sau a altuia ie determinată de necesitățile ritmului. Am voit să alegem între iele pe unul; dar n'am fi eliminat pe celalt — oricare ar fi fost iel — fără grave inconveniente, ușor de înțeles: le-am păstrat pe amândouă astfel.

51. *Quant cascuns ert a sun meillor repaire,
Carles serat ad Ais, a sa capele,*

Expresia *meillor repaire* are un sens foarte general și vag, aci; traducerea literală românească: *la locul lui cel mai bun* — pare de neînțeles chiar, deaceia am „precizat”: *la locul lui mai mult iubit*.

58. *Asez est mierz qu'il i perdent les testes
Que nus perduns clere Espaigne, la bele,*

Clere ie un cuvânt cu sens foarte larg — ca, de pildă, românescul frumos. Spania ie *clere*, soarele ie *cler* (v. 157), fața ie *clere* (v. 895), sângele, și chiar râsul (v. 619: *cler en riant l'ad dit...*). N'am putut găsi în românește expresia unică, care să se potrivească pretutindenii. Am căutat dar în fiecare caz cuvântul care să redea cât mai fidel sensul celui francez, și să se potrivească bine, în acelaș timp, substantivului pe care îl califică,

69. *Des plus feluns dis en ad apelez:*

La fel *felon*, are un sens larg. L-am tradus în general cu *nelegiuit* (cf. fr. mod.: *felon*=*déloyal*). La v. 69 însă am crezut că are un sens puțin special: nu ie nelegiuirea atât, ciace caracterizează pe cei zece soli ai lui Marsilie, care nici nu și-ar avea aici rostul atât, cât șiretenia, viclenia înșelătoare; deaceia am tradus: *Din ce ie mai viclean, iel zece a ales.*

77. *Dient paien: „De ço avun nus asez”!*

Cuvântul *mulțumim*, din traducere, ie al nostru, nu al textului francez. Traducerea fără iel ie: *Din acestea avem noi nespuse*; ia pretează oarecum la echivoc. Voiesc dar — din moment ce din acestea au destule — altceva? Credem că nu, și că sensul adevărat ie: *Nu ie nevoie, mulțumim, avem doar mai multe decât ne trebuie.*

88. *Dist Blancandrins: „Mult bon plait en avreiz”.*

Am adăogat în traducere: *cu chipu-acesta*, pentru a fi mai clar.

115. *Un faldestoed i unt, fait tut d’or mer:*

Cuvântul latinesc *mĕrum* înseamnă *curat*. În românește iel nu ie cunoscut decât în limba poporului: *m’er*; înseamnă însă *al-bastru*: ie un sens evoluat-derivat al primitivului *mier*, care a însemnat la început tot *curat*. Am păstrat cuvântul ce are o bază comună cu cel francez, pentru că nu merită să fie dat uitării; i se va atribui însă sensul lui arhaic; faptul că suntem într’un domeniu care aparține trecutului îndepărtat, ne autorizează, socotim, la această restituire.

154. *Enz en voz bainz que Deus pur vos i fist,
La vuldrat il chrestiens devenir.*

Am evitat cuvântul *să devină*, care în românește ie ne popular, și în locul lui am zis: *să se boteze*; cuvântul acesta redă mai conștient ideea pe care cele două versuri vor s’o exprime,

161. *XII serjanz les unt ben cunreez;*

Serjanz nu poate fi redat prin românescul *sergent*, un neologism ce n'ar fi suferit de limba poemului nostru. L. Foulet îl glosează: *homme d'armes de condition inférieure*; credem că nu neapărat „d'armes”. În *Alexis* acest *serjanz* nu ie un soldat, ci un om care slujește (lat. *servientem*) și care pe deasupra ie și rob. Am tradus cu *oameni*, care în limba noastră are un sens foarte larg, și conține și pe cel de *servitor*, de „om de condiție inferioară”.

188. *Mais il me mandet que en France m'en alge:*

Am adăugat, pentru cele două puncte, *zicând*.

212. *Metex le sege a tute vostre vie,*

Am tradus: *asediu îi dă, de-ar fi să țină viața ta întreagă*; verbul adăugat se cerea pentru exprimarea clară și nesilită a ideii.

277. *Ço dist Rollant: „Ço ert Guenes, mis parastre”.*

Ço ert l-am „tradus”, prin *să meargă*.

283. *Vairs out les oilz e mult fier lu visage;*

Gén., Cléd., Béd.,: *vairs=vairs*. Clédât scrie în notă: „*le vair est une variété du gris*”; Foulet însă: *vairs=en parlant de l'oeil*, „changeant”, „vif” (?). Deasemenea la glosar, Chamard: *vair, adj.=de couleur changeante* (lat. *varius*); tot iel mai citează un exemplu: *Chanson des Saisnes par Jean Bodel d'Arras (XII s.)*: „*Le front poli et clair, les yeux vairs et riant*”.

Cuvântul poate însemna și *cenușiu* și *schimbător*; chestiunea ie, care din acestea două traduce pe *vair*, în cazul de față. Clédât (și poate și ceilalți) credea că ie vorba de culoarea ochilor; noi suntem mai curând pentru sensul celalt. În adevăr: Ganelon auzindu-se numit pentru solie, mahnirea îl cuprinde, dar în acelaș timp și mânia. Azvârle dela gât blănile pe care le are, și rămâne în bluza de mătase; și zice poetul: *Vairs out les oilz*

e mult fier în visage, trupul îi ie frumos...; toată atitudinea lui ie astfel, că provoacă o mare admirație. Cuvintele pe care le spune sunt de mustrare la început; iele sfârșesc însă prin a deveni amenințare. În vorba dar aci de descrierea unei manifestări sufletești brusc exteriorizate. Ce-ar căuta în ia arătarea culorii ochilor, cu atât mai mult, că emistihul următor arată limpede că ne găsim în plină mișcare dramatică? Deaceia am tradus: *Ochii îi sunt scânteietori*.

289. *Se Deus ço dunet que jo de la repaire,
Jo t'en muvra un si grant contraire*

Am tradus cuvântul *contraire* cu *durere*; traducerea nu ie literală, ci de sens.

342. *Guenes li quens s'en vait a sun ostel,*

Ostel a fost tradus prin: *maison*, de Gautier, *campement*, de Bédier. De fapt nu poate fi vorba de o casă, dat fiind că împăratul ie în mijlocul oștirii cu căpeteniile lui, — nu departe de Cordres, pe care a cuprins-o și dăruit-o —; iel ie pe câmp, într'o livadă (v. 103 și 159); pe solii sarazini i-a primit, fiind sub un brad, și i-a găzduit într'un cort. *Campement* de altă parte ie mult prea general. *Demeure*, cum glosează Foulet, ie mai nimerit. Noi am tradus prin *cort*, ceiace, deasemenea, reprezintă traducerea de sens a cuvântului francez.

343. *De guarnemenz se prent a cunreer,*

Guarnemenz dérive de garnir (protéger) — zice Clédat. În general se poate traduce prin *armuri*; în cazul de față pare să cuprindă și armele. Cuvântul *équipements* (Bédier) ie poate cel mai potrivit: cum însă în românește ie un neologism, l-am evitat. Am tradus cu: *haine și arme*.

349. *La veïsez tant chevaler plorer,
Ki tuit li dient: „Tant mare fustes ber!”*

Așa redactează Bédier emistihul al doilea al versului 350, și traduce: *C'est grand'pitié de votre prouesse!* Génin, Gautier,

Clédat, pun virgula însă după *fustes*, cea ce dă: *Tant mare fustes, ber!* Natural, aceasta dă loc unei alte interpretări: Gaut. traduce: *O, baron, ... quel malheur pour vous!* O clipă ni s'a părut că redactarea cea mai bună ie a lui Bédier, și am tradus: „*Spre ce nenorocire mare-ai fost viteaz!* Aceasta ar însemna că vitejia lui a fost cea care i-a adus nenorocirea, interpretare posibilă: Carol cel Mare n'ar fi trimis la Marsilie un om fricos. Reconsiderând contextul îndelung, am ajuns la concluzia că ie totuși vorba de o simplă căire a lui Ganelon, de către oamenii lui: am ținut dar seamă de virgulă, și am tradus: „*Ce mare nenoroc, baroane, te-a ajuns!*”

374. *Que nus requert ça en la nostre marche?*

Traducerea exactă ie: *Ce ne caută aici în țara noastră?* Am zis însă: *la ce ne vine acum în țara noastră?*, din pricina răspunsului pe care Ganelon îl va da, și care ie: *Așa ie vrerea lui*; acesta nu s'ar potrivi construcției formei „exacte”.

375. *Guenes respunt: „Itels est sis curages.*

Jamais n'ert hume ki encuntre lui vaille”.

Bédier traduce: „*Tel est son bon plaisir. Jamais homme ne le vaudra*”. Versul 376 completează — ni se pare — pe cel precedent. Voința lui Carol ie să meargă împotriva Sarazinilor în Spania, — ei bine, să se știe — nu va fi om care împotriva lui să valoreze, să poată ceva, care să-l învingă. Deaceia ie mai logic să se pună după *curages*, nu un punct, ci două puncte (v. Gautier); așa, am tradus: *Așa ie vrerea: nu o să fie om, ca să îi stea împotrivă*. (Tot așa, la v. 1496 (1657): *Beste nen est nule ki encontre lui alge*, am tradus: *Nu-i animal să-i stea împotrivă*, și nu: *Il n'est bête qui l'égale à la course*; ie acelaș *encontre*, ca și la v. 2202, 2416, 2492, etc., unde și Bédier — Foulet îl traduc cu *contre*. Dacă pe de altă parte la vers. 1984: *Jamais n'iert hume ki tun cors cuntrevaillet* — trebuie tradus: *Nu va fi om care să facă (valoreze) cât ține, tun cors* nu ie fără un rol aci; situația în context apoi a expresiei, nu ie aceiași ca la cazul întâi).

421. *Ci vos enveiet un sun noble barun,*

Ki est de France, si est mult riches hom:

Riche înseamnă, în accepțiunea lui obicinuită *bogat*; în cazul de față iel prezintă un sens evoluat: *puternic*. Suntem în evul mediu: bogat ie seniorul, iel își poate ține o oaste pentru a se apăra pe iel și bunurile sale, și astfel poate deveni mai mult ori mai puțin, de temut: ie, în orice caz, puternic. Ca și pentru *clere*, *ber*, etc., care au două ori mai multe sensuri, alegerea o determină contextul și ie — trebuie s'o spunem și aci — destul de supusă arbitrarului: nu toți, astfel, sunt de acord în alegere, într'un caz ori altul.

445. *Si li ad dit: „Mult estes bele e clere“!*
Tant vus avrai en curt a rei portée!

Gautier traduce: „*Épée, lui dit-il, vous êtes très belle. Tant que je vous porterais à la cour de ce roi, ... Viitorul aurai portée* însă, nu are aci o valoare temporară, ci una afectivă; pentru aceasta traducerea: *Pe tine la regească curte ieu purtatu-te-am atâta!* (la fel la v. 2352: *Mult larges teres de vus aurai cunquises*).

466. *En sun puign destre par l'orie punt la tint.*

puign=*pommeau* — ie vorba de sabie. Am tradus cu *măciulie*.

Nu cunoaștem cuvântul românesc care să corespundă lui după dicționar.

513. „*Je vos ai fait alques de legerie,*
Quant por ferir vos demustrai grant ire.

Traducerea exactă a versului al doilea, ie: *când prin faptul că te lovii (când lovindu-te) îți arătai mânie mare* (v. Gautier). Or regele Marsilie, de fapt, nu l-a lovit, fiind reținut la timp; deaceia am scris în loc de *lovindu-te*, cum spune textul, *vrând să te lovesc* (v. și Bédier).

515. *Guaz vos en dreit par cez pels sabelines,*
Melz en valt l'or que ne funt cinc cenx livres:
Einz demain noit en iert bele l'amendise.

Génin și Gautier pun două puncte după *sabelines*, iar după *livres*, punct-virgulă — Gén., punct — Gaut. Aceasta, evident, dă naștere unei interpretări diferite: Gén. *pour amende*, *acceptez*

ces fourrures de martre: c'est la valeur en or de plus de cinq cents livres; et devant qu'il soit demain soir, j'aurai fini de racheter ma faute. In ce fel va fi sfârșit de a-și răscumpăra greșala? Mai adăogând la piei și alte daruri?

Gautier: *Mais je vous en ferai réparation* (Gaut. editează *faz pentru guaz*) *avec ces peaux de martre: Elles valent en or plus de cinq cents livres. Vous les aurez avant demain, et c'est une belle amende que vous recevrez là. Ce va avea înainte de mâne? Livrele, sau — mai curând — pieile?*

Noi am rămas la textul lui Bédier și am tradus — ca iel de altfel —: *garanție în lege îți dau. cu aceste blăni de zibelină — al căror aur face peste cinsute de livre — că până mâne noapte, frumoasă-avea-vei plata.*

Reiese de aci, că pieile de zibelină constituie numai un gaj pentru împlinirea promisiunii făcute. (Poate și mai bine punctuat ar fi: — melz . . . . —).

532. *Tant nel vos sai ne preiser ne loer
Que plus n'i ad d'onur e de bontet.*

In locul lui *n'i ad* ar fi fost de așteptat un subjonctiv: *Atâta nu pot ca să-l laud și să vă arăt cât prețuiește, ca bunătate'n iel și cinste, mai mult să nu rămâie.*

Gén. a tradus cu subj.: *qu'il n'y ait en lui encore plus d'honneur et de vertu.* Gaut. a păstrat ind., dar prin aceasta a dat alt sens versului: *Je ne saurais assez l'admirer, assez le louer devant vous: Car il n'y a nulle part plus d'honneur ni plus de bonté.* (Faptul însă că aiurea nu se găsește mai multă cinste și bunătate, nu ar fi un motiv ca poetul să nu-l poată lăuda îndeajuns!). Bédier păstrează și iel ind., dar asta, făcând din propoziția negativă a versului 533, una pozitivă: *Je ne saurais le louer et le vanter assez: il y a plus d'honneur en lui et plus de vertus que n'en diraient mes paroles.* Sensul ie cel pe care l-am dat și noi în traducere, întrebuintând subjonctivul, dar păstrând forma negativă a propoziției.

535. *De tel barnage l'ad Deus enluminet
Meilz voelt murir que guerpier sun barnet.*

Ie vorba tot de Carol cel Mare. Or cuvintele *barnage* și *barnet*, au și iele câte două sensuri: *totalitatea baronilor, noblețe*

sau curaj, și chiar *pompa care întovărășește pe un baron*, întâiul; *totalitatea baronilor, virtuțile lor*, al doilea (L. Foulet). Și aci dar trebuie, la determinarea sensului lor să se apeleze la context. În cazul de față Bédier traduce: *Dieu fait rayonner de lui tant de noblesse! Il aimerait mieux la mort que de faillir à ses barons*. Noi credem că și al doilea cuvânt, *barnet*, se referă tot la calitățile baronului: o singură dată în discuția lui Marsilie cu Ganelon, nu ie vorba de o încercare de a face ca să-și păărăsească pe baroni, Carol. Chiar în rândurile imediat precedente poetul vorbește de calitățile regelui doar, și nu de raporturile lui cu baronii. Deaceia am tradus noi cu *noblețe* pe întâiul, și cu *cinste* — în sens larg — pe al doilea.

576. *E Olivier, li proz e li curteis.*

Am tradus pe *curteis*, cu *om plăcut în toate*, pentru a evita neologismul *curtenitor, politicos* (?) etc. ....

596. *Chi purreit faire que Rollant i fust mort,
Dunc perdreit Carles le destre braz del cors,*

Am tradus versul al doilea: *lui Carol brațul drept din trup i-ar smulge*, pentru: *Carol brațul drept atunci și-ar pierde...* din cauza sintaxei frazei.

613. *Se en reregarde troevet le cors Rollant,
Cumbatrat sei a trestute sa gent*

Foarte ades în limba veche franceză, la numirea unei persoane, pe lângă numele propriu se adăogă și cuvântul *cors* (lat. *corpus*); uneori iel servește — singur — la desemnarea persoanei înșasi a celui care vorbește (mă voi duce la ... = îmi voi purta trupul la ...). Deși nu are o valoare propriu zisă, l-am păstrat acolo unde iera posibil (v. vers. 892, 1607, 1564, 3370); ceiace nu ie cazul de față însă (nici v. 1984).

620. *„Tenez m'espee, meillur n'en at nuls hom;
Entre les helz ad plus de mil manguns.*

1) *Helz*=*quillons*, sunt brațele crucii la mânerul unei săbii și fusul; l-am tradus cu un termen general, *garda*. 2) Cât privește

cei o mie de manguni ce s'ar afla pe gardă, chestiunea ie foarte discutată. Cum să-ți închipui — zice Bédier (II—206) — că între cele două brațe se găsesc atâția manguni? Interpretarea: garda *face* o mie de manguni, nu poate fi cea justă, căci la versul 1570 (1527) poetul zice: *Il li dunat s'espee e mil manguns*. Trebuie văzut aci (v. 621) un fel — glumeț — de a se exprima, al păgânului, cum conchide Bédier? Nu știm. Noi am tradus: *în gardă sunt mai mult de-o mie de manguni*, care nu exclude nici una din cele două interpretări (că adica gardă face o mie de manguni, ori că ie vorba doar de un anumit fel de a spune un lucru).

691. *Se il fust viif, jo l'ouïsse amenet.*

Am înlocuit pe *il*, cu *califul*, pentru claritate.

699. *Ben l'avez fait; mult grant prod i avrez“.*

Am pus pentru *l'*, *solia*.

708. *Li quens Rollant ad l'enseigne fermee,
En sum un tertre cuntre le ciel leye.*

Bédier traduce: *Le comte Roland attache à sa lance le gon-fanon; du haut d'un tertre, il l'élève vers le ciel: à ce signe . . . .* Iel presupune dar ca semnul de popas iera ridicarea în sus a lăncii cu steguleț, și că în versul al doilea trebuie adăugat un *ad*, subînțeles în text, ori spus odată pentru două propozițiuni. Credem că nu ie neapărată nevoie de aceasta. Gautier traduce: *Le comte Roland a planté son enseigne Sur le sommet de la col-line, droit contre le ciel*. În adevăr, împlântarea sau desfacerea pur și simplu a steagului lăncii pe o colină, putea tot așa de bine să însemne indicarea locului de popas, și popasul iel însuși deci; ceiace permite a lăsa textul nemodificat.

722. *Par tel air l'at estrusee e brandie*

Ie vorba de lancea lui Carol cel Mare luată de Ganelon (vis). *Estrusser=briser. Mais on ne comprend guère brandie après estrusse* — zice Foulet. Am tradus: *scutură și învârte*.

758. *Nē ni perdrat nē runcin nē sumer*

Runcin=cheval de charge (Foulet). Am tradus cu *cal de 'ncălecat*, din pricina lui *sumer*=cal de povară, — spre deosebire de calul de război, ori de cel de paradă.

817. *De XV liues en ot hom la rimur.*

Sunt Francezii care se întorc în Franța. Am adăugat la *huet*: *de mersul lor*.

818. *Puis que il venent a la Tere Majur,
Virent Guascuigne, la tere lur seignur;*

Tere Majur desemnează țara Francezilor. Gautier îl redă prin: *grande terre*; Bédier observă că *Tere Majur* poate însemna *la Grande Terre*, dar și *Terra Majorum*=*patrie*. Iel alege pe acesta din urmă, pentru motive estetice. Am fi făcut la fel, fără teama de a atribui cuvântului mai mult decât poetul însuși i-a atribuit; așa, am rămas la traducerea strictă care se impunea dela întâia considerare a lui.

830. *Suz sun mantel en fait la cuntenance.*

Expresia: *en fait la cuntenance* a fost mult discutată. După Littré, ia trebuie înțeleasă astfel: *en fait la cuntenance* [*d'homme affligé*] (v. Béd. 11—208). Ie explicarea cea mai simplă, și poate și cea mai plauzibilă. Am tradus — în acest sens —: *și-ascunde fața întristată*.

863. *„Bel sire reis, jo vos ai servit tant,*

Sire — una din puținele urme ce-au rămas din declinarea a două cazuri medievală franceză: *sire-seignor* (=lat. *sēnior*—*sēniorem*); nu ie o formă de respect convenită regelui numai — ca azi de pildă — ci oricărui senior: în acest sens l-am păstrat și întrebuițat în traducerea noastră. *Bel sire*, l-am tradus: *iubite sire*.

886. *Barbarins est e mult de males arz.*

Bédier traduce *males arz* prin: *arts maléfiques*. Farmece? Foulet glosează prin „traits de caractère” însă. Noi am tradus: *și știe rele multe; știe*, nu în sensul de *cunoaște*, ci de *a practica*.

955. *Curând veni, Margariz din Sibilia;*

Să se înțeleagă cuvântul *curând*, cu sensul lui de bază: *aler-gând* (lat. *curro, cūcurri, cursum, currere*).

988. *Si cunquerrai Durendal od la meie.*

Am tradus pe *od la meie*, prin: *cu spada mea*, pentru mai marea claritate.

1031. *Luisent cil elme, ki ad or sunt gemmez, -
E cil escuz e cil osbercs safrez*

Două sunt interpretările date cuvântului *safrez*. După unii, adjectivul acesta vine dela: *safre*, o culoare galbenă pe care o dă un oxid de bismut; după alții, iel ie de tradus prin: *brodat*. Unde ie adevărul? Câteva exemple din alte romane spun: *Ne ne despoillera mon blanc haubert saffré, De ci a icele oure qu'ert prise la cité* (Gui de Bourg. 389 A. P.); sau: *Deux ymages d'orfaverie, ... Pourphiles de riche broderie Et, saffres de boutons menus; și: Et droict au meillieu ung lepart Saffré de perles richement.* (Jacq. Millet: *Destruct. de Troye* f° 34c éd. 1544; f) 36b) (V. Godeffroy *Dict. anc. l. fr. IX-XV s.*). La rigoare, o interpretare și alta ar putea explica cazurile de mai sus: dar poate că cea de a doua ar fi mai puțin silită. Noi am tradus cu: *brodat*.

1034. *Sul les escheles ne poet il acunter.*

Cuvântul *eschele* — care se întâlnește de vreo douăzeci de ori în text — reprezintă diviziunile unei armate, diviziunile mari, un fel de corpuri de armată. În românește n'am găsit un cuvânt care să-l traducă fără inconvenient. *Ceată*, ni s'a părut mai curând potrivit armatelor mai mici și puțin organizate. Am întrebuințat dar cuvântul *oaste*, în opoziție cu *oștire*, care are să însemne întreaga armată. Distincție arbitrară, dar necesară.

1043. *Dreites cez hanstes, luisent cil espiet brun.*

Cuvântul *espiet*, l-am tradus în general, cu: *șapă*. Iel nu are o valoare netă. Deobicei pare să desemneze o lance, dar se deo-

sebește în câteva locuri, de ia (v. Foulet). În cazul de față, *hanste*=*coadă*, ie — într'o anumită măsură — un pleonasm (afară de cazul ca *espier* nu înseamnă decât *vârf*).

1179. *L'enseigne Carle n'i devun ublier*“.

A ices mot sunt Franceis escriet.

Ki dunc oïst Munjoie demander,

De vasselage li poüst remembrer.

Munjoie, ie din toate cuvintele, cel care a dat naștere la mai multe discuții. Gautier le reduce la trei sisteme (La Ch. de Rol. p. 251). 1) *Montjoie*, ar fi *Mons Gaudii*, colină în N-V. Romei, mai cunoscută sub numele de Vatican. Împăratul cu oștirile, pelerinii, pe acolo intrau deobicei în Roma. Colina, odată urcată, deschidea perspectiva orașului, ceieace provoca *bucurie* — de unde, numele iei. Pe ia, probabil, a dat papa Leon III, lui Carol cel Mare, vestitul steag, care din *Romaine*, deveni *Montjoie*, dela care strigătul de luptă al Francezilor; la acesta s'a adăugat în urmă strigătul steagului suprem, al Sf. Denis, de unde, *Montjoie-Saint-Denis*. (M. Sepet). 2) *Munjoie* ar veni dela colinele mici de pietre făcute la trecătorile mai primejdioase, pentru ca pelerinii să nu rătăcească în drumul lor. Vederea acestora provoca o nespūsă bucurie, exprimată tocmai prin acest cuvânt (*meum gaudium*); de aci numele steagului, a cărui zărire provoacă bucuria mântuirii. (Al. Baudouin). 3) *Montjoie* ar fi fost un feud al abației Sf. Denis; regii francezi au făcut din numele acestui pământ, strigătul lor de luptă.

„În rezumat — zice Gautier — nimic sigur în toată această discuție, dacă nu, că etimologia *meum gaudium* ie absolut inadmisibilă”...

Or noi credem că ia ie singura plauzibilă. Ne referim la poemul nostru, care — lucru curios — nu prezintă decât forma *Monjoie* (fără t); iel încearcă chiar să o explice, cum se va vedea mai încolo.

Cel dintâi care, indirect, a dat o idee de sensul acestui cuvânt a fost Orderic Vital; iel, scriind latinește, îl traduce prin *Meum Gaudium*. După iel, E. Pasquier încearcă să îl explice. Întâi de tot l-ar fi strigat — făcând astfel din iel strigăt de război, francez — Clovis. Clovis însă, iera străin de origine; iel nu cunoștea bine genul cuvântului *joie*, și în loc de *ma-joie*, a

zis *mon-joie*. (v. Du Canges VII, Diss. ou réflex. sur l'Histoire de Saint-Louis: Du cry d'armes — Diss. XI. p. 46—52). Explicația, evident, nu ie științifică. Mai nou, Génin pleacă tot dela forma *Monjoie*, fără *t*, dar *joie*, iel îl traduce cu *joyau*, a cărui formă primitivă iera *joiel*. *Mon joie* deci, ie *mon joyau*; *Joyuse*, sabia lui Carol cel Mare înseamnă oarecum: *joyau précieux*. Subtil, și puțin verosimil.

Chestiunea, ne pare nouă, ie mult mai simplă. Forma dela care trebuie plecat, ie cea pe care nu o admite Gautier, am zis. În adevăr: în latinește substantivul în discuție (*gaudium*) iera neutru; prin pierderea lui *m* final însă, iel se confundă cu cele masculine. Trecând în limba franceză, iel a trebuit să dea un: *joï*; alături de forma singularului, latin, forma pluralului iera: *gaudia*, care în limba franceză dă în mod regulat: *joie*. Două forme, deci, pentru acelaș cuvânt: una trebuia să dispară, și cea asupra căreia sorții trebuiau să cadă, iera *joï*, pentru că iera mai puțin pregnantă, pentru că *joie*, avea un *e* — solind atunci — pe care se sprijinea. Fost-a însă dispariția lui *joï* complectă? Putem să spunem: nu; câteva urme o probează. În R. E. W., Meyer-Lübke dă sub lat. *gaudium* (3705) două forme vechi franceze: *joï* și *joie*. Godefroy dă numai forma *joie*, dar zice: *joie était parfois du genre masculin: Ou joies est moult prochains* (C. de Soignies, Chansons, p. 16); Grans joies *me vient De servir la gente* (Id. ib. p. 23). Dacă M. Lübke nu citează textul unde a întâlnit forma masculină, Godefroy dă exemple în care cuvântul are acest gen, dar forma feminină. Or sunt exemple, în care cuvântul are și forma, și genul masculin, și anume, în compusul tocmai de care ne ocupăm: *Munjoie. En breu de temps veirem mos Brogoignon Cridar Monjoï, e'l criden Aragon* (Le Comte de Foix: Mas qui ai); *Vuelh que n'auion cridar: Arrat! E Monjoï! e Dieus aia!* (Bertran de Born: Ieu chan.). (Raynouard: Lexique roman IV—257). Acest *Monjoï*, ieste desigur și iel un vestigiu în vremea acestor poeți, dintr'o formă care cândva, să zicem în vremea lui Clovis, iera cea mai răspândită, dacă nu singura cunoscută, și care iera rezultatul evoluției celei mai normale a latinescului *Meum-Gaudium*. Că în urmă, când masculinul *joï* a fost înlocuit prin *joie*, *Monjoï* a primit și iel un *e* la sfârșit, lucrul nu ie decât foarte explicabil, și mai mult chiar, probează înrudirea celor două cuvinte (*joie* și *Mon-joï*) și conștiința acestui fapt. Se poate vedea aceasta de altfel, din chiar

cele ce spune poetul poemului nostru, când vorbește despre sabia lui Carol cel Mare. Iată: Impăratul a călcat oastea sarazină până la Ebru, și a nimicit-o. Ne mai având timp să se întoarcă la Ronseval, întinde tabăra unde se afla, și toți se culcă pe pământul gol. În noaptea aceea nu vrea Carol să-și descingă armele (CLXXXIII), și doarme așa, cu platoșa lui albă îmbrăcat, cu coiful șnuruit, încins cu *Joiuse*, sabia lui fără pereche, ... Or despre aceasta, poetul știa tocmai ceva, și nu voia să scape ocazia s'o spună: *Asez savum de la lance parler, Dunt Nostre Sire fut en la cruiz nasfret*: Carles en ad la mure, *mercit Dieu; l'oret punt l'ad faite manuvrer*. Deci sabia, lamaiei mai bine zis, ie sulița cu care a fost străpuns Mântuitorul: pe ia a pus-o Carol într'un mâner; și-a fost cu voia lui Dumnezeu că a avut-o iel, observă poetul. *Pentru această cinste și această bunătate* — zice poetul în continuare — *numele de Joiuse (=Cea de Bucurie, Cea Bucuroasă) fu dat sabiei. Baronii francezi nu trebuie s'o uite: Enseigne en unt de Munjoie (Bucuria Mea) crier*. Că ie mai limpede dar, decât legătura pe care poetul o face între sabie, care se cheamă *Cea Bucuroasă*, și strigătul de luptă, care ieste *Bucuria Mea*; și nu ie o legătură pur și simplu, ci o derivare din întâiul, a celui din urmă. Ideia de bază, poetul și-a dat seama, ie la ambele cuvinte, aceiaș: ie cea de: *bucurie*. Nu ie drept — în adevăr — să fie bucuroși Francezii că au un asemenea obiect sfânt? Nu e drept să fie bucuroși, că fierul care a străpuns trupul celui care a învins moartea, ie cu iei? Or bucuria aceasta o spun tare, din ia fac strigăt de nădejde, de încurajare, de război înfățișat. Cel puțin așa înțelege poetul (și acesta ie ceea ce ne interesează pe noi cu deosebire). Iel cunoștea de altfel și altă poveste, cea privind steagul.

A zecea oaste a Francezilor ie isprăvită; oamenii înarmați încalcă, și cer să'nceapă lupta. „Munjoie” strigă; Carol ie cu iei. Jofrei de Anju poartă flamura aurie: *Seint Piere fut, si aveit num Romaine; Mais de Munjoie iloe out pris eschange*. Versul din urmă nu ie tocmai limpede, dar sensul general nu scapă înțelegerii: flamura pe care o poartă Jofrei a fost cândva a Sfântului Petru, și se numea pe atunci *Romana*; în urmă a luat numele (s'a schimbat în) de *Munjoie*. Din ce pricină, cum s'a făcut acest schimb, poetul nu spune. Ie pentru că nu știa, ori nu credea necesar s'o facă? Intre flamura și strigătul de război ie o strânsă legătură: una și altul sunt simboluri de tărie, — fla-

mura cât timp fâlfaie în mijlocul oştirii, strigătul cât timp iese puternic din piepturi. În cazul de față strigătul de luptă ie *Bucuria Mea*; și ce alt nume ar exprima mai bine sentimentul însuși pe care vederea flamurii neînfrânte îl produce, decât acesta? Ie un obicei ca flamura și strigătul de luptă să poarte un acelaș nume: în cazul nostru obiceiul ie dublat de un puternic motiv psihologic; astfel se face că de data aceasta spre deosebire de cazurile în general, nu flamura a dat numele strigătului, ci ia l-a împrumutat dela acesta. Poetul n'o spune, pentru că nu ie treaba lui să explice, ori pentru că nu vrea; dar se ajunge, pe cale logică, la această concluzie.

Cât privește forma *Montjoie*, care, o reamintim, nu se găsește întrebuințată în textul nostru nici o singură dată, ia poate fi datorită încercării de explicare a unui truver, ori jongleur chiar. Cunoscând numele topografic *Montjoie*, iel a făcut o legătură între acesta și strigătul de război, care suna la fel, sau aproape, a conchis la o origine comună, sau mai bine, la nașterea unuia din celalt, și astfel, ori de câte ori a auzit *Munjoie*, a scris *Montjoie*. De aci confuzia de mai târziu.

1206. *Ne leserat, ço dit, que n'i parolt:*

„*Ultre, culvert; Carles n'est mie fol,*

L. Foulet crede că *ultre, culvert* trebuie interpretat ca fr. mod. *double lâche*. O clipă am crezut și noi că ie de tradus cu: *mișel odată și mai bine*; am revenit însă: virgula dintre iele nu ne permite asemenea interpretare. *Ultre* are dar o valoare de interjecție mai probabil, ceva ca: *Va donc, misérable* (Gaut.); noi am zis simplu: *Eh, om mișel...*

1220. *Ist de la prese, si se met en bandun.*

Cuvântul *bandun* are aci un sens derivat. Gautier traduce expresia prin: *se précipite* (mai bine însă: *s'expose*, al lui Génin); Bédier: *s'offre à tout venant*, ie cam departe de litera textului. *Bandun* ie un derivat al lui *ban*=*strigare, anunțare publică*. Ideia de bază ie: a face cunoscut, auzit, văzut de toți, ceva; *se mettre en bandun* ar fi dar, a se face cunoscut tuturor, a se arăta în văzul tuturor,

1320. *La bataille est merveilluse e cumune.*

Pentru a evita cuvântul *comun*, am tradus ideia prin: *încăierarea a cuprins pe toți*.

1327. *Trenchet le cors e la cheveleûre,*

Cuvântul *cors* nu ie prea la locul lui aici; Génin edita *quirs*; Gautier, *coife* (dar traducea cu *tête*); Bédier păstrează *cors*, și traduce: *tranche la coiffe (?) avec le cuir du crâne*. Nimic nu justifică alegerea unui cuvânt, ori a altuia, și de ales trebuie unul. Am tradus: *ii taie pielea, pletele*.

1490. *Li destrers est curanz e aates,
Piez a copiez e les gambes ad plates,*

Nu cunoaștem etimologia cuvântului *copiez*. Asupra lui s'a discutat dealtfel mult. Am tradus cu *fin* (v. Gaut.).

1499. *Vait le ferir en l'escut amiracle:*

Bédier nu traduce cuvântul *amiracle*; Gautier editează à *miracle*. Am tradus cu *minunat*. Versul următor nu contrazice aceasta interpretare; ci pe drept poate fi numit scutul, minunat, din cauza pietrelor, ametistelor, topazelor, câte sunt pe iel.

1502. *En Val Metas li dunat uns diables,
Si li tramist li amiralz Galafes.*

Sensul acestor două versuri nu ie prea limpede. *Au Val Mé-tas un démon l'avait donné à l'émir Galafe, et l'émir à Abisme* — traduce Bédier în al său vol. I. Revenind asupra acestei ches-tiuni în vol. II, traduce astfel: *En Val Mé-tas un diable lui avait donné (à Abisme) cet écu, et c'était l'émir Galafe qui le lui avait envoyé (à lui, Abisme)*, și continuă: *le diable n'aurait servi que d'intermédiaire entre l'expéditeur, Galafe et le destinataire Abisme*. (p. 215—216). Lucrul ne pare foarte probabil, cu atât mai mult, că la v. 2321, fiind vorba de Durandal, spune poetul că împăratul Carol cel Mare la vers. 1502 — paralela — emirul Galafes) iera la Val Moriane (vers. 1502; Val Metas). Acolo po-

runci Dumnezeu lui Carol printr'un înger, ca Durandal să fie dată lui Roland (1502: intermediarul — dracul — iera chiar cel care ducea și scutul). Paralela ie aproape perfectă, și de sigur conștientă, intenționată, așa cum ie în atâtea locuri (v. Béd. II. p. 136 și urm.); ia vine și întărește interpretarea lui Bédier din vol. II; deaceia am relevat-o aici.

1552. *Brandist sun colp e li Sarrazins chiet;*

Brandir are în general sensul de a *învârti* — mișcare pregătitoare înainte de a izbi. În cazul de față — și ca în iel, în încă vreo câteva la fel — lovitura a fost dată, fierul a pătruns în trup; *brandir* trebuie dar să fie interpretat cumva ca: *răsuțește*.

1563. *Celoi levat le rei Marsiliun.*

„Sens îndoielnic” — zice Foulet. Prin analogie cu un sens v. fr. al lui *lever*=*lever des fonts, baptiser*, ar însemna aci: a *înarma cavalier*. Tot în acest sens traduce și Gautier. Am urmat această interpretare.

1664. *Franceis i fierent des espiez brunisant.*

Espiez brunisant, sunt țapele *înegrite* în foc. Cuvântul *înegrit*, de fapt nu redă exact valoarea lui *brunisant*, care în afară de culoarea închisă conține și o idee de strălucire. Pe *brun* l-am tradus cu: *de culoare închisă*.

1693. „*Bel sire, chers cumpainz, pur Deu, que vos en haitet?*”

Gén., Gaut., Clédat, nu pun virgulă după *Deu*, iar *en haitet* îl scriu într'un singur cuvânt. Interpretarea lor ie: *Beau sire, cher compagnon, au nom de Dieu que je prie de vous bénir,...* Bédier, dimpotrivă, desparte — ca G. Paris — *enhaitet*, în două, și face din *pur Deu*, un Vocativ. Traducerea ie: *par Dieu! que vuos en semble?* Contextul nu îndreptățește o interpretare mai puțin decât pe ceialaltă, iar manuscrisul nu vorbește deloc, în cea ce privește punctuația. Siliți să alegem între cele două, ne-am decis pentru ultima.

1764. *De sun cervel le temple en est rumpant.*

Am zis *frunte*, pentru *cervel*: traducerea ie mai *românească*.

1807. *Esclargiz est li vespres e li jurz.*

Bédier traduce: *Le jour avance, la vèprée brille*. Traducerea ie foarte liberă. Explicația lui Clédat se depărtează chiar, de sens: *Le soir (c'est-à-dire la nuit) s'est éclairci, et le jour arrive*. Credem că *esclargiz est*, vrea să spună aci doar: *ie luminată, luminoasă*; deci: *însurarea ie luminată ca și ziua=întocmai ca ziua*, sau poate: *și deci ziua toată*.

1845. *N'i ad icel ne demeint irance*

Foulet glosează cuvântul *irance*=*colère mêlée de chagrin*; de aci traducerea noastră: *mânie și durere* (v. și vers. 2877).

1848. *Si est blecet, ne quit qu'anme i remaigne.*

Carol călărește cu oastea lui în ajutorul lui Roland; cu toții se tânguie oștenii lui, că nu sunt cu Roland în chiar acea clipă. Iel se luptă cu Sarazinii din Spania: *Si est blecet* — zice poetul — *ne quit qu'anme i remaigne* (Bédier). Toți ceilalți editori — G. Paris mai puțin, care scrie tot *si est* — dau: *S'il est blecet*... Și aci editarea diferită ieste cauză de interpretare diferită: *S'il este blessé, lui, leur rempart, je ne crois pas qu'âme en reschappe* (Génin). Manuscrisul are de fapt: *S iest*. I s'ar putea reproșa inexactitatea. Roland, în adevăr — a spus-o poetul însuși mai înainte — nu a fost atins de nici o suliță. Bédier interpretează atunci cuvântul *blecet* ca *détresse*. Noi credem că acel cuvânt — *blecet* — se poate foarte bine referi la spargerea tâmplei, datorită sunatului puternic din corn. La v. 1763 scrie: *Par mi la buche en salt fors li cler sancs* (v. și vers. 1785); moartea însăși a lui Roland nu are altă cauză decât această „rană”. *Si est blecet* — care, repetăm, ieste o reflecție a poetului — nu ie dar deloc inexact; putem deci să respectăm litera manuscrisului.

1855. *Tutes voz anmes otreit il pareïs!*

En seintes flurs il les facet gesir!

Bédier traduce v. 1856: *Qu'il les couche parmi les saintes fleurs!* În două locuri însă, revine forma: *en seintes flurs* (v.

2197 și 2898). En *seintes flurs* ie strâns legat de o credință a evului mediu, că sufletele odată în cer, se prefac în flori; prepoziția *en* redă mult mai concret decât *parmi*, această idee; de-aceia o am păstrat în traducere.

1882. *Si prierat tuz jourz por noz peccez*“.

Am adăugat la *păcate: mari*.

1893. *L'escut li freint e l'osberc li derumpt,
Que mort l'abat seinz altre descunfisun,*

Descunfisun: Gén. traduce: *sans plus d'amusement*; Clédart explică: *sans autre defaçon*=*mutilation*; *sans plus de façons* — zice Gautier; Bédier explică mai curând decât traduce: *sans lui faire de blessure sanglante*. Cuvântul cel mai potrivit — în românește — ie *stricăciune*. Ia poate fi în armură, ori în trup; poetul nu specifică dacă aceasta din urmă ie mai curând vizată. Dar trebuie înțeles, pare-se, că izbitura seacă, ia singură i-a cauzat moartea, atât de puternică a fost.

1968. *Trenchet cez hanstes e cez escuz buclers
E piez e poinz e seles e costez.*

Cuvântul *seles*=*șei*, nu prea ie aici la locul lui; Gaut. editează în loc, *espalles*. Am voit să-l traducem prin *șale*, care ie tot din lat. *sella*=*șea*, dar cu un sens derivat. Nu s'ar putea presupune o aceiaș derivare de sens și în franțuzește? Desigur că da, dar cu condiția ca aceasta să mai fie atestată și în vreun alt exemplu: pentru moment noi nu cunoaștem un altul, deaceia traducem cu *șei*; posibilitatea lui *șale* rămâne însă deschisă.

2002. *Par nule guise ne m'aviez desfiet!*

Am tradus cuvântul *desfiet* cu *sfida*, deși neologism acesta; ie pentru că iel are aci un sens cu totul special, medieval. *Sfida*-rea iera un act de provocare, o „formă”, înainte de a începe lupta între cei doi adversari. Să se interpreteze cuvântul în acest sens dar.

2021. *Morz est li quens, que plus ne se demuret.*

=*mort ie de-acuma contele*, mai mult nu zăbovește; să se subînțeleagă; în viață, pe pământ,

2035. *Ainz que Rollant se seit aperceüt,
De pasmeisuns guariz ne revenuz,
Mult grant damage li est apareüt:*

Bédier traduce: *Avant que Roland se fût reconnu... un grant dommage lui vint*: Evident, ar fi bine dacă *apareir* ar însemna *venir* (fie și cu compl. indir.). Or sensul lui ie: *apparaître* (cu compl. indir.). Deaceia traducerea lui Gautier o credem mai aproape de original: *A peine Roland a-t-il repris ses sens, ... qu'il s'aperçoit de la grandeur du désastre* (iel a înlocuit pe *ainz que* însă cu *à peine*); Clédat propune un *aussitôt que*. Poate că *ainz que* ar putea fi păstrat, adăugându-se un *bine*: *Inainte ca Roland să-și fi venit în fire bine, ... nenorocire mare îi apărù* = văzù n. m.

2074. *Il lor lancent e lances e espiez
E wigres e darz e museras e agiez e gieser.*

Wigre, museras, agiez, gieser, sunt diferite feluri de sulite-săgeți, pentru care limba română nu are corespondente; am fost nevoiți să traducem prin: *suliți fel de fel*. Am păstrat însă la versul 2155 pe *vigre*, pentru a putea traduce pe *museraz enpennez*, cu *suliți* împenate.

2165. *Envers Espagne tendent de l'espleiter.*

Espleiter vine dela lat. *explico*, — *explicito*, — *are*, care înseamnă *a împlini, a isprăvi, a se grăbi*. Cu verbul *tendre*, sensul lui *l'espleiter* pare a fi: *a împlini intenția, a atinge ținta*; de aceia traducerea noastră: cu *gând să ajungă*.

2255. *Dès les apostles ne fut hom tel prophete*

(ca arhiepiscopul Turpin). Cuvântul *prophete* trebuie înțeles în sens general; *omul lui Dumnezeu* ie desigur cel mai aproape de ideia poetului (v. Foulet).

2277. *Met sei en piez e de curre s'astet.*

Am adăugat: *deodată*.

2310. *Mult bon vassal vos ad lung tens tenue.*
Jamais n'ert tel en France l'asolue.

De Durandal ie vorba, și cel care vorbește ieste Roland.

Bédier traduce: *Un bon vassal vous a longtemps tenue; il n'y aura jamais votre pareille en France la Sainte.* Iel consideră că *tel* se raportă la *Durendal*, nu la *vassal*. Face aceasta pentru a evita de a pune în gura lui Roland cuvinte prin care ar părea că acesta își aduce laude sie însuși (v. Béd. II. p. 165—167). Or noi vedem lucrurile altfel și găsim că această interpretare a lui Bédier nu ie necesară pentru explicarea unei situații — *aparent* numai asemănătoare (vers. 2143). Suntem la lesa CLXXI (vers. 2297—2311); Roland și-a pierdut vederea, dar se ridică totuși, pentru a încerca să-și sfarme sabia: nu poate, și atunci eroul începe să o tânguie, amintindu-i de câte bătălii a câștigat cu ia, câte pământuri, pe care le ține Carol cel cu barba căruntă; și ca o concluzie, zice: *Ne vos ait hume ki pur altre fuiet!* Ie dorința cea mai fierbinte pe care o poate avea, privitor la Durandal: și această dorință, ie punct culminant, al lesei, care deci ar trebui să sfârșească aci: la aceasta te aștepți, în orice caz. De fapt urmează încă două versuri, cele în discuție: *Un bun vasal foarte te-a avut mult timp. Nicicând nu va fi un altul la fel în Franța cea binecuvântată.* Îți vine să crezi că ie o adăogare posterioară; dar nu ie: ie o subliniere a poetului, a trubadurului, care antrenat de pateticul situației se confundă cu eroul însuși (așa cum pe scenă actorul se confundă cu personagiul pe care îl interpretează) și pune în gura acestuia, fără să-și dea seama, cuvinte, aprecieri, ce sunt ale lui, ale autorului care scrie, sau povestește¹⁾.

¹⁾ Interesant din acest punct de vedere ie a se considera lesa ce urmează chiar, lesa CLXXII. Neputând să-și frângă sabia, din nou prinde Roland a o tângui: „E, Durendal, cum es bele, e clere, e blanche!....., Carles esteit es vals de Moriane, Quand Deus del cel li mandat par sun angle Qu'il te dunast a un cunte cataigne: (v. 2316, 2318—20) Dunc la me ceinst li gentilz reis, li magnes. Jo l'en cunquis....., Pur ceste espee ai dulong pesance (v. 2321—2 si 2335). De unde la început Roland se adresa sabiei sale, ignorând tot ce ie în jurul lui, treptat se trezește *povestind*: Dumnezeu a poruncit lui Carol să te dea, și atunci *mi-a încins-o* regele nobil (și nu: unui conte căpitan *m'a încins cu tine*). Poetul uită că e eroul Roland ce stă de vorbă cu sabia sa, și devine actor, și declamă vitejia lui. Invers au trebuit să se întâmple lucrurile la versurile 2310—11.

Versul 2143 zice: *Les colps des mielz, cels sunt de Durendal*. Ieste Roland care vorbește așa, și încă adresându-se arhiepiscopului. Considerând versul izolat, iești în drept să afirmi că eroul nu ieste modest deloc, și că mai mult, iel face un lucru nedelicat față de un luptător, tovarăș. Dacă așezi însă acest vers la locul lui, în context, lucrurile se schimbă. În adevăr: Arhiepiscopul Turpin pierzându-și calul, a rămas pe jos; Roland îl cheamă atunci lângă iel, spunându-i că și iel pe loc va sta, și că astfel vor împărți bine și rău, împreună; atitudinea lui Roland ie mai mult decât cavalierească: *Ne vos lerrai pur nul hume de car*. Și-apoi: *Păgânilor le vom înapoia atacul de îndată*. (De bună seamă că în loc de punct, două puncte ar fi fost mai potrivite :) Și aci vine versul 2143: *Les colps des mielz, cels sunt de Durendal*. Iel nu ie independent de cel de dinainte, ci ie oarecum concluzia lui: azi chiar ne vom lupta cu păgânii, le vom da un asalt strașnic, și, s'o știe ceia — păgânii: loviturile cele mai bune vor fi ale lui Durendal (— și nu ale lor). Astfel privite cuvintele versului 2143, iele sunt amenințare și promisiune, și nu laudă.

2430. *Cunsentez mei e dreiture e honur.*

Am adăugat la *dreptate*: *să o fac*; la *cinste*: *să o țin*.

2443. *Li empereres fait ses grisles suner,
Puis si chevalchet od sa grant ost li ber.
De cels d'Espagne unt lur les dos turnez.*

Construcția sintactică a versului 2445 nu pare să fie tocmai corectă: în tot cazul ia ie puțin obicinuită. Trebuie înțeles astfel, credem: *lei* (Francezii) *au întors spatele* — nu: celor (Dativ), ci pe ale (Acc)-*celor din Spania*, ceiace revine, traducând neforțat, la: i-au *silit* pe cei din Spania să întoarcă spatele.

2465. *L'ewe de Sebre, el lur est dedevant:
Mult est parfunde, merveilluse e curant;*

Cuvântul *minunat* trebuie interpretat într'un sens puțin special: nu ie vorba de *minune* atât, cât de teama pe care o produce lucrul supranatural care rupe legile firii. În acest sens l-am tradus cu *fricos*. (Remarcăm că expresia *apă fricoasă* ie foarte românească, populară).

2503. *Asez savum de la lance parler,*

Am tradus *asez* cu *ceva*, pentru punerea în evidență a ceea ce urmează.

2614. *En Babilonie Baligant ad mandet,
Ço est l'amiraill, li viel d'antiquitet,
Tut survesquiet e Virgile e Omer;*

Gautier traduce versul 2612: *Survivant à Virgile e à Homère*; Bédier: *qui vécut plus que Virgile et Homère*. Sensul, evident, nu ie acelaș în ambele cazuri: și dacă din punct de vedere logic cel de-al doilea ie mai convingător, cel dintâi ie mai aproape de text. Traducerea noastră am lăsat-o înadins puțin vagă, din acest punct de vedere: *care-a'ntrecut în zile pe Virgil și pe Omer*.

2657. *„Oiez ore, franc chevaler vaillant!*

Ie Baligant cel ce vorbește, și se adresează oamenilor săi. Cuvântul *franc* înseamnă *liber, adevărat, sincer* etc., toate împreună, nu unul câte unul: deaceia l-am păstrat. În nici un caz să nu se confunde cu numele etnic *Franc*.

2723. *E! lasse, que nen ai un hume ki m'ociet!*

Lasse face funcție pur și simplu de interjecție, și cum cuvântul care ar fi tradus-o în românește l-am întrebuințat imediat mai'nainte, aci am tradus nu cuvântul, ci sensul lui: *O Doamne!* — vocativ — interjecție.

2753. *Pui li dites il n'en irat, s'il me creit.*

Am tradus puțin cam lung pe *il n'en irat*: *din drum iel nu se va întoarce*, ca să fie sensul limpede bine.

2835. *E cil respunt: „Tant sui jo plus dolent.*

Cu atât sunt ieu mai îndurerat — cuvânt de cuvânt —, sau atâtă sunt, și mai mult încă, îndurerat? De bună seama că a doua ie interpretarea cea bună; mai curent, ia înseamnă: *nespus sunt ieu de îndurerat*.

2868. *Plus qu'en ne poet un bastoncel jeter,
Devant les autres est en un pui muntet.*

Am precizat: Carol.

2894. *Guardet a tere, vei gesir sun nevuld.
Cors ad gaillard, perdue ad sa culur,*

Bédier traduce: *Il regarde à terre, voit gisant son neveu. Son corps est resté beau, mais il a perdu sa couleur.* Care ie subiectul: *corpus* sau *neveu*? nici unul: deaceia am precizat: *fața*.

2978. *„Reis orguillos, nen est fins que t'en alges!*

Génin, Gautier, au *dreit* pentru *fins*. Manuscrisul are *fins*; nu socotim necesar să fie explicat acest cuvânt, ca „*accommodement qui termine une querelle*” (Foulet), ci mai simplu, pornind dela sensul lui de bază: sfârșit, timp: ceas.

2982. *Carles li reis en ad prise sa barbe,
Si li remembret del doel e del damage,*

Gén., Gaut., traduc: *Le roi Charles, s'arrache la barbe. Au souvenir de sa douleur et du grand désastre* (Gaut.). Noi credem că prinderea bărbii cu mâna — și nu zmulgerea —, ie un simplu gest, care trădează cel mult nervozitatea împăratului: ia ie simultană, sau aproape, cu aducerea aminte, și nicidecum efect al aceleia.

2993. *En Tencedur, sun bon cheval, puis muntet.*

Am tradus, oridecâte ori s'a putut numele proprii de cai, de arme, etc. Nu știm dacă *Tencedur* are un sens de nume comun, sigur; să însemne: *Mustă-aspru*? am preferat să lăsăm cuvântul cum ie, decât să forțăm traducerea lui.

3090. *Escuz unt genz, de multes cunoisances.*

Cunoisances sunt — după traducătorii francezi — semne, desemne făcute pe scuturi. Poate. Să fie însă absolut exclusă în-

terpretarea: *scuturi de multe cunoștințe* — în sensul: în ce privește mânuirea lor —? Noi în tot cazul, am tradus literal.

3146. [. . . . .]

Am spus în *Cuvântul lămuritor*, că parantezele [. . . . .] închid versuri incomplete, sau pur și simplu lipsuri. Nu le-am întregit, în principiu: în cazul de față iera însă neapărată nevoie s'o facem, din pricina importanței versului: astfel am scris: [*iel „Cea de Pref” îi zice la a lui*] (v. Bédier).

3160. *Lees les espalles e le vis ad mult cler,*
Fier le visage, le chef recercelet,

Gén., Béd., traduc *vis* prin *teint*: ca să evite, desigur, repetiția lui *visage*. Clédat observă că *vis*, din care derivă *visage*, are aci în mod particular, sensul de *privre* (v. și Gautier la fel). Interpretarea aceasta ni s'a părut mai „interesantă”: am adoptat-o.

3195. *E si cevalcent el premer chef devant.*

Am adăugat pentru preciziune: *amândoi*.

3210. *Passet avant, le dun en requeillit,*
Ço est de la tere ki fut al rei Flurit:
A itel ore unches puis ne la vit,
Ne il n'en fut ne vestut ne saisit.

Cuvântul *saisit* are aici un sens special, legat de ceremonia investiturii: ie propriu zis, *actul de primire* a „onorului” — moșiei (cf. *saisine* = luare în posesiune a unei moșii). În acest sens să se interpreteze cuvântul *primit*, din traducerea noastră (pentru care nu am găsit un altul, care să conțină în iel ideia specială, a cuvântului francez feudal).

3292. *Entr'els nen at ne pui ne val ne tertre,*

Am precizat: „între cele două oștiri”.

3301. *Li emperere i fait suner ses greisles
E l'olifant, ki trestuz les esclairet.*

Gén., Gaut., Cléd., traduc pe *esclairet* cu *surmonte, domine*; Bédier îl traduce: *leur donne du coeur*. Desigur că sensul dat de Bédier ie mai just; și mai exact, eventual, s'ar putea traduce cu: *luminează, înseninează* (din cauza prestigiului dobândit dela cel-ce-l purta).

3432. *Si fiert Naimun en l'elme principal.*

En l'elme principal: Gén.: *sur la creste du heaume*; Gaut.: *sur le heaume princier*; la fel Clédât; Bédier pune câteva puncte în locul lui *principal*. Noi socotim, că aci cuvântul acesta înseamnă pur și simplu: *de seamă*.

3435. *Li capelers un denier ne li valt:*

Capelers = „*partie du haubert qui forme capuchon*“. N'am găsit un cuvânt românesc pentru iel: l-am adaptat pe cel franțuzesc: *capelier*.

3444. *Naimes li dux tant par est anguissables,
E li paiens de ferir mult le hastet.
Carles li dist: „Culvert, mar le baillastes!“
Vait le ferir par sun grant vasselage:*

Așa începe lesa CCXLIX. În rândurile imediat precedente, poetul spune că regele păgân Canabeu a lovit puternic odată, cu sabia, pe ducele Naimes în coif; de-ar mai da odată — zice — pe loc ar fi mort ducele; dar Carol îi vine acestuia în ajutor.

Versul 3445 a dat loc la interpretări diferite: Gén. scrie: *les coups du payen ne lui laissent point de relasche*; Gaut.: *Le païen va se hâter de le frapper encore*; iar Bédier: *Et le païen presse Charles de frapper vite*. Ni se pare destul de puțin probabil că trebuie să căutăm subiectul propoziției din versurile 3444—3445, în lesa precedentă; ori după punctul versului 3445. Iel — subiectul — credem că ie: *păgânul*, iar interpretarea bună, cea a lui Gautier. Și mai exactă poate ar fi traducerea: *și păgânul de a-l lovi* — pe Naimes — *mult îl zorește* = *îi dă zor* (ca și: *îi dă târ-*

coale). Cauza acestei grabe din partea păgânului ie situația critică în care se află ducele, și pe care celălalt nu vrea s'o scape fără profit.

3448. *L'escut li freint, cuntre le coer li quasset,*

Am tradus: *scutul îl sfarmă de-al lui piept, în dreptul inimii.*

3449. *De sun osberc li desrumpet la ventaille,*

Nici cuvântul *ventaille* nu are un corespondent propriu în românește. L-am tradus cu: *bărbie*. În partea a platoșei de zale, care ridicându-se de pe piept în sus, acopere gâtul, și protejează barba (bărbia). (Nasul iera apărat de *nazel* — trad. *nazal* (v. vers. 1602, 1996, 3927) ce cobora dela coif).

3498. *Perdut avez Malpramis, vostre filz,
E Canabeus, vostre frere, est ocis;
A dous Franceis belement en avint.*

Traducerea literală a ultimului vers ie: *la doi Francezi frumoși aceasta li se întâmplă*; ceiace, mai bine exprimat, devine: *la doi Francezi norocu-acesta le veni* (acest noroc l-avură . . .).

3568. *Si se vunt ferir, granz colps s'entredunerent
De lor espiez en lor targes roees.*

După traducătorii francezi, aceste scuturi sunt: *rayées*, à *rosaces*, à *fleurs*, ori *ornées de cercles*; cuvântul *roees* deci, ar reprezenta figuri ce s'ar găsi pe scut. Nouă ne pare mult mai logic să-l comparăm cu cuvântul de bază, latin: *rotatum* — ca formă și ca sens; *rotat*-ul din traducerea noastră, determină forma scutului, și nu probabilele deseme de pe el; credem că așa l-a înțeles și poetul.

3646. *Morz est de doel, si cum pecchet l'encumbret.
L'anme de lui as viifs diables dūnet.*

Gén., Gaut., Cléd., pun punctul după *doel*; traducerea se schimbă, evident. Și nouă ni se pare mai logică această interpre-

tare, dar manuscrisul nu are punct acolo, ci după *encumbret*. Ne conformăm m-sului.

3669. *S'or i ad cel qui Carle cuntredie,
Il le fait prendre o ardeir ou ocire.*

Gén., Gaut., Cléd., au *pendre*. Manuscrisul însă are *prendre*; cu toate acestea credem că trebuie editat *pendre*, considerând pe *r* ca parazit: reiese aceasta din context, cele trei cuvinte exprimând un acelaș lucru, moartea, întâmplată însă în trei chipuri diferite. L-am tradus în consecință.

3697. *Tant chevalchat qu'il descent al perrun.*

Am tradus, spre a evita neologismul *peron*: *la curte iel la* loc ce-i pietruit *coboară*. (V. deasemenea și v. 2704: *la scări*, pe *piatră*).

3699. *Par ses messages mandet ses jugeors,
Baivers e Saïşnes . . . . .
De cels de France des plus saives qui sont. (3703)*

Bédier traduce v. 3703: (il mande) *ceux de France, qui entre tous sont sages*. Traducerea justă noi credem a fi: *din cei ai Franței cheamă dintre cei mai înțelepți ce se află*. (Așa înțeleg și Gén., Gaut., Cléd.).

3750. „*Seignors barons*“, dist Carlemagnes li reis,
„*De Guenelun car me jugez le dreit!*“

Bédier (și tot așa Gautier) traduc: *jugez-moi Ganelon selon le droit*. Mai justă ne pare traducerea lui Génin: *de Ganelon jugez-moi le droit* = *judecați-mi dreptul, dreptatea* (sau mai bine, *vina*) *lui Ganelon*.

3780. *Quant Guenes veit que ses granz plaiz cumencet,
De ses parenz ensemble od li out trente.*

În al său „*Commentaire*“, Bédier crede (p. 239) că intenția întâia a poetului a fost să zică: „Când Ganelon vede că judecata

lui începe, iel a chemat treizeci din neamurile sale"; schimbând însă turnura frazei, iel îi închipuie pe acestia adunați deja. Nu știm dacă ie nevoie de această supoziție a lui Bédier: nu s'ar putea tot așa de bine ca sensul frazei să fie: *în clipa în care Ganelon vede* că judecata lui începe, *lângă iel se găsesc*, treizeci din neamurile lui;?

3789. *N'i ad Francès ki vos juget a pendre,
U l'emperere les nos dous cors en assemble,
Al brant d'acer que jo ne l'en desmente.*

Dezmințirea are și ia o valoare particular medievală în textul nostru. A *dezminți* pe cineva iera a declara de mincinoase cele spuse de iel, și prin aceasta a-l provoca la luptă, pentru a se vedea de partea cui ie dreptatea (ia fiind întotdeauna a celui care învingea). Pentru sensul acesta special al lui, am păstrat cuvântul în traducere.

3808. *Dient al rei: „Sire, nus vos prium
Que clamez quite le cunte Guenelun,*

Que clamez quite, l-am tradus prin: *să-l lăși iertat*; să se dea acestui cuvânt din urmă aci, valoarea latinescului dela care provine: *Libertatu(m)*.

3827. *Que que Rollant a Guenelun forsfesist,
Vostre servise l'en doüst bien guarir.*

Am tradus, precizând: *pe cela slujba ta în care iel iera, să-l apere-ar fi trebuit*.

3848. *Ço dist li reis: „E jol vos recrerai”.*

Am tradus: *în libertate dar îl pun pentru această garanție*. Traducerea ar putea părea cam lungă: cu toate acestea ia ie exactă, cuvântul *recreire* însemnând: *a pune în libertate în schimbul unei cauții* (acuzat și acuzator fiind puși sub pază până la darea acesteia). La fel la versul 3850: *Li emperere l'i recreit par ostage*, unde *hostage* arată natura cauției,

3960. *Puis sunt turnet Bavier e Aleman
E Peitevin e Bretun e Norman.*

Gautier: *Là-dessus, les Bavaois et les Allemands s'en vont;*
Bédier: *Alors s'en furent B. et A.;* Génin însă: *Puis rentrent au
conseil Bavaois...* Credem că Genin ie cel care interpretează
mai just. În adevăr, nu poate fi vorba de o plecare a acelor ju-
decători, judecata nefiind încă de tot isprăvită: ar fi un act oare-
cum de nemulțumire din partea lor, neamical față de Carol, și
care ar lăsa o umbră asupra părții finale a poemului. De fapt,
turner are un sens moral aci = *a se întoarce, reveni, dintr'o e-
roare*, de pildă, *dela o hotărîre* (cf. rom. s'a supărat, dar pe ur-
mă tot iel s'a întors).

Vu et autorisé
Montpellier, le 2 juillet 1941
P. Le Doyen de la Faculté des Lettres
L'Assesseur
F. Villeneuve.

Vu et permis d'imprimer
Montpellier, le 3 juillet 1941
Le Recteur de l'Académie de Montpellier
Pour le Recteur, le Doyen délégué
Astruc.

CUPRINSUL

	Pag. V
<i>Cuvânt lămuritor</i> — — — — —	
<i>Traducere</i>	
1. Cele două sfaturi — — — — —	3
2. Ganelon la Saragosa. Vânzarea — — — — —	13
3. Impăratul lasă ariergarda lui Roland și pleacă cu oștirea spre Franța — — — — —	20
4. Sarazinii se pregătesc să atace pe Roland. Olivier îl sfătuiește pe acesta să sune din corn. Roland nu voiește — — — — —	25
5. Bătălia. Intâia oștire păgână ie zdrobită — — — — —	34
6. A doua oaste saraziană — în frunte cu regele iei, Marsilie vine. Vitejia Francezilor. Roland sună din corn — — — — —	40
7. Trei Francezi au mai rămas vii. Carol însă se aude venind. Păgânii o iau la fugă. Singur în viață, Roland ie stăpân pe câmp. Moartea lui — — — — —	50
8. Impăratul Carol sosește, aleargă în urma păgânilor: pe toți îi înecă în Ebru și îi omoară — — — — —	63
9. Emirul Baligant vine din Babilonia cu oaste mare, în ajutorul lui Marsilie — — — — —	67
10. Carol s'a întors la Ronseval; îngroapă pe cei morți și se pregătește de întoarcere în Franța. Iscoadele lui Baligant se arată însă — — — — —	73
11. Carol și Baligant își formează oștile pentru bătaie. Lupta începe și ține grea. Carol omoară pe Baligant; cuprinde Saragosa — — — — —	78
12. Impăratul se întoarce din Spania la Ais. Moartea frumoasei Alda. Judecata lui Ganelon și osândirea lui la moarte — — — — —	94
<i>Note de traducere</i> — — — — —	105
<i>Cuprinsul</i> — — — — —	137

ERATĂ

La pagina	10	rândul	15	in loc de	mă	se va citi	să
"	"	13	"	18	"	"	alt
"	"	16	"	10	"	"	cinste
"	"	27	"	14	"	"	se'mpotrivesc
"	"	32	"	2	"	"	vorbine
"	"	36	"	12	"	"	1288
"	"	43	"	5	"	"	Da
"	"	47	"	6	"	"	albă
"	"	58	"	26	"	"	2228
"	"	86	"	4	"	"	2386

